

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Ayşe YÜCE

EVLİYA ANLATILARINDA HAYVAN SEMBOLİZMİ

Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı
Yüksek Lisans Tezi

Antalya, 2022

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Ayşe YÜCE

EVLİYA ANLATILARINDA HAYVAN SEMBOLİZMİ

Danışman

Dr. Öğr. Üyesi Atila KARTAL

Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı
Yüksek Lisans Tezi

Antalya, 2022

Akdeniz Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne,

Ayşe YÜCE'nin bu çalışması, jürimiz tarafından Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yüksek Lisans Programı tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Prof. Dr. Sinan GÖNEN (İmza)

Üye (Danışmanı) : Dr. Öğr. Üyesi Atila KARTAL (İmza)

Üye : Prof. Dr. Zekeriya KARADAVUT (İmza)

Tez Başlığı: Evliya Anlatılarında Hayvan Sembolizmi

Tez Savunma Tarihi : 24/06/2022

Mezuniyet Tarihi : 04/08/2022

AKADEMİK BEYAN

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “Evliya Anlatılarında Hayvan Sembolizmi” adlı bu çalışmanın, akademik kural ve etik değerlere uygun bir biçimde tarafımdan yazıldığını, yararlandığım bütün eserlerin kaynakçada gösterildiğini ve çalışma içerisinde bu eserlere atıf yapıldığını belirtir; bunu şerefimle doğrularım.

İmza

Ayşe YÜCE

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

04.07.2022

TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU BEYAN BELGESİ

Öğrenci Bilgileri	
Adı-Soyadı	Ayşe YÜCE
Öğrenci Numarası	20185242007
Anabilim Dalı	Türk Dili ve Edebiyatı
Programı	Tezli Yüksek Lisans
Danışman Öğretim Üyesi Bilgileri	
Unvanı, Adı-Soyadı	Dr. Öğr. Üyesi Atila KARTAL
Yüksek Lisans Tez Başlığı	Evliya Anlatılarında Hayvan Sembolizmi
Turnitin Bilgileri	
Ödev Numarası	1866565621
Rapor Tarihi	04.07.2022
Benzerlik Oranı	Alıntılar hariç: %14 Alıntılar dahil: %23
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE, Yukarıda bilgileri bulunan öğrenciye ait tez çalışmasının a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana Bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 107 sayfalık kısmına ilişkin olarak Turnitin adlı intihal tespit programından Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esaslarında belirlenen filtrelemeler uygulanarak yukarıdaki detayları verilen ve ekte sunulan rapor alınmıştır. Danışman tarafından uygun olan seçenek işaretlenmelidir: (X) Benzerlik oranları belirlenen limitleri aşmıyor ise: Yukarıda yer alan beyanın ve ekte sunulan Tez Çalışması Orijinallik Raporunun doğruluğunu onaylarım. () Benzerlik oranları belirlenen limitleri aşıyor, ancak tez/dönem projesi danışmanı intihal yapılmadığı kanısında ise: Yukarıda yer alan beyanın ve ekte sunulan Tez Çalışması Orijinallik Raporunun doğruluğunu onaylar ve Uygulama Esaslarında öngörülen yüzdelik sınırlarının aşılmasına karşın, aşağıda belirtilen gerekçe ile intihal yapılmadığı kanısında olduğumu beyan ederim.	
Gerekçe:	
Benzerlik taraması yukarıda verilen ölçütlere uygun olarak tarafımda yapılmıştır. İlgili tezin orijinallik raporunun uygun olduğunu beyan ederim.	
Danışman Öğretim Üyesi Unvanı, Adı-Soyadı Dr. Öğr. Üyesi Atila KARTAL İmza	

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR LİSTESİ	ii
ÖZET	iii
SUMMARY	iv
TEŞEKKÜR.....	v
ÖN SÖZ	vi
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM TÜRK KÜLTÜRÜNDE HAYVANLAR

1.1. Türk Kültüründe Hayvanların Yeri ve Önemi.....	15
1.2. Türklerin İnanç Dünyasındaki Hayvanlar	20
1.2.1. Eski Türk İnançlarında Hayvanların Yeri	21
1.2.1.1. Animizm’de Hayvanların Yeri	21
1.2.1.2. Totemizm’de Hayvanların Yeri.....	21
1.2.1.3. Şamanizm’de Hayvanların Yeri	23
1.2.2. İslamiyet’te Hayvanların Yeri	27

İKİNCİ BÖLÜM HAYVANLARI KONU ALAN KERAMET MOTİFLERİ

2.1. Hayvanları Konu Alan Keramet Motifleri	29
2.1.1. Velinin Kendi Vücudunda Cereyan Eden Keramet Motifleri	30
2.1.1.1. Çeşitli Hayvanların Kalıbına Girme	30
2.1.1.1.1. Kuş (Güvercin, Şahin, Doğan) Olma	32
2.1.1.1.2. Geyik veya Geyik Cinsinden Bir Hayvanın Biçimini Alma	40
2.1.1.1.3. Başka Bir Hayvan Şekline Bürünme	43
2.1.1.2. Hayvanlar Üzerinde Cereyan Eden Keramet Motifleri	45
2.1.1.2.1. Vahşi ve Yabani Hayvanları İtaate Alma	47
2.1.1.2.1.1. Vahşi Hayvanları Zarar Veremez Hale Getirme	47
2.1.1.2.1.2. Vahşi ve Yabani Hayvanları Hizmetinde Kullanma	50
2.1.1.2.1.3. Vahşi ve Yabani Hayvanlarla Dostluk Kurma	60
2.1.1.2.1.4. Ehlî Hayvanlara Söz Geçirme	64
2.1.1.2.2. Hayvanları Taş Haline Getirme	67
2.1.1.2.3. Hayvanları Konuşturma.....	68
2.1.1.2.4. Dua ile Gökten Hayvan İndirme.....	74
2.1.1.3. Biyolojik Mahiyette Keramet Motifleri.....	74
2.1.1.3.1. Ölüyü Diriltme.....	74
2.1.1.3.1.1. Hayvanı Diriltme	74
2.1.1.3.2. Kemiklerden Diriltme.....	78
SONUÇ	83
KAYNAKÇA.....	86
ÖZGEÇMİŞ	95

KISALTMALAR LİSTESİ

as.	:Aleyhisselam
b.	:Bin
Çev.	:Çeviren
drl.	:Derleyen
Ed.	:Editör
Hiz.	:Hazreti
Hizl.	:Hazırlayan
MEB	:Milli Eğitim Bakanlığı
TDK	:Türk Dil Kurumu
Trc.	:Tercüme
TTK	:Türk Tarih Kurumu
vb.	:Ve benzeri
vs.	:Ve saire

ÖZET

Veli olarak kabul edilen şahısların kerametlerinin anlatıldığı menkıbeler, dini efsaneler halk edebiyatının önemli ürünlerindendir ve halk üzerinde etkisi büyüktür. Anadolu coğrafyası bu türler için oldukça zengindir. Anadolu'nun çoğu yerinde türbesi bulunan veliler vardır. Bu türbeler etrafında anlatılan birçok menkıbeler, efsaneler mevcuttur.

İnsanoğlu tarihin ilk dönemlerinden itibaren hayvanlarla sıkı ilişki kurmuştur. Türkler içinde aynısı geçerlidir. Anadolu insanı, hayvanları kurmuş olduğu bağın neticesinde günlük yaşamlarına, folklor ürünlerine, inanmalarına ve anlatılarına dahil etmişlerdir.

Keramet, velilerin en dikkat çeken alametlerindendir. Velilerin en çok üzerinde durduğu kerametlerden biri hayvan kerametleridir. Evliya Anlatılarında Hayvan Sembolizmi başlığı altında hazırlanan bu tezde, velilerin hayvanlar üzerinde cereyan eden kerametleri, keramet motifi başlıkları altında incelenmeye ve bir araya getirilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Hayvan, Anlatı, Efsane, Menkıbe, Veli, Keramet.

SUMMARY

ANIMAL SYMBOLISM IN THE NARRATIVES OF ISLAMIC SAINTS

Sagas, religious legends, in which the miracles of people who are accepted as saints are told, are important and can be affected by the people. Anatolian geography is rich for these species. There are saints who have mausoleums in Anatolia. There are many legends told around these shrines.

Mankind has established a close relationship with animals since the first period of history. The same is true for Turks. As a result of the bond that Anatolian people have established, they have included animals in their daily lives, folklore products, beliefs and narratives.

Miracle is one of the biggest beliefs of saints. One of the best important miracles of saints is the miracles that appear on animals. Animal Symbolism in the narratives of Islamic Saints is tried to be examined and brought together in this thesis, and miracles occurring on animals, within the motif of miracles.

Keywords: Animal, Narrative, Legend, Saga, Saint, Miracle.

TEŞEKKÜR

Tez konusunun belirlenmesinde ve tezin her aşamasında yardımcı olan, fikirleriyle katkı sağlayarak yol gösteren danışman hocam Dr. Öğr. Üyesi Atila KARTAL'a teşekkürlerimi sunarım.

Eğitim hayatım boyunca maddi ve manevî desteklerini üzerimden eksik etmeyen, türlü fedakarlıklarda bulunarak hep yanımda olan sevgili anneme ve babama teşekkürü borç bilirim.

Bu süreçte beni cesaretlendiren, başaracağıma daima inanan, desteğini esirgemeyen ve bana hep güvenen, varlığıyla her zaman bana güç veren sevgili Mustafa Doğan ÖVER'e sonsuz teşekkürler.

Ayşe YÜCE
Antalya, 2022

ÖN SÖZ

Dini şahsiyetler etrafında oluşan anlatılar halk tarafından sözlü geleneğe büyük katkılar sağlamıştır. Menkıbeler de sözlü kültür geleneğinin en önemli türlerinden olmakla birlikte yazıya da geçirilmesi ile kuşaktan kuşağa aktarılmıştır. Halk edebiyatının diğer türlerinden farkla menkıbelere kutsiyet atfedilmiş ve menkıbelerin kahramanları olan velilere saygı gösterilmiştir. Kerametlerle süslenen bu anlatılar her zaman merak uyandırmıştır.

İnsanoğlu hayatının her alanında hayvanlarla içli dışlı olmuştur. Hayvanlar, Türklerinde sosyal yaşantısında, inançlarında, kültürel ve ekonomik hayatında, edebi eserlerinde mühim bir yer teşkil etmiştir. Anadolu insanı hayvanlar için sembolik anlamlar yüklemiştir. Bununla birlikte halk muhayyilesinde gelişen anlatıların hemen hepsinde hayvanlar karşımıza çıkmaktadır. Aynı şekilde velilerle ilgili olan anlatıların çoğunda hayvanları bulmak mümkündür.

Çalışmamızda bu anlatılarda geçen velilerin hayvanlar üzerinde gösterdiği keramet motiflerinin incelemesini yapmaya çalıştık. Buna istinaden yüksek lisans ve doktora tezlerinde derlenen efsane metinlerindeki, öne çıkan menkıbe ve efsane kitaplarındaki, menkıbelerle ilgili hazırlanan çeşitli makalelerdeki ve yayımlanmış çeşitli eserlerdeki anlatılar taranmıştır. Bilindiği gibi Anadolu coğrafyası şöhreti dilden dile yayılan pek çok veli barındırmaktadır. Aynı zamanda coğrafyamızın hemen her yerinde türbeler bulunmaktadır. Halk her zaman türbelere ilgi duymuş ve saygıda bulunmuştur. Türbeler etrafında da pek çok uygulamalar yapılmış, veli ile ilgili pek çok efsaneler anlatılmıştır. Bu hususta yatır, türbe, ziyaret yerlerinde yapılmış olan çalışmalarda anlatılan efsaneler de inceleme konusunu oluşturmuştur. Metinler, menkıbelerle ilgili önemli çalışmalar yapan Ahmet Yaşar Ocak'ın hazırlamış olduğu keramet motifleri tasnifinde yer alan, velilerin hayvanlar üzerinde gerçekleştirdiği keramet motifleri başlıkları altında değerlendirilmiştir. Tezimiz amacı menkıbelerin ve dini efsanelerin Türk halk edebiyatındaki yerinin önemini ve Türk kültür dünyasında sıkça yer bulan hayvan kültüründen hareketle velilerin gösterdiği kerametlerde yer alan hayvan motiflerini tespit edebilmektir.

Çalışmamız “Özet”, “Önsöz” kısımlarının yanında “Giriş”, “Birinci Bölüm”: Türk Kültüründe Hayvanlar”, “İkinci Bölüm”: Hayvanları Konu Alan Keramet Motifleri, “Sonuç”, “Kaynakça” bölümlerinden oluşmaktadır.

Giriş bölümünde çalışmaya kaynak oluşturan veli, evliya, keramet, menkıbe kavramlarının ne olduğuna dair kısaca açıklamalara yer verilmiştir.

Birinci bölümde hayvanların Türk kültüründeki yeri, değeri ve Türklerin inanç dünyasında hayvanların ne şekilde yer aldığı belirtilmeye çalışılmıştır.

İkinci bölümde taranan metinler, velilerin hayvanlar üzerinde gerçekleştirdiği keramet motiflerinde yer alan başlıkların altında yer verilmiştir. Anlatılar, Ahmet Yaşar Ocak'ın oluşturduğu keramet motifleri tasnifine göre sıralanmıştır. Kerametlerin oluşumunda mucizelerinde etkisi vardır. Bundan dolayı başlıklar altında Kur'an-ı Kerim'de geçen mucize örneklerine, bazı ayetlere yer verilmiş ve peygamber kıssalarından bahsedilmiştir.

Sonuç kısmında çalışmamızın genel bir değerlendirmesi yapılmıştır.

Kaynakça bölümünde çalışmamız hazırlanırken yararlandığımız eserlere yer verilmiştir.

GİRİŞ

A. Velî, Evliyâ

Veli kelimesi, ermiş, dost, eren, evliya, anlamlarını ifade eden, Arapça da velâ veya yaklaşmak anlamını taşıyan veliye fiilinden türemiştir. Evliya kelimesi veli kelimesinin çoğul halidir. Fakat halkın dilinde tekil olarak kullanımı yaygındır.

TDK'nin Türkçe Sözlüğü'nde veli kelimesi ermiş olarak açıklanmaktadır. Aynı şekilde Ali Püsküllüoğlu'nun hazırlamış olduğu Türkçe Sözlükte de veli, “ermiş, eren, evliya” (1999: 1577) olarak belirtilmiştir.

Ferit Devellioğlu, Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat Sözlüğü'nde veli kelimesini “kerâmet sâhibi olanlar, erenler; Allah'a daha yakın bulunanlar; emir sâhibi bulunanlar; himâye edenler, koruyanlar” (1993: 242) olarak açıklamıştır.

Süleyman Uludağ, Tasavvuf Terimleri Sözlüğü'nde veli kelimesini açıklarken yâr, ermiş, sevgili tabirlerini kullanmış ve devamında “Hakk'ın dostu ve sevgili kulu” (2002: 372) şeklinde açıklamıştır. Mehmet Emin Bars da benzer bir şekilde tanımlama yaparak velileri “Hayatını zühd ve takvâ ile ibâdet ve taat üzere devam ettirerek Allah'ın rızasını kazanıp gaybî hallere vâkıf olma nimetine eren Hakk'a yakın kullar” (2013: 27) şeklinde tanımlar.

Abdurrahman Câmî'nin yazdığı, Süleyman Uludağ ve Mustafa Kara'nın hazırladığı Nefahatü'l-Üns adlı eserde veli şöyle açıklanmıştır: “Vilayet vely kökünden gelir ve yakın olmak manasını ifade eder. Sibeveyh'e göre isimdir. Kânûn'l-Luga'da itaat, efendilik, padişahlık ve dostluk manasına gelir denildi” (Uludağ ve Kara, 2011: 65).

Şemseddin Sami, Kâmûs-ı Türkî isimli eserinde veliyi şu şekilde açıklamıştır: “Hak Taalâ'ya vasıl ve kurbiyyet-i ilâhiyyeye nail olan zat, aziz” (Sami, 2015: 1305).

Eren, veli, evliya, ermiş gibi kavramların hemen hemen tüm sözlüklerde benzer anlamları görülmektedir. Bunların dışında şeyh, derviş, pir, şîh, dede gibi isimlendirmeler de karşımıza çıkmaktadır. Bu kavramlar anlam itibarıyla birbirine benzerlik taşımaktadır. Erenler, tasavvuf yolundadırlar ve Allah'a yakınlaşarak veliliğe ulaşmış kişilere verilen isimdir (Aday, 2013: 23). Abdülkadir Sezgin bu sözcüklerle ilgili şunları söylemiştir:

Eren, veli, evliya, ve dost kelimeleri dilimizde Türkçe'leşmiş, Türkçe kelimeler olarak kullanılmakta olup, eş anlamlıları ile birlikte, “ermiş, iyi yetişmiş, nefsin terbiye etmiş, Allah dostu, gönül eri, darda kalmışın, bunalmışın yardımcısı, Hak dostu, olacakları önceden bilen ilim sahibi, hastalara şifa dağıtan, yolda kalmışları koruyan, keramet sahibi, Allah'a daha yakın olan kimse, vasıl olan, kamil insan” anlamlarını ifade ediyor (Sezgin, 1998: 457).

Veliler peygamberlerden sonra Allah’a en yakın kişilerdir. Kuran-ı Kerim’de birçok ayette bu durum karşımıza çıkabilmektedir. “*Bilesiniz ki Allah dostlarına asla korku yoktur; onlar üzüntü de çekmeyecekler* (Yunus/62). “*Rableri katında onlara esenlik yurdu vardır. Ve yapmakta oldukları (güzel) işler sebebiyle Allah onların dostudur*” (En’âm/127). “*Doğrusu insanların İbrâhim’e en yakın olanı, ona tâbi olanlar, şu Peygamber (Hz. Muhammed) ve iman edenlerdir. Allah da müminlerin dostudur*” (Âl-i İmrân/68).

Sıtkı Gülle veliliği şöyle açıklamıştır:

Allah Teala’yı zat ve sıfatlarıyla tanıyan, Yaratanı yaratanlardan ayıran, İslam’ın emirlerini yerine getiren, yasaklarına yanaşmayan, dünyanın lezzet ve şehvetlerine dalmayan, sürekli Allah’ı anarak ukbaya, öteki aleme yönelen, güzel huy ve ahlaklarla bezenen, cenneti uman, cehennemden korkan, kimsedir. Kul, ibadetleri ve ibadetlerindeki ihlasıyla Allah’ın huzuruna yaklaşıırken Cenab-ı Hak da rahmet ve lütuflarıyla kuluna yaklaşır. Bu yaklaşma sonunda yakınlaşmanın meydana geldiği nokta da “velilik” gerçekleşir (Gülle, 1998: 59).

Allah’a ulaşabilmek için manevi bir mücadeleye girilerek, birçok yolun katedilmesi suretiyle veli olma seviyesine erişebilen kişiler Allah dostu olarak nitelendirilmiştir. Veli olabilmenin temel şartı tüm incelikleriyle şeriat kurallarına bağlı olmak ve bu kuralların dışına çıkmamaya özen göstermektir. Velilik makamına gelindiğinde Allah bu kulu tüm kötülüklerden korur ve dualarını kabul eder. Çeşitli özellikler vererek harikulade güçler göstermesini sağlar (Ocak, 2010: 2-3). Allah’ın kula, aynı şekilde kulun da Allah’a dost olması veliliğin iki temel unsurudur (Gülle, 1998: 59).

Mithat Sertoğlu evliyalığın sufilikle ilişkisini ortaya koyarak şu açıklamayı yapmıştır:

Evliyalar, sufiler arasında yetişmiştir. Sufi, Allah’ın emirtu demektir. Allah’a yakın olmak için her şeyden vazgeçmiş, gönüllerini Allah sevgisinden başka her şeyden temizlenmiş, zihinlerini Allah düşüncesinden başka her düşünceden uzaklaştırmış kimselerdir. Bunun için kendi nefisleriyle mücadele ederek ona üstün gelmişler, onu mahvetmişler ve bu sayede fenafillâh=Allah’ta yok olma derecesine erişmişlerdir. Evliyalar, sufiler arasında yetişmiştir. Sufi, Allah’ın emirlerine ve peygamberin sünnetlerine sıkı sıkı uyarak bu vasıta ile ezeli ve ebedi hakikate ermiş olandır (Sertoğlu, 1970: 5).

Türkler İslamiyet’in kabulünden önce atalar kültü, Şamanizm, Manihaizm, Budizm, Hristiyanlık gibi birçok inanç sisteminde yer almışlardır. Her inanış tamamen silinmeyip, farklı şekil ve içeriklerle şekillenmiştir. Dolayısıyla velilik algısı atalar kültü ve şamanlık öğretisi kapsamında sonra da tasavvufla birlikte bir gelişim göstermiştir. Ölmüş ata ruhlarının aileyi koruduğu inancının hâkim olduğu atalar kültüyle beraber şamanlar hastaları iyileştiren, gelecekte haber veren, ateşten etkilenmeyen, hayvanları diriltebilen, tabiat hadiselerine yön

verebilen, Tanrı ile konuşabilen insanlardır. (Ocak, 2018: 141). Şamanların özellikleri velilerin özellikleriyle hemen hemen aynıdır. Ateşte yanmamak, kuş suretine girip uçmak gibi (İnan, 2017: 78). Jean-Paul Roux, Türk velilerini “Müslüman şekline bürünmüş şaman” olarak nitelendirmiştir (1994: 56). Türk veli tipinin ilk örneğini ise Dede Korkut’un şahsında görebilmekteyiz. Dede Korkut ve şamanlar arasında bir benzerlik vardır (Ocak, 2010: 13-14). Dede Korkut’ta peygamber zamanında yaşamış, Oğuzların tam bilicisi, her ne derse olur, şamanlar gibi gaipten türlü haberler verirdi (Ergin, 2018: 73).

Ahmet Yaşar Ocak velileri niteliklerine göre şu tiplere ayırmıştır:

1. Kültlerinin mahiyetine göre:
 - a. Mahallî Velîler
 - b. Genel Velîler
2. Şahsiyetlerinin Niteliğine Göre Velîler
 - a. Gerçek velîler
 - ai) Ait Oldukları İctimâî Çevreye Göre
 - 1)Şehirli Velîler
 - 2)Köy ve Aşiret Velîleri
 - a ii) Misyonlarına göre
 - 1)Gazi-savaşçı Velîler
 - 2)Misyoner Velîler
 - 3)Meslek Piri Velîler
 - 4)Mürşid Velîler
 - b. Hayali Velîler
 - c. Velî Olmadığı Halde Sonradan Velî Telakki Edilenler
 - ci) Tevrat Menşe’li Velîler
 - c ii) Kur’an-ı Kerim Menşe’li Velîler
 - c iii) Anadolu’da İlk Müslüman Arap Gazileri
 - c iv) Bazı Tarihi Şahsiyetler (Ocak 2010: 19-26).

Veliler kutsiyet atfettiğinden dolayı daima saygı duyulan kişiler olmuşlardır. Onlar Allah dostlarıdır. Sıradan değildirler. Olağanüstü vasıflara sahiptirler. Hem yaşarken hem öldüklerinde türlü keramet gösterebilirler. Günümüzde de Anadolu halkı evliyaların mezarını, türbesini veya dergahını ziyaret etmektedirler. Onlara dua ederek iş bulma, hastalıktan kurtulma gibi gayeleri vardır. Fakat dua eden kişi içten yapmalıdır, yoksa isteğinin gerçekleşmeyeceğine inanılmaktadır (Kaya, 2001: 200).

B. Keramet

Keramet kelimesi sözlükte ermiş kişilerin gösterdiklerine inanılan, şaşkınlık uyandıran doğaüstü güç ve davranışlardır. Arapça k-r-m kökünden türemiş olup “cömertlik, azizlik” anlamına gelmektedir.

Ferit Devellioğlu ise Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat Sözlüğü’nde kerameti “kerem, bağış; ikram, ağırlama; velilerin lüzumu anında gösterdikleri fevkalâde hal” (1993: 508) olarak açıklamıştır.

Şemseddin Sami, Kâmûs-ı Türkî’de sözcüğü “kerem, lütuf ihsan; evliyâullâhtan sadır olan harikulâde hâl” (2015: 631) şeklinde tanımlamıştır.

Tasavvuf Terimleri Sözlüğü’nde peygamberlik iddiasında bulunma durumu olmaksızın bir kimsede harikulade hallerin ortaya çıkması keramet kavramını açıklar (Uludağ, 2002: 208-209). Bekir Şişman’a göre keramet iyi ve ahlaklı olmak, değerli ve cömert olmak demektir. Peygamberlik iddiasız olmadan bir kişide olağanüstü hallerin meydana gelmesi veliliğin alametlerindendir (Şişman, 2009: 17). “Keramet, mümindeki fazilete verilen bir mükâfattır” (Uludağ, 2017: 89).

İnsanoğlu için olağanüstü hadiseler her zaman ilgi çekici olmuştur. Toplumun sözlü geleneğinin yanı sıra yazılı kültürümüzde de bu hadiseler hep anlatılmıştır. Her toplumun belli bir inanç sistemi vardır. Türkler de nasıl İslamiyet öncesi şamanların olağanüstü güçlerine hayranlık duyduysa, İslamiyet sonrası da evliyaların kerametleri de o denli ilgilerini çekmiştir. İslamiyet’le bir kavram daha ortaya çıkmıştır ki bu da mucizedir. Fakat mucizeleri peygamberler gerçekleştirir. Keramet ise velilere özeldir. Kur’an-ı Kerim’de keramet kavramıyla ilişkilendirilen çok sayıda ayet vardır. Asaf b. Berhiya göz açıp kapayıncaya kadar Belkıs’ın tahtını Hz. Süleyman’ın yanına getirmiştir (Neml/40). Hz. Meryem’in yanında mevsiminde olmayan meyvelerin olması, hurma ağacından hurmaların dökülmesi (Meryem/25) bunlara örnektir. Şüphesiz velilere atfedilen kerametler peygamberler için anlatılan mucizelerden daha fazladır (Uludağ, 2017: 101). Ahmet Yaşar Ocak, evliya menkıbelerini incelerken veliliğin ilk şartının şariat kurallarına bağlı olmak olduğunu, sonrasında velilik makamına gelince Allah’ın o kulu dualarını kabul ederek kötülüklerden koruduğuna, hatta diğer kullarda olmayan harikulade haller, lütuflarda bulunduğu yorumunu getirmiştir (2010: 3). Abdülkerim Kuşeyri’ye göre evliyada kerametın zuhur etmesi caizdir. Eğer kerametın Allah’ın kudretiyle gerçekleştiği bilirse, ortaya çıkmasına engel olan herhangi bir durumun bulunmadığı anlaşılır. Kerametın meydana gelmesi kişinin doğru yolda olduğunun bir göstergesidir. Bir kişi hallerine sadık değilse o kişide kerametın zuhur etmesi caiz değildir (Kuşeyri, 2017: 433). Velilerin kerametleri de nesilden nesile aktarılmıştır.

Genel olarak bu olağanüstülükler toplum muhayyilesinde saygı duyulan olaylar olarak kalmıştır.

Süleyman Uludağ, Tasavvuf Kültüründe Keşif ve Keramet adlı eserinde keramet ile ilgili kapsamlı bir çalışma yapmıştır. Bu çalışmasında kerameti hârikaların çeşitleri olarak şöyle sınıflandırmıştır:

1. Bilgi Türü Kerametler: Bir velinin akıl ve duyu yoluyla bilinmesi mümkün olmayan olayları bilmesidir. Kur'an'da, menkıbelerde örnekleri vardır.

2. Güçle İlgili Kerametler: Bir velinin havada uçması, su üzerinde yürütmesi, yabani hayvanları buyruğuna alması, tayy-i mekanla bir yöne varması, bir insanın kaldıramayacağı ağırlığı kaldırabilmesi gibi kerametleridir.

3. Dua ile İlgili Kerametler: Bir velinin Allah'a dua etmesi ve duasının gerçekleşmesi kerametlerindendir.

4. Maddi Kerametler: Havada uçmak, suyun üzerinde yürümek, ateşte yanmamak bu tür kerametlerdendir. Tasavvuf kitaplarında genişçe yer alır.

5. Manevî Keramet: Hakiki, ilmî, irfanî keramet olarak da geçer. Şeriatın kurallarına uymak, kulluk görevini yerine getirmek, bu yönlü günahlardan uzak durmak bu kerametlerdendir. Velîlere göre en büyük istikâmet-dürüstlük kerametten üstündür (Uludağ, 2017: 79-85).

Uludağ, aynı eserinde keramet türlerini de belirtmiştir:

1. Ölülerini diriltme
2. Ölülerle konuşma
3. Denizin infilâk etmesi, dibinin ortaya çıkması, kuruması
4. Bir maddenin başka bir maddeye dönüşmesi, kimyasal değişim
5. Tayy-i mekân/yerin dürülmesi
6. Hayvanlar, canlılar, maddeler ve bitkilerle konuşma
7. Hastalara şifa verme ve sağlığa kavuşturma
8. Tabiat kuvvetlerine ve hayvanlara hükmetme, onları emre muhassar kılma
9. Tayy-i zaman, uzun zamanın kısalması
10. Neşr-i zaman, kısa bir sürenin uzaması; bast-ı zaman, zaman içinde zamanın yaratılması
11. Duanın ve bedduanın kabulü
12. Gayb niteliğinde olan bazı şeylerin keşfedilmesi ve olmadan evvel bazı hususların haber verilmesi
13. Uzun süre aç ve susuz kalmaya tahammül ve sabretme
14. Tasrîf/Tasarruf/Teveccüh
15. Çok miktardaki gıdayı bir oturuşta yeme
16. Haramdan korunma
17. Bir mekânı uzaktan görme

18. Heybet
19. Velilere kötülük yapanların musibetlere dâcâr olmaları
20. Çeşitli şekillere girme (Uludağ, 2017: 98-100).

Süleyman Uludağ, İbn-i Arabî'nin sekiz organın kerametlerini ise şöyle özetlemiştir:

1. Gözün Kerameti (Harama, günaha bakmamak.)
2. Kulağın Kerameti (Gıybet, fuzuli söz, haram ses dinlememek; Kur'an, vaaz, hak söz dinlemek.)
3. Dilin Kerameti (Haram söz söylememek, doğru konuşmak.)
4. Midenin Kerameti (Haram lokmadan sakınmak, helal yemek.)
5. Elin Kerameti (El ile günah işlememek, eli sevap ve hayırlı işlerde kullanmak.)
6. Cinsel Organlarla İlgili Kerametler (Haram, günah, gayr-ı meşru yerlerde kullanmamak.)
7. Ayağın Kerametleri (Günaha gitmemek.)
8. Kalbin Kerametleri (Kalp dışındaki yedi organa ait tüm kerametlerin kaynağıdır.) (Uludağ, 2017: 91-93).

Mehmet Demirci kerameti maddî (kevnî) ve ilmî (manevî) keramet olarak ikiye ayırmıştır. Maddî kerametler havada uçmak, denizde yürümek gibi; ilmî kerametler iste ahlaklı olmakla ilgili kerametlerdir (Demirci, 2011: 14). Kerametın ölçülerini şöyle belirtir:

1. Kerameti gizlemek esas olmalıdır. Çünkü keramet bir hicap (perde) olabilir. Keramete takılıp kalanlar, onu kendilerinden bilip esas görevlerini unutabilirler. Amaç keramet göstermek değildir.
2. Keramet değil istikamet esastır. Su üstünde yürürsen saman çöpü olursun. Havada uçarsan sinek olursun. Bir gönül ele al ki adam olasın.
3. Asıl keramet kötü huyları yok edebilmektir.
4. Kemal sahipleri keramet göstermekten kaçarlardı. Bunu yarı yolun bir gereği, hatta mânevî ilerleme yolunda bir tuzak olarak kabul ederler (Demirci, 2011: 14-15).

Keramet belirli bir dönem sonrasında velilerin en belirgin ve dikkat çeken özelliklerinden biri olarak kabul edilmiş ve veliliğin bir parçası olarak görülmüştür. Bu görüşle birlikte tasavvufî dönemde yenilikler başlamıştır. Buna istinaden IX. yüzyıldan itibaren yazılan tasavvufî eserlerde velilik ve keramet aynı çizgide gelişim göstermiştir (Ocak, 2018: 28).

Ahmet Yaşar Ocak kerametleri şöyle tasniflemiştir:

- A. Velinin kendi vücudunda cereyan eden keramet motifleri:
 1. Doğum Sırasında fevkalade hallerin zuhuru

2. Ruhun bedenden ayrılıp dolaştıktan sonra geri dönmesi
 3. Yanındakilere aynı anda değişik kılıklarda görünme
 4. Bir anda çok uzak mesafeleri katedebilme (Tayy-i mekân)
 5. Çeşitli hayvanların kalıbına girme
 - a. Kuş (Güvercin, şahin, doğan) olma
 - b. Geyik veya geyik cinsinden bir hayvanın biçimini alma
 - c. Başka bir hayvan şekline bürünme
 6. Öldükten sonra yeniden dirilmiş görünme
 7. Gölgesi yere düşmeme
 8. Göklere uçma
 9. Aynı anda birkaç yerde birden görünme
 10. Yemeden, içmeden uyumadan uzun zaman durabilme
 11. Öldürücü ve tahrip edici şeylerden etkilenmeme
 - a. Ateşte yanmama
 - b. Suda kaynayıp ölmeme
 - c. Soğuktan etkilenmeme
 - d. Silah, zehir, vs. öldürücü şeylerden müteessir olmama
 12. Cinsî duygulardan uzak olma
 13. Öleceği yeri ve zamanı önceden bilme
 14. Ölmeden dünyadaki varlığını ortadan çekme
 - a. Ortadan kaybolma
 - b. At üstünde göğre çekilme
 - c. Melekler tarafından göğre çekilme
 15. Ölüm sırasında ve sonrasında fevkalade hallerin zuhuru
- B. Tabiat varlıkları ve eşya üzerinde cereyan eden keramet motifleri:
1. Cansız varlıkları kendiliklerinden hareket ettirme
 - a. Dağları, tepeleri, taş ve kayaları yürütme
 - b. Eşyaları yürütüp çok uzaklara sevk etme
 - c. Akarsuları durdurma, tersine akıtma
 2. Maddelerin mahiyet ve niteliklerini değiştirmek
 - a. Suyu ve diğer içkileri yağ, bal veya başka bir maddeye çevirme
 - b. Bitkileri taşla çevirme
 - c. Taşı, toprağı altın yahut mücevherat haline getirme
 3. Maddelerin biçimlerini değiştirmek, büyütüp küçültme, uzatıp kısaltma
 4. Kurumuş ağaç veya odun parçasını ulu yeşil ağaç haline getirme
 - a. Odun parçasını ağaç yapma
 - b. Asâyı değneğı ağaç yapma
 - c. Ok, mızrak ve benzeri silahları ağaç yapma
 5. Bir maddeyi, eşyayı veya cismi yoktan var etme
 6. Mevsimin dışında çiçek veya meyva oldurma
 7. Meyve ağacı olmayan ağaçlarda meyve oldurma

8. Tabiat kuvvetlerini ve olaylarını istediği gibi yönetme
 - a. Yağmur, kar ve dolu yağdırma
 - b. Rüzgar ve fırtına çıkarma
 - c. Şimşek çaktırma ve yıldırımı kullanma
 - d. Yağan kar, dolu ve yağmuru durdurma, rüzgar ve fırtınayı dindirme
9. Yerden, taş veya kayadan su fişkırtma
10. Irmak, göl veya deniz üstünde yürüme
11. Irmak, göl veya denizi yarıp karşıya geçme
12. Cansız varlıkların zikir ve tesbihlerini duyma, duyurma
13. Cansız varlıkları konuşturma
- 1 4. Cansız varlıkları hizmetinde kullanma, onlara söz geçirme
- C. Hayvanlar üzerinde cereyan eden keramet motifleri:
 1. Vahşi veya yabani hayvanları itaate alma
 - a. Vahşi hayvanları zarar vermez hale getirme
 - b. Vahşi ve yabani hayvanları hizmetinde kullanma
 - c. Vahşi ve yabani hayvanlarla dostluk kurma
 - d. Ehli hayvanlara söz geçirme
 2. Hayvanları taş haline getirme
 3. Hayvanları konuşturma
- D. Gizli şeyler üzerinde cereyan eden keramet motifleri:
 1. Akıldan geçenleri bilme düşüncüyü okuma
 2. Başka yerlerde vukubulan olayları, mevcut kişileri görme, başkalarına gösterme
 3. Gizli eşya ve maddeleri bulup çıkarma
 4. Geçmişte olup bitenleri bildirme
 5. Gelecekte olacakları haber verme
 6. Kabir ahviline vakıf olma
- E. Mukaddes, insanüstü ve gizli güçler üzerinde cereyan eden keramet motifleri
 1. Allah'ı görme (Gayri sünni menakıbnamelerde Allah'ı insan suretinde görme)
 2. Peygamberi görme, onun tarafından irşad edilme
 - a. Açıkta açığa görme
 - b. Rüyada görme
 3. Hızır ve diğer gayb erenleriyle görüşme
 4. Şeytan'ı görüp teşhis etme, kötülüklerine kapılmama
 5. Cinlerle temas kurma; kötülüklerini yok edip hizmetinde kullanma
- F. Biyolojik mahiyette keramet motifleri
 1. Ölüyü diriltme
 - a. İnsanı diriltme
 - b. Hayvanı diriltme
 2. Kemiklerden diriltme
 3. Cinsiyet değiştirme
 4. Kısır yahut yaşlı kadın ve erkeği çocuk sahibi yapma

5. Hastalıkları iyileştirme
6. Vücut arızalarını giderme
- G. Velîliğini kabul edenlere yönelik keramet motifleri:
 1. Başkalarını ermişliğe kavuşturma
 2. Bereket getirme
 3. Az yiyecekten çok kişiyi doyurma
 4. Başkalarını ikaz edip kötülüğe, tehlikeye düşmekten kurtarma
 - a. Yanlarında iken
 - b. Yanlarında olmadığı halde göze görünerek
 - c. Rüyalarına girerek
 5. Tehlike veya felakete maruz kalanları fiilen kurtarma
 - a. Yanlarında iken
 - b. Çok uzaklardan müdahale ile
 6. Ejderha ile savaşıp öldürerek halkı kurtarma
- H. Velîğini kabul etmeyenlere yönelik keramet motifleri:
 1. Başka bir velîye keramet kuvvetiyle üstün gelme, onu kendisine tabi kıılma
 2. Hasımlarını beddua ederek muhtelif şekillerde cezalandırma
 - a. Başına bir felaket getirerek
 - b. Bir organından yoksun kılarak
 - c. Yere gömerek
 - d. Aniden öldürerek
 - e. Taş haline getirerek
 3. Hasımlarına korku ve dehşet verecek durum ve kılıklarda görünme
 4. Elindeki asâ veya değneği ejderha yapıp korku salma
 5. Hasımlarına felaket musallat etme
 - a. Oturdıkları yerleri yok ederek
 - b. Zelzele ve yangın hasıl ederek
 - c. Yere batırarak
 - d. Gökten ateş yağdırarak (Ocak, 2010: 88-92).

C. Menkıbe

Ahmet Yaşar Ocak'ın tanımlamasına göre menkıbe; haber vermek, isabet etmek veya bahiste bulunmak anlamlarına gelen, Arapça nekabe kökünden türeyen, (çoğul hâli menâkıb) sözlükte “öğünülecek güzel iş, hareket ve davranış” anlamlarına gelmektedir. Tasavvufta sufilerin ortaya çıkardıkları olağanüstü olayları yani kerametleri anlatan hikâyeler anlamında ise tahmini olarak XI. yüzyıldan itibaren kullanımının başladığını ifade etmiştir (Ocak, 2010: 27).

Ali Püsküllüoğlu hazırlamış olduğu Türkçe Sözlükte kelimeyi “Din ulularının ya da tarihe geçmiş yiğit kimselerin olağanüstü, yüce yanlarını anlatan, dilden dile yayılıp gelen öykü” (1999: 1091) tanımlamasını yapmıştır.

Ferit Devellioğlu, Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat adlı sözlüğünde menkıbe kelimesini tanımını “Çoğu tanınmış veya tarihe geçmiş kimselerin ahvaline ait fıkralar, hikâyeler” (1993: 615) şeklinde yapmıştır.

Şemseddin Sami menkıbeyi Kâmûs-ı Türkî adlı eserinde şu şekilde açıklamıştır: “Bir zatın fazıl ve meziyetine delâlet eden fıkra ve bundan bahseden makale ve risale-i mehdiyye” (Sami, 2015: 781).

Abdurrahman Güzel, menkıbenin terim anlamda dini şahısların meydana getirdikleri kerametleri aktaran küçük hikâyeler (2014: 440) olduğunu belirtmektedir.

Bekir Şişman, menkıbeleri genellikle bir dine ve tarihe mâl olmuş şahsiyetler etrafında oluşan efsaneler olduğunu söyleyerek sözlü kültürden yazılı kültüre geçmiş bir tür olarak nitelendirmiştir (2009: 24).

Tahsin Yazıcı tarafından çevrilen Ahmet Eflaki’nin Ariflerin Menkıbeleri isimli eserde menkıbenin tanımı şudur: “Arapça mankaba kelimesinin çoğulu olan menakıb sözü bir insanın fazilet, hüner ve meziyet gibi övünülecek vasıflarını ifade eder” (Eflaki, 2001: 17).

Halil İbrahim Şahin, menkıbeleri yalnızca bir velinin kerametlerinin anlatıldığı anlatılar olarak değil, aynı zamanda insanların çevresine karşı bakış açılarını şekillendirebilen olağanüstü hikâyeler olarak görmüştür (2010: 323).

Mehmet Emin Bars menkıbe ile ilgili şunları söyler:

Din büyüklerinin veya tarihi şahsiyetlerin inançları uğruna yapmış oldukları yaşanmış olayları, yaşadıkları sırada ya da ölümlerinden sonra gösterdikleri kerâmetleri, destani-efsanevi bir üslup ile anlatan; din büyüklerini, tarikat üyelerine ve halka tanıtmak, onları yüceltmek, müritlerinin yetişmesi ve tarikatın bütünlüğünü sağlamak, velinin ve tarikatın propagandasını yapmak, resmi din görüşünü temsil eden ulema nazarında veliyi ve tarikatını kabul ettirmek için yazılan; yarı mukaddes bir hüviyete sahip olup kendisine inanılmasını isteyen; üçüncü şahıs ağzından aktarılan; biçim itibarıyla gayet kısa ve edebî üslup kaygısından uzak, sade anlatılara menkıbe denir (Bars, 2013: 13-14).

Menkıbeler halkın muhayyilesinde gelişen, geçmişten günümüze kadar süregelen, sözlü kültürden yazılı kültüre geçen ve varlığını hep devam ettiren, tarihte yaşamış ünlü kişilerin ve din büyüklerinin hayatlarını, davranışlarını, olağanüstülüklerini anlatan bir türdür. Menkıbelerde geçen kerametler daima ilgi çekmiştir. Bunun yanı sıra işlevsel olarak anlatılan hikâyelerde alçakgönüllülük, güzel ahlak, zorluklar karşısında sabır gösterme gibi konular ile örnek olmuştur.

Menkıbeler velinin müritlerinin yetişmesi ve mensup olduğu tarikatın ismini duyurmak için yazılır. Sözlü kültür geleneğinin en güzel örneklerini temsil ederler. Nazım ve nesir biçiminde bulunabilirler. Bunun yanında içerik olarak inanç ve ibadet anlatışları, dini ve tarihsel şahsiyetlerin yaşamlarını oluştururlar (Bars, 2013: 12).

Menkıbe bir gelenektir. Bu gelenek hem İslam hem Türk kültüründe önemli bir yer teşkil etmektedir. Salih Gülerer, menkıbelerin teşekkülünü iki aşamalı olarak tespit incelemiştir: Bunlardan birincisi, veliye ait olan söylentilerin sözlü kültür ortamında oluşup gelişim göstererek halkın arasında yayılmasıdır. İkincisi ise halkın arasında yayılan bu söylentilerin menkıbe yazıcısı tarafından derlenip metin haline dönüştürülmesidir (Gülerer, 2013: 245). Yazılan bu menkıbeler halkın ilgisini çekerek veliye ve tarikata karşı duyulan merakı arttırmıştır. Metinler olağanüstü olaylarla süslenmiştir. Bununla birlikte Kur'an-ı Kerim'de bahsedilen peygamberleri, Hz. Muhammed ve yakınları ile ilgili anlatılan olağanüstü pek çok olaylar keramet unsuruyla birleşerek halk arasında hemen yayılmıştır (Ocak, 2010: 30).

IX. yüzyılda oluşan tasavvuf cereyanının etkisiyle mutasavvıfların yetişmesi, tarikatların çoğalmasıyla birlikte evliya menkıbeleri İslam dünyasında IX. yüzyıldan itibaren gelişme göstermiştir. IX. yüzyılda evliyaların hikmetli sözlerini, örnek teşkil edebilecek davranışlarını anlatabilmek amacıyla Sülemî tarafından Tabakâtü's-Sûfiyye, Hucvirî tarafından Keşfu'l-Mahcûb ve Kuşeyrî'nin er-Risale'si eserleri yazılmıştır. Bu eserlerde evliyaların menkıbeleri de anlatılmıştır. Kadirilik ve Rıfailik gibi tarikatların oluşmasıyla menkıbelerin içeriklerine keramet unsuru da eklenmiştir. Böylece tarikat şeyhleri için yazılan eserlerde velilerin gösterdiklerine inanılan kerametlerin anlatılmasıyla menkıbe kelimesi git gide keramet kavramıyla aynı anlamlarda kullanılmıştır. Böylece menkıbe metinleri oluşmaya başlamış ve menkıbe yazmak bir gelenek olarak ortaya çıkmıştır (Şahin, 2017: 16). Bu eserler kendisinden sonra yazılacak eserlere zemin hazırlamıştır. Tezkiret'ül-Evliya, Nefehâtü'l Üns buna örnektir.

Menkıbe kitaplarının temelinde keramet ve keramet gösterme gücüne sahip olan evliyaların yüceltilmesi vardır. Bu kitaplar başlangıçta sadece tarikat şeyhleri için yazılmış olsa da zamanla tarikatta önemli bir yere sahip olan şeyhleri, şeyhlerin halifelerini ve ailelerini konu ederek genişlemiştir. (Şahin, 2017: 17). Bunun yanında metinler sayesinde her tarikat kendi propagandasını yapma fırsatı bulmuştur. Böylece o şeyhe inanan müritler de çoğalmış olacaktır. Fuad Köprülü'nün de bu konudaki görüşü şöyledir: “Her tarikatın edebi mahsulleri, kendilerine mahsus erkân ve âdabın, kendi velilerinin menkıbelerini terennüm eden hususi birer propaganda vasıtasıydı” (Köprülü, 2014: 239).

Arap ve Fars edebiyatında ortaya çıkarak gelişim gösteren menkıbe Türk edebiyatında da kendine özel bir konum edinmiştir. Tezkire-i Satuk Buğra Han edebiyatımızın ilk menkıbe örneğidir. İlk sayılmasının nedeni bahsi geçen hükümdarın veliye bürünmesi ve kerametler göstermesidir. Böylece bu menkıbelerin özelliği tam manasıyla evliya menkıbesi olmaktadır. (Ocak, 2010: 43). Türklerde tasavvuf edebiyatının oluşmasında ve gelişmesinde önemli rol oynayan şahıs Ahmet Yesevi'dir. Yesevi, Türklerde tasavvufun yayılmasına vesile olmasının yanı sıra bu anlayışla yetişen insanların diğer bölgelere gitmesiyle tarikatların çeşitlenmesini sağlamıştır (Gülerer, 2013: 238).

Menkıbelerin gelişip yaygınlaşmasında tarikatların ve tasavvufun etkisi büyüktür. Menkıbeler yaygınlaştıkça farklı tarikatlar da kurulup sistemleşmiştir. Her kurulan tarikatın şeyhi ve müritleri ile ilgili anlatılar da yazılmaya ve anlatılmaya devam etmiştir. Özellikle Anadolu Selçukluları döneminde Mevlânâ, Sadreddin Konevî gibi ünlü şahsiyetler hakkında menkıbeler yazılmıştır. Bu süreç Osmanlılar zamanında da devam etmiştir. Anadolu da Osmanlıların geliştirmekte olan siyasi ve edebî hareketlerine eş olarak menakıbnâme edebiyatı da gelişim göstermiştir. Anadolu'ya çeşitli nedenlerle gelen veliler burada da faaliyetlerine devam etmişlerdir. Anadolu'daki menkıbelerin birçoğu Osmanlı'nın kuruluş ve fetih zamanında, dinî-askerî nitelikte olup destani üslupla yazılmıştır. Sonraki zamanlarda menkıbelerin içeriği dini-tasavvufi mahiyete dönüşmüştür (Hamarat, 2013: 92). İslamiyet'in yayılmasında büyük katkıları olan önemli kişileri anlatan Battalnâme, Saltuknâme, Danişmendnâme gibi eserler de meydana gelmiştir. Bunun yanında Osmanlı döneminde ortaya konan Hacı Bektaş-ı Veli velayetnamesi ayrı bir öneme sahiptir. Onun dervişleri için de anlatılanlar halk tarafından ilgi görmüştür. XVII. ve XVIII. yüzyıllarda sufilerin kerametini anlatan eserler giderek artmıştır.

Menkıbeler içerik olarak din büyüklerinin ve tarihe geçmiş ünlü şahsiyetlerin kerametlerini oluşturmuştur. Evliya menkıbelerinin konusu gerçek kişilerdir. Yaşadıkları zaman ve mekân bellidir. Bu metinler yarı mukaddes sayılmıştır (Ocak, 2010: 33). Keramet unsuru olarak farklılıklar görülebilir. Pertev Naili Boratav ise evliya anlatılarındaki olağanüstülükler için eleştiri niteliğinde şu değerlendirmeyi yapmıştır:

Evliyalar üzerine anlatılan efsanelerin kimisinde kerâmet diye her anlatılana inanmanın saçmalığını ya da bu hikâyelerin sadece birer imge, birer mesel değeri taşıması gerektiğini belirtmek isteyen bir mizah, bir alay çeşnisi vardır (Boratav, 1978: 112-113).

Menkıbeler öğretici metinlerdir. Metinlerin anlatılma amacı dinleyenleri dini ve ahlaki yönden eğitmektedir. Menkıbeler sayesinde geniş halk kitlelerine öğretilmesi gereken bir

konu en kısa yoldan anlatılarak kalıcı olması sağlanır. Bu yönüyle menkıbelerde halkı bilinçlendirmek esas olmuştur. Menkıbe metinleri kişiyi dini yönden eğitir. Menkıbe dinleyicisi anlatılanlardan ders çıkarır, öğüt alır (Karakaş ve Akın, 2018: 91). Kerametlerle dinleyicinin verilmek istenen mesajı daha etkili bir şekilde anlaması sağlanır.

Menkıbelerin öğretici fonksiyonlarının yanı sıra tarihe kaynaklık etme fonksiyonları da vardır. Fuad Köprülü menkıbelerin tarihi kaynak olarak değerlendirilmesi gerektiğini söylemiş; dini, siyasi, sosyal ve ekonomik konularda ana kaynak olabileceğini belirtmiştir. Aflâkî Menâkıbı'nı örnek göstererek bu eseri içtimai ve dini bakımdan emsalsiz bir kaynak olarak gösterir. Bundan hareketle özellikle XIII. ve XIV. yüzyıllarda Anadolu'nun iç hayatı, göçebelerin özellikleri, şehir ve köy teşkilatı, dini akımlar, kıyafetler ve gelenekleri hakkında bilgi alabileceğimizi ifade etmiştir. (Köprülü, 1943: 423-424).

Menkıbelerde tarihi olaylar anlatılırken her ne kadar keramet unsuru kullanılsa da dönemin hükümdarının hayatı ve kahramanlıkları ile ilgili bilgilere rastlanılabilir. Örneğin Aşıkpaşaoğlu Tarihi gibi Osmanlı dönemini anlatan tarih kitaplarında çok sayıda menkıbeler yer almaktadır. Özellikle tarihle ilgili yapılan araştırmalarda bu kitaplara sıkça başvurulmuştur. Yine Osmanlılar döneminde padişah veya devletin üst mevkilerindeki görevlilerin hayatını, adaletini ve yiğitliklerini anlatan yazıya geçirilmiş pek çok eser vardır. Bu eserlerde menkıbe adını taşımaktadır. Menakıb-ı Sultan Süleyman, Menakıb-ı Veziriâzâm Lala Mehmed Paşa gibi eserler bunlara örnek gösterilmektedir. Bu metinler sayesinde o dönemin halkının yaşayış şekli ve sosyal hayatı bir nevi aktarılabilir ve bu sayede bir çıkarımda bulunabilinir (Öztaş, 2018: 33; Şahin, 2017: 17-18).

Sözlü kültür ürünü olan menkıbelerin esas amacı mesaj vermek, öğretmek, tarikatı ve veliyi tanıtmak olduğu için sade ve anlaşılır bir dille anlatılmış, ağır ve süslü ifadeler yer verilmemiştir. Menkıbelerin üslubu ile ilgili Fuad Köprülü'nün görüşü de şu şekildedir: “Her tarikat mensubu kendi mesleklerinin propagandasını mümkün olduğu kadar geniş bir nispette yapmak için, imkân derecesinde sade bir dille ve halk edebiyatı ananelerine uygun eserler yazıyorlardı” (Köprülü, 2014: 239). Sözlü anlatımdan yazıya geçirilen menkıbelerde o dönemin dil özelliklerine rastlamakta mümkündür. Bu yüzden metne aktarılan eserlerde edebi bir anlatım da görülebilmektedir. Menkıbeleri yazıya aktaran kişi genellikle anlatıya sadık kalma gayretindedir. Bu da veliye inanan kişilerin olayların değiştirilmesini hoş görmemekte ve veliye yapılmış bir saygısızlık olarak görmelerinden kaynaklanır (Ocak, 2010: 37). Menkıbelerde; menkıbenin sahibinin anıları, kısmen ata sözleri; Türkçe, Farsça, Arapça beyitler, ayet-hadisler, büyük zatların sözleri yer alabilir (Mercan, 2003: 116).

Ahmet Yaşar Ocak evliya menkıbelerinin özelliklerini şöyle sıralamıştır:

1. Kahramanları gerçektir ve mukaddes şahıslardır.
2. Olayların belirli bir yeri ve zamanı vardır.
3. Sırf eğlenmek, bir eşyanın veya tabiat olayının izahını yapmak için uydurulmuş şeyler değildirler. Gerçek olduklarına inanılır.
4. Yarı mukaddes metinlerdir. Kendilerini bir dogma gibi kabul ettirirler.
5. Konu edindikleri veli hayattayken de öldükten sonra da meydana gelebilirler.
6. Biçim olarak kısa ve sade bir anlatıma sahiptirler (Ocak, 2010: 33).

Ocak, menkıbelerin tasnifini de iki ana başlıkta incelemiştir. Bunlar: tarihi gerçeklere dayanan menkıbeler ve hayali menkıbelerdir. Tarihi gerçeklere dayanan menkıbeler başlığını; menkıbelerde ulaşılmak istenen maksatlardan birisinin anlatının kahramanı olan velileri yüceltmek olduğu için, bu gerçek olaylar değişmiş ya da menkıbe motifleriyle süslenmiştir. Hayali menkıbeler başlığını kendi içinde üç başlıkta incelemiştir. Bunları; toplumun içtimai değerler sisteminden kaynaklanan menkıbeler, ahlaki bir teolojiye dayanan menkıbeler ve propaganda maksadını güden menkıbeler şeklinde sınıflandırılmıştır. Hayali menkıbelerde ise yaşanan olayların gerçeği yansıtmadığı görülür (Ocak, 2010: 34).

Menkıbeler edebi değerlerinin yanı sıra birçok yönden önemli bilgiler barındırırlar.

- a. Bazı tarihi olaylara ve şahsiyetlere dair bilgiler
- b. İçtimai, iktisadi, kültürel hayata, âdet ve ananelere dair bilgiler
- c. Anadolu ve Rumeli'nin İslamlaşmasına ve iskanına ait bilgiler
- d. Türk din tarihine dair bilgiler (Ocak, 2010: 66-69).

Menkıbeler bir inanma ile ilgilidir. Onlarda fizik kurallarına uygunluk aranmaz (Sakaoğlu, 2009: 178).

Evliya menkıbeleriyle meşgul olmak insan nefsinin terbiye eder. Anlatılanlar sayesinde Allah'a tevekkül öğrenilir. Kişi sıkıntıya düştüğü zaman bu durumlara katlanacak sabır ve iradeye sahip olur. Allah'ın velilerinden birini bilmek bir kurtuluşa sebep olabilir. Bilmek buna sebep olabilirken onları sevip, menkıbelerini öğrenmek ve tuttukları yolu tutmaya çalışmak da pek çok şeye vesile olabilir (Sertoğlu, 1970: 7). Menkıbelerde kişilere ya da topluma iletmek istenen mesaj evliya vasıtasıyla daha etkili bir şekilde ulaşmaktadır. Bu anlatılar sayesinde evliyanın önemi de kavranmış olur.

Menkıbeler eğlenmek amacıyla okunan veya anlatılan metinler değildir, öylesine uydurulmamıştır. Buradaki hadiselerin gerçek olduğuna inanılmıştır. Bundan dolayı menkıbeler yarı kutsal metin sayılabilmektedir. Birkaç sözcük değişikliği dışında menkıbeler değişmeden günümüze kadar okunmuş ve anlatılmıştır (Ocak, 2018: 28).

BİRİNCİ BÖLÜM

TÜRK KÜLTÜRÜNDE HAYVANLAR

1.1. Türk Kültüründe Hayvanların Yeri ve Önemi

Tarih boyunca insanoğlu hayvanlarla etkileşim içindedir. Hayvanlar insanlardan ayrı düşünülmemiştir. Hayvanlardan ilk olarak beslenme ihtiyacını karşılayan insanoğlu zaman içinde onu ehlileştirmiş ve bir parçası haline getirmiştir. Hayvan etrafında bir dünya kurulmuş, kültür dünyasına dâhil edilmiştir. Hayatın devam etmesinde hayvanların rolü büyüktür.

İnsanlar doğayı ve evreni anlamlandırmaya çalışırken hangi bitkinin veya hayvanın yararlı ya da zararlı olabileceğini deneme-yanılma yöntemi ile çözmeye çalışmıştır. Daha sonra kendinin güçsüz olduğunu düşünerek hayatın zorluklarıyla mücadele etmede birtakım varlıkları kutsallaştırmaya başlamıştır. Hayvanların kutsallaştırılması veya ilah olarak görülmesi de bunun göstergesi olabilir (Öger ve Köse, 2014: 164). İlkel insanın zihnindeki hayvan algısı zamanla değişim göstermiştir.

İlkel insan hayvanı birçok yönden kendisinden üstün görmüştür. Bunun için hayvanları kült veya totem olarak kabul etmiştir. Bu kabulleniş modern insanın idrak edemeyeceği inanışların oluşmasına neden olmuştur (Yiğit, 2018: 93). Hayvan kültü en çok avcı halklarda görülmekte olup, hayvanla insan arasında oluşan dinsel ve büyüsel bağın çevresinde toplanmıştır. Hayvanlar, geçimini avcılık, balıkçılık veya hayvan beslemekten sağlayan halklarda büyük önem kazanmıştır. Bu önem zamanla kutsal bir niteliğe bürünmüştür. Avcılığı kutsallaştıran halklar buna paralel olarak av hayvanını da kutsal kabul etmiştir. Bu sebeple avcı av yapmaya hazırlanırken birtakım büyüsel işlemlere başvurur; maskeler takar, hayvanın dışından, tüyünden, pençesinden yapılan amuletleri taşır, kayalara av hayvanlarının resimleri çizilir, av hayvanını etkilemek için çeşitli danslar yapılır ve bunlar büyüsel işlemlerin bir bölümünü teşkil etmiştir (Örnek, 2014: 93-94).

İnsanlık için yaşamın temel kaynağını bitkiler ve hayvanlar oluşturur. İnsanlığın temelinde bulundukları için hiçbir zaman onlardan ayrı düşünülmemiştir. Bunun için de hayvanlar ve bitkiler insanlığın ilgi alanının en ön sırasında yer almış, kısaca yaşamın temel belirtisi, varoluşun ifadesidir (Roux, 2005: 13).

Hayvanlar ve bitkiler sembol ya da kült haline gelerek her toplum için ifade aracı olarak görülmüş ve toplumların sosyal yapısını belirleyen önemli etkenlerdendir. Dolayısıyla hayvanlar Türk boylarının hayatlarında da etkili olmuştur. Türkler semavi dinlere inanmadan önce ilk olarak “avcı toplum” yapısını yaşamış, sonra “çoban toplum” yapısını benimsemiş,

yerleşik hayata geçince de “çiftçi toplum” haline gelmiştir (Türkmen, 2012: 96). Türklerin geçtiği bu evrelerde hayvanlar onların daima yoldaşı olmuştur.

Kendisinden daha farklı yeteneklere ve üstün güçlere sahip olan hayvanlar, dünyayı tanımaya çalışan ilkel insanların zihninde çeşitli inançların oluşmasına neden olmuştur. Hayvanlar ilkel Türk insanı tarafından bazen endişe duyulan bazen de yüceltilen bir varlıktır. Hayvan; insandan farklı olan, yakın görülen ve bu nedenle de güvenilen bir türdür. Hayvan, insanda bulunmayan güçlere sahiptir. Bunlar kas gücü, güçlü koku alma duyusu, görüş keskinliği ve yön bulma yeteneğidir (Roux, 2005: 70-71).

Hayvanlara simgesel anlamların yüklenmesindeki önemli bir faktör de av ve avcılık geleneğidir. Türkler avlanmakla sadece besin ihtiyacını gidermemiş, bunları bir ritüele dönüştürmüştür. İnsanın avlamış olduğu hayvana karşı saygıda bulunması, onun kuvvetinden korkması insanların hayvan şekline girme isteğine yol açmıştır. Böylece hayvan şekline girebilen insan, kendisinden daha güçlü olan hayvanları avlarken zorluk çekmemeyi hedeflemiştir. Hayvan şekline bürünme konulu betimlemelerin arkasında böyle inançlar vardır (Çoruhlu, 2000: 160). Türk mitolojisinde av yeraltı unsurlarındaki kötü ruhlarla da ilişkilendirilmiştir. Yeraltındaki ilah ya da ruhlar avcıyı avlayacağı hayvan aracılığıyla yeraltına çekerler. Avcı, geyik ya da tilki gibi av hayvanını yakalamaya çalışsa da pek başarılı olamaz. Avcı tarafından kovalanan av hayvanı yeraltı ruhunun kendisi veya elçisidir. Kovalanan av bazen bir başkasının ya da avcının koruyucu ruhu da olabilmektedir. Av hayvanı iyi ruhlarla da ilişkilendirilmiştir. Yol gösterici hayvan motifleri bu şekilde ortaya çıkmıştır. Bunun en önemli örneği de Oğuz Kağan’ın savaşa giderken kendisine ve ordusuna yol gösteren kurttur. Bu kurt ilahi bir varlık olarak algılanmış, Gök Tanrı’ya da temsil ettiği düşünülmüştür (Çoruhlu, 2000: 161).

Hayvanlar göçebe insanın hayatını kolaylaştıran en önemli faktördür. Türkler konargöçer bir toplum olarak uzun yıllar mücadelesini sürdürmüştür. Göçebe yaşadıkları dönemlerde ekonomik ve iktisadi nedenlerden ötürü hayvanlarla olan ilişkileri daima yakındır. Bu kültürün etkisiyle de geçimlerini avcılık ve hayvancılıkla sağlamışlardır. Avladıkları hayvanın etinden, derisinden faydalanmışlardır. Avcılıkla uğraştıkları dönemde sürülerine saldıran hayvanları korumak maksadıyla yabani hayvanları avlamışlardır. Onları daha kolay avlayabilmek için şekil değiştirip o hayvanın postuna girerek, çıkardıkları sesleri taklit ederek o hayvana benzemeye çalışmışlar ve avlanmayı bu şekilde devam ettirmişler, bir nevi avladıkları hayvanlara dönüşmeye çalışmışlardır. “İnsanların hayvan şekline dönüşme isteğinin temelinde hayvanlardan korkmaları, onların güçlerinden faydalanmak adına onları taklit etmeleri ve avcılık temelli ekonomik kaygıları yatmaktadır” (Yeşildal, 2015: 23).

Yerleşik hayata geçtikten sonra Türklerin en büyük uğraşları tarım ve toprak mahsulleri olmuştur. Bu kez de tarlalarına zarar veren hayvanları avlamaya devam etmişlerdir.

Türklerin hayvanlarla sıkı bağ kurmalarının diğer sebepleri ekonomik kaygıları ve tarihi devirler içinde bağlı oldukları dini inançlardır. Özellikle bir dönem etkili olan hayvan ata inancından kalan çeşitli inanışlar, bugün kabul ettikleri dinlerin etkisinde olan sosyal yaşamlarına dahil etmişlerdir (Yeşildal, 2015: 9)

İslamiyet öncesi Türk inançları arasında en yaygın olanı koruyucu ruh kavramıdır. Her kahraman kendisinin koruyucu ruhu olduğunu düşünür ve bu ruh tarafından korunduğuna inanmıştır. Bu koruyucu ruh, korunan insanın hayvan biçiminde cisimleştiği canı, ruhudur. Bu sebeple eğer hayvan ölürse o insan da ölür. Kahramanın ölümünden sonra koruyucu ruh kaybolur (Çoruhlu, 2000: 161).

Türklerin hayvana verdiği değer bir diğer unsuru kurban inancıdır. Kurban geleneği İslamiyet öncesi inanç sisteminde ve sonrasında Türklerin hayvana biçtiği değer en önemli göstergesidir. At, eskiden Türkler arasındaki en popüler kurbanlık hayvandır. Hükümdarların ölümü sonrasında atı kurban ettikleri bilinmektedir. Kahramanın atı ile gömülmesi öteki dünyada beraber yaşayacakları anlamına gelmektedir. Dünyada kahramana yoldaş olan at, ölünce de diğer dünyada onun yoldaşı olacaktır. Atların insanları kötü ruhlardan koruduğuna da inanılmıştır. Atın her zaman gökyüzü alemiyle bir bağlantısı olduğu düşünülmüştür. Bunun için atla göğe doğru çıkan kişi aynı zamanda oradaki aleme geçiş yapmış olur. Örneğin Baba İlyas'ın Amasya Savaşı'nda ölmediği atıyla göğe yükseldiğine inanılmaktadır. Böylece at dünya ile gökyüzü arasında bir köprü vazifesi görür ve bu iki alemleri birleştirebilmektedir.

Eski Türklerin dünyasında hayvanlarla alakalı birçok inanç geliştirilmiş ve bunların temelinde ongun kültüyle bağlantısı olduğu kanaati hakimdir. Bu anlayışa göre hayvanlarla insanların birbirine dönüşebilmesi oldukça kolaydır. Tıpkı şaman ayinlerindeki gibi hayvanlar insanların başka bir hayata geçişinde aracı olma görevini üstlenmektedirler. Türklerin toplumsal sembolü olarak kabul gören en ünlü hayvanlar geyik, kurt ve kartaldır. Bu hayvanların üstlendikleri diğer bir fonksiyon rehber hayvan olmalarıdır. Ongun olan hayvanlar kabilenin yapacak olduğu göçün yönü doğrultusunda ilerleyerek onlara yol göstermiştir (Koca, 2004: 38-39).

Tarihin her devrinde Türkler hayvanlardan bazılarını mukaddes kabul etmiştir. Oğuz boylarının hepsinde bir kuş simgesinin bulunması ve Oğuzların destanlarında da bunlardan sıkça söz edilmesi örnek gösterilebilir. Yakutlar kartalı, kuğuyu, kazı, kargayı, boz ineği, atı, vb. hayvanları kutsal saymıştır (Türktaş, 2013: 1094).

Türkler girdikleri inanç sistemlerinde hayvanı sadece kurban etmemişlerdir. Totemizm ve animizm inançlarında her kabilenin totem kabul ettiği rehber hayvanları vardır. Buna göre hayvanlarla akrabalık bağları bulunur ve o hayvandan türemişlerdir. Şamanizm'in etkisiyle de hayvan-ata inancı gelişmiştir. Geyik, kurt, kartal gibi bazı hayvanların soyundan geldiklerine inanmışlardır. İnançların etkisiyle hayvanlar kimi zaman kutsal, kimi zaman uğursuz, bazen de ritüel aracı hâlini almıştır. İslamiyet'in yaygınlaşmasıyla farz olan kurban ibadeti de hayvana verilen değeri yine ön plana çıkarmıştır.

Türkler Şamanizm, totemizm gibi inançların dışında da birçok dine mensup olmuştur. Hayvan motiflerinin oluşumunda bu dinlerin de etkisi büyüktür. Türkler doğuda Budist inanca sahip Çin kültüründen etkilenirken diğer yanda batıda Zerdüştî olan İran'ın inançlarıyla kaynaşmış ve diğer bir yandan da Maniheizm ve Mazdeizm'i de tanımışlardır. Böylece karşılıklı etkilenmeler oluşmuş, bu dinler Türklere özgü şekillenmiştir. Türkler'in Anadolu'ya yerleşmesi sonrasında putperestlik ve Hristiyanlık tesirinde bir kültürle temasa geçmeleri söz konusu olmuştur. Sonrasında diğer dinlerden farklı olarak İslamiyet geniş kitlelere yayılmış ve kabul görmüştür. Bunların neticesinde de Türklere hayvan sembolizmi adı geçen tüm dinlerden etkilenerek çeşitli motifler haline gelmiştir (Çatalbaş, 2011: 55-56).

Hayvanlarla iç içe bir hayat süren Türkler zaman kavramıyla hayvanlar arasında da bir ilişki kurmuştur. On ikili dilimlerden oluşan bir takvim düşünerek hayvanlarla zaman kavramını özdeşleştiren bir anlayış ortaya koymuştur. Bu takvim on iki yılda devreder, her bir yıl belli bir hayvanın ismiyle anılır ve o hayvanın isminin verildiği yılı etkilediğine inanılır (Türkmen, 2012: 97-98).

Türk kültüründe oldukça geniş yer tutan hayvanlar Türk şahıs adlarında da kendine yer edinmiştir. Ad vermek basit bir iş değildir, verilen ad kişiye etki eder. Ad verilirken gücü simgeleyen hayvan adları sıkça tercih edilmiştir. Bunun içindir ki aslan, pars, kaplan gibi yırtıcı hayvanlar gücü dolayısıyla şahıs adı olarak kullanılmıştır. Bozkır kültürünün olmazsa olmaz hayvanlarından boğa da her zaman kuvveti temsil etmiştir. Dede Korkut Hikâyesinde adı geçen Boğaç Han da buna en iyi örnektir. Kartal, doğan, tuğrul, sungur gibi adlar da Türk mitolojisindeki öneminden hem şahıs adı hem de boylarından türediklerine inanılan hayvan şeklinde boy adı olarak kullanılmıştır (Karadoğan, 2003: 112-113).

Türklerin hayvan adlarını şahıs adı ya da lakap olarak kullanması İslamiyet sonrasındaki dönemde velilerde de görülmüştür. Bunun sebebi yukarıdaki paragrafta da bahsedildiği gibi Türk mitolojisinde hayvan sembolizminin oldukça mühim bir yer teşkil etmesindendir. Türkler İslamiyet'i benimseseler de önceki devirlerden kalan mitik inançları bırakmayarak kültür dünyalarına dahil etmişler ve fikirlerini bu yönde ilerletmişlerdir.

Tasavvuf edebiyatında da bazı dervişlerin bu sembollerle adlandırılması geçmişte Türklerin hayvanları inanç dünyasında soy, ata olarak kabul ettiği ve yaşamın bir parçası olarak gördüklerinin bir işaretidir. Dervişlerde görülen Arslan Baba, Koyun Baba, Geyikli Baba, Barak Baba, Kurt Baba, Kartal Baba gibi adlandırmalar hayvan sembolizminin bir yansımasıdır. (Harmancı, 2022: 337)

İnsanoğlu hayvanın kuvvetini keşfedince ona benzemeye çalışmış, bunun için onlar gibi davranarak hayvanların postunu giymiş ve çıkardıkları sesleri taklit etmiştir. Zaman içinde tasavvufta da post şeyhlik mevkiini anlatan bir sözcük olmuştur. Bu da geçmişteki hayvan kültürünün devamı niteliğindedir. Menkıbelerde velilerin herhangi bir vahşi hayvan tarafından zarar görmediği, zehirli hayvanlardan etkilenmedikleri anlatılmıştır. Veliler de bu kerametlerinin Allah'ın kudreti ile bahşedildiğine inanmışlar ve bu doğrultuda dostluk kurdukları vahşi hayvanların kürklerini giyebilmişlerdir. Anadolu'daki tasavvufi hareketlerin öncüsü olan dervişlerde bu durum karşımıza çıkmakta ve örneklerine rastlanmaktadır. Mesela Geyikli Baba'nın Bursa'nın fethi sırasında geyik kürkü giydiği anlatılmıştır. (Harmancı, 2022: 338-339). Bektaşiliğin önemli temsilcilerinden Kaygusuz Abdal da hayvan postu giyen gezgin dervişlerdendir (Schimmel, 2001: 352). Sarı Saltuk'un müridi Barak Baba'nın iki yanında boynuzlu keçe başlığını takması, dans ederken çılgınlık atması onun bu şekilde tanımlanmasına sebebiyet vermiştir. Kaynaklarda Barak Baba'nın maymun gibi oynayıp, ayı gibi bağırdığı geçmektedir (Schimmel, 2001:352; Harmancı, 2022: 340-341). Tüm bunların neticesinde adı barak olarak tanımlanmıştır. Barak adı ise Türk anlatılarında köpeğin yerine kullanılmış ve daha çok ıt barak şeklinde tabir edilmiştir. Sarı Saltuk'ın müritlerine bu adla seslendiği de rivayet edilmiştir (Karadoğan, 2003: 114). Arslan Baba, Ahmet Yesevi'nin manevi eğitimi almasındaki baş rolün sahibidir. Hz. Ali için de Allah'ın aslanı sıfatı kullanılmış ve On İki İmam da bu adla tanımlanmıştır. Türkler göçebe yaşamın getirdiği koşullar neticesinde hayvancılıkla uğraşmış ve çobanlık yapmıştır. Nitekim bazı dini şahsiyetlerin ve peygamberlerin de çobanlıkla uğraştığı bilinmektedir. Buna istinaden Koyun Baba'nın da çobanlık yaptığı bilinmekte ve onun için bu lakabın kullanıldığı söylenmektedir (Harmancı, 2022: 342-343).

Türklerin en değerli eserlerinden birisi olan; Oğuzların yaşamlarını ve mücadelelerini anlatan Dede Kokut Kitabı'nda da hayvanlar geniş yer tutmuştur. Dede Korkut Hikâyelerinde Türklerin göçebe yaşam tarzını benimsediği, avcılık ve hayvancılık ile geçimlerini sağladıkları görülmektedir. Oğuz beylerinin büyük ağılları ve ünlü çobanları vardır. At, deve, boğa başlıca hayvanlarındandır. Attan aygır, dededen buğra, koyundan koç kesme tabiri de buna örnektir. Beyler düzenledikleri toylarda bu hayvanları kestirerek misafirlere ziyafet

vermişlerdir. Kafir illere savaşmaya giderken atla gidilmiştir. Bir kişi ölünce atın kuyruğu kesilir ya da boğazlanarak atın yemeği verilir. Oğuz beylerinden bazılarının adı hayvan adındandır. Dirse Han'ın oğlu Boğaç Han bir boğayla mücadeleye girmiş ve kazanmıştır. Sonucunda da Boğaç adını almıştır. Bir beyin ad almasının şartı da hayvanları avlamayabilmesidir (Ergin, 2018: 26-28).

Hayvanlar Şaman dinlerinin önemli sembollerindendir. İç Avrasyanın yerel dinlerinde hayvanlar insanların rehberi, atası, kurbanı, kurtarıcısı, totemidir. İskitler hayvanı kurban ederken kan akıtmak yerine boğarak kurban ederler. Hakanın ölümünden bir yıl sonra elli at boğularak kazığa geçirilir. İskitler için tavşan insanlara dini açıdan ruhsal bir rehber olarak sembolleşmiştir. Kuş, Hunlar için talihin simgesidir; oklarına kartal tüyü takarlar. Onlar da İskitler gibi at kurban ederler. Hunlar atasının dişi bir kurt tarafından yetiştirildiğine inanırlar. Göktürkler de atasının dişi bir kurt olan Asena'nın olduğuna inanırlar. Avrupa Hunlarında dişi geyik ve ineğin, Kırım topraklarını ele geçirmek için savaşçıların yanında olduğu belirtilmektedir. Avarlarda kadın mezarlarına doğurganlığı simgelediğinden ötürü yumurta bırakıldığı bilinmektedir. Hazarlar bazı meşe ağaçları için at kurban ederlerdi. Hitaylarda beyaz koyunun kürek kemiği kehanetin belirlenmesi için bir araçtır. Onlar için balık ve kaz av törenleri önemlidir. Ava çıktıklarında hayvanın kafatasını ve derisini üstlerine takınırlardı. Hitay erkeği kış başlarken bir at, bir koyun, bir kaz kesip kanlarını şaraba akıttırdı. Hitaylar hayvanları çiftler çiftler kurban ederlerdi (Gökçen, 2019: 20).

Tarihin her devrinde hayvanlar Türklerin sosyal ve kültürel hayatında öne çıkmasının yanı sıra; Türklerin folklorunda, halk inanışlarında, anlatılarında, atasözlerinde, türkülerinde vazgeçilmez unsuru olmuştur. Destanlarda kahramanların en sadık dostu atıdır. Bunun yanında kurtta özel bir konumdadır. Kahramanların gücü, kuvveti hayvanlara benzetilir. Hayvanlar masalların da ana kahramanlarındandır. Nasrettin Hoca ve eşiği ile ilgili fıkraları oldukça fazladır; eşiği ile bir bütünü oluşturur. Türkülerde benzetme unsuru bakımından kullanımı çok belirgindir. Sevgilinin bakışları ceylana, sesi bülbüle benzetilir. Kuşlar özellikle turnalar hasreti çağırıştırır. Hayvanlar siyasi sembolün de bir parçası olmuştur. Devletlerin armalarında, bayraklarında hayvansal motifler yer almaktadır. Anadolu Selçuklularının en önemli sembolü çift başlı kartaldır. Hayvanlar insanları da karakteristik açıdan temsil ederler ve örneklemelerin başında gelirler; kişiler tilki gibi kurnaz, kaplumbağa gibi yavaş, keçi gibi inatçı, yılan gibi sinsi, aslan gibi lider, kedi gibi nankördür. Hayvan sembolizmi geçmişten günümüze Türklerin hayatının her alanında görülmektedir.

1.2. Türklerin İnanç Dünyasındaki Hayvanlar

1.2.1. Eski Türk İnançlarında Hayvanların Yeri

1.2.1.1. Animizm’de Hayvanların Yeri

İlkel insan hayvanın, bitkinin, eşyanın; kısacası doğada bulunan her şeyin bir ruhu olduğuna inanmaktadır. Animizm’e göre de insan öldüğü zaman ruhu kaybolmamakta; ağaç, hayvan, bitki veya eşya da varlığını devam ettirmektedir.

Animizm evreninde, dünyada yaşayan her canlının bir ruhu vardır. İnsanların kendi çevresiyle gelişen ilişkileri, diğer bir insanla olan ilişkisiyle aynıdır. Ağaç, taş, nehir gibi varlıkların bir ruhu vardır. Bu ruh ile varlıkların arasındaki ilişkiler devamlıdır. İnsanlar giyecek, yiyecek gibi temel ihtiyaçlarını karşılamak için öldürdüğü canlıların da ruhu vardır. Bedenlerin ölmesi, ruhların ölmesi anlamına gelmemekte; sadece ruh ile beden birbirinden ayrılmaktadır. Eğer bu ruhların rızası alınmazsa hastalık, ölüm, felaket gibi türlü kötü durumlar kişinin başına gelir ve kişiden öç alınmış olur. Bu yüzden onları öldürmeden önce rızası alınmalıdır (Güller, 1995: 159).

Animizm inancının etkisiyle birlikte eski Türkler ölen kişinin öbür dünyada normal yaşantısına devam edeceğine inanmışlardır. Bunun için de ölen kişiler eşyaları ve can yoldaşı olarak gördükleri atlarıyla birlikte gömülmüştür. “Nitekim târihî Türkler de ölümlere, öbür dünyâda kullanılmak üzere, atlar ve koyunlar kurban eder ve bunların baş ve derilerini, türbe etrafına, dikerlerdi” (Esin, 1978: 13). Kurban edilen atların da ölen kişinin yardımcısı olacağına inanılmıştır: “Kurban edilen atların tabiat üstü bir hüviyet kazanarak, ölen kimseye öbür dünyâda bineklik ettiğine inanılıyordu” (Esin, 1978: 23-24). Kurban edilen atların derisi de öbür dünyada binek olarak kullanılması için direklerle dikilmiştir. Animizm de ruhların daima yaşayacağı inancı, Türklerin ölümlerini atıyla birlikte gömerek, ona diğer dünyada yoldaş olacağı inancını da beraberinde getirmiştir.

1.2.1.2. Totemizm’de Hayvanların Yeri

Totemizm belli bir klanın, bir hayvan veya bitki türüne olan mistik duygularla bağlanması ve akrabalık kurmasıdır (Örnek, 2014: 41). Kendilerini toteme bağlı gören toplumlar, bu totemleri akraba olarak tanımışlardır. Bu bazen bir sembol bazen de bir alamet olarak benimsenmiştir. Totem, topluluğun kutsal gördüğü bir varlık olarak bilinmektedir. Klan topluluğu ve totem arasında bir kan akrabalığının olduğuna inanılmakta, hatta bu totem bir hayvansa çoğu zaman o kutsal hayvanın klan mensuplarınca kendilerinin ilk ataları olduğu sayılmıştır (Tanyu, 1984: 155). Sedat Veyis Örnek, totemlerin en çok hayvanlardan olduğunu belirterek, bazen söz konusu hayvan yerine onun bir parçası olan kuyruğu, dili, pençesi, tüyü

vb.'nin totem yerine geçtiği söyler. Hayvan totemleri en fazla avcılıkla geçimini sürdüren ilkel topluluklarda görülür (Örnek, 2014: 42).

Klan topluluğu totem saydıkları hayvanın tüyünü, kemiklerini, pençesini üzerinde taşımasının yanında totemlerinin seslerini, yeteneklerini ve hareketlerini de taklit eder. Totemi kurt olan bir topluluğun üyeleri de törende kurt postuna bürünüp, hayvanın ulumasını ve hareketlerini yaparlar. Klan üyeleri totem saydıkları hayvana veya bitkiye oldukça saygılıdır; onu yemezler ve öldürmezler. Aynı atadan türediklerine inandıkları için birbirleri ile de evlenmezler. İnsan ile totemi arasındaki ilişki yazgı birliğine kadar varır; insan yaralanırsa totemi olan hayvanın da aynı acıyı çekeceğine inanılmaktadır. Ölüm için de aynı inanç geçerlidir; totem olan hayvan ölürse yazgı birliğinde olan insan da onunla birlikte ölür. Totemcilikte hayvan çoğu zaman kişinin yardımcısı olarak görülmüştür. Özellikle avcılıkla geçinen toplumlarda totem hayvanının koruyuculuğundan ve yardımından çok şey umulmuştur (Örnek, 2014: 43-45).

Türkler bazı hayvanlarla yırtıcı kuşları kutsal saymış ve kendilerine sembol edinmiştir. Oğuzlarda her boyun kendine ait bir kuş sembolü vardır. Moğol tarihi hakkında çalışmalar yapan tarihçi Reşideddin bu kuşlara *ongon* adını vermiştir. Bu söz Moğolcadır, Türkçesi *tözdür*; kök ve menşe anlamına gelmektedir. Türkler bu sözle hangi hayvandan ya da kuştan türemiş olduklarını ifade etmişlerdir (Ögel, 2014a: 36-37).

Yakutlar beyaz lekeleri olan boz inek, kartal, at, karga, atmaca, turna, kuğu gibi hayvanları kutsal ataları olarak saymıştır. Özellikle ayaklarında ve başlarında beyazlık olan inekler çok kutsaldır. Kabileler hangi hayvandan geldiğine inanıyorsa o hayvanı ürkütmezler ve hoş tutmaya çalışırlar. Her kim kutsal hayvanlarını yaralarsa, öldürürse veya korkutursa onların başına büyük felaketler geleceğine inanmışlardır. Eskiden her Yakut kabilesi türediklerine inandıkları hayvanın adıyla beraber anılmış ve kabiledeki herkes bu hayvanın ismini soy ismi olarak kullanmışlardır. Neticesinde kimin hangi hayvan ya da kabileden geldiği kolaylıkla bilinmiştir. Kartal gibi önemli hayvanlara bağlı kabileler Yakutlar için soylu ailelerinden sayılmıştır (Ögel, 2014a: 39).

Buryatlar totem hayvanlarının etini yememelerinin yanı sıra kanlarını dahi görmek istemezler. Dolganlar kuğu, kartal gibi kutsal sayılan kuşların isimlerini ağızlarına almazlar. Bu hayvanların ölüsüne bile el değdirmek yasaktır. Totem sayılan kutsal hayvanlar iyilik getirdikleri gibi kötülükleri de getirebilmektedir; hastalıkların gelme sebebi de onlardır (Ögel, 2014a: 39-40).

Ögel'e göre totemizmin en gerçek izleri şaman elbiselerinde de görülmektedir. Altay dağlarında oturan Tarduş Türkleri atasının kurt başlı bir insan olduğuna inanmaktadır. Bu inanç da eski Türk totemizminin bir izidir (Ögel, 2014a: 41).

Kurt, Türklerin totemizm inancı açısından oldukça önemli bir hayvandır. Göktürklerin Ergenekon Destanında kurt, ata olarak görülmüştür. Türeyiş Destanına göre ise Uygurlar erkek bir kurttan türemiştir.

Besit kabilesi Altay dağlarının doğusunda yaşamaktadır ve bu kabile kendilerinin kurttan türediklerine inanmıştır. Bu inancın da gerçek olduğunu iddia etmişlerdir. Oğuz Destanındaki kutsal gök yeleli kurtta erkektir. Kuzey Doğu Sibirya'daki kavimlerin ataları da erkek bir kurttur. Buryatlarda üç önemli hayvan atadan birisi kurttur (Ögel, 2014a: 49,52).

Merküt ve Yurtas isimli Teleüt Türklerinin kabilesi kendilerinin hayvandan türediğine inanmıştır. Merküt kabilesi kara bir kartaldan, Yurtas kabilesi ise beyaz bir kartaldan türemiştir. Yuttı kabilesinin atası koyundur (Ögel, 2014: 52). Göktürklerin atasının dişi bir geyik olduğunu anlatan efsaneler de vardır. Dişi geyik doğurganlığı sembolize eder. Kırgızlara ait olan bir anlatıda doğan, ata hayvan olarak geçmektedir. Kırgız kabilelerinden birinin bir atası ve üç karısı vardır. Bu üç kadının içlerinden en küçüğü uyurken bir rüya görmüştür. Rüyasında çadıra avcı bir doğan gelmiş ve yatağın etrafında dolaşarak uçmuştur. Sonucunda kadın gebe kalmıştır. Kırgızların bu kabilesini idare eden kişiler bu kadının soyundan gelmiştir (Ögel, 2014a: 646-647). Kırgızlara ait diğer bir inançta Ata-Mağarasında ilk atalarının bir inekle yaşadığı ve bu ilk atayla inekten türediklerine inanmalarıdır. Uygurlar da sığırı kutsal bir hayvan olarak kabul etmiştir (Doğan, 2002: 616). Altayların kuzeyinde yaşayan Türklerden bazıları da ayıdan türediklerini de söylemektedirler (Ögel, 2014b: 675).

Bahaeddin Ögel'e göre İslamiyet'in kabulünden sonra dervişlerin hayvan şekline girmeleri yani don değiştirmeleri totemizm inancının izleridir. Özellikle kuş totemizminde, Oğuz boylarının kuş sembollerini kullanmasına değinerek ilk Türk Müslüman dervişlerinin de kuş donuna girmesinin örneklerini vermiştir. Hacı Bektaş Veli güvercin donuna, Ahmet Yesevî turna donuna, Doğrul Baba doğan donuna, Abdülkadir Geylani de beyaz bir doğan şekline girmiştir (Ögel, 2014a: 34-35). Ayrıca Abdal Musa'da geyik donuna girmesi de diğer bir örnektir.

1.2.1.3. Şamanizm'de Hayvanların Yeri

Şamanizm şamanların doğaüstü varlıklarla temasa geçerek, onların gücünü kazanıp, bu gücü de toplum adına yarar sağlamak için kullanan ve bundan dolayı yapılan ayinlerden

ibaret olan bir inanç şeklidir (Örnek, 2014: 50). Şamanlar ruhlar ve Tanrılar arasında sürekli iletişim halindedir. Güçlerini hayvanlardan aldıklarına inanmışlardır.

Şamanlar ruhlarla ilişkiye girerken ve onları insanların lehine yönlendirme görevini üstlenirken birtakım ruhlara başvurmuşlardır. Bu ruhlar kurt, tavşan, sığır, ayı gibi memeli hayvanların ruhundan olabileceği gibi kartal, baykuş, kaz türünden kuşların ruhu da olabilmektedir. Bunun için şamanlar çeşitli hayvanların kılığına girerek seyahat edebilirler.¹

Her şaman kendine has bir ruhunun olduğuna inanmıştır. Altaylı şamanlar bu ruha töz, Yakutlar ijakil (ana-hayvan), Kırgızlar arvak derler. Bu ruh şamanların koruyucu ruhudur. Yakutlara göre ije kil şamanların herhangi bir hayvanda boyut kazandığı canıdır. Şaman kendi canının kurt ve ayı gibi hayvanlarda cisimlendiğine inanmıştır. Şamanın hayatıyla bu hayvanın hayatı birbirine bağlanmıştır. İje kıl denen koruyucu hayvan ruhu ölürse şaman da ölür (İnan, 2017: 73). İye Kıl şamanın başka şamanları öldürmek için gönderdiği hayvan koruyucusudur. Şamanlar bundan dolayı ruhunu başka hayvanlara transfer ederler. Tuva şamanlarının iye kılı kargadır. Tuva şaman inancında kuzgun yani karga, şaman ile şamanın iletişimine geçtiği ruh arasındaki ilişkiyi kurar. Bu yüzden de kutsaldır (Bayat, 2006: 148).

Şaman olmada hayvan ananın rolü büyüktür. Şamanın hayvan anası ruhu İyekıl çoğu zaman ren geyiği ya da sadece boğa şeklinde gezmektedir. Söylenenlere göre İyekıl her türlü hayvan şekline girebilir. Aynı zamanda şamanın hayvan anası onun koruyucu ruhudur (Bayat, 2006: 104).

Anlatılana göre her şamanın yırtıcı bir kuş anası olduğu söylenmektedir. Bu “ana” çengel pençeli, demir gagalı, uzun kuyruklu bir kuşa benzemektedir. Şamanın manevi doğumunda ve ölümünde olmak üzere sadece iki kez kendini göstermektedir. (Eliade, 1999: 58-59).

Karga (kuzgun), şamanlara göre ruhların koruyucusu; maddi sayılanların veya maddi dünyanın koruyucusu ise kartaldır. Karga, Altaylarda Tanrı Ülgen’den insanlar için ruh ister. Fakat karga ve kartal Türk şamanlık geleneğinde en eski şaman olarak bilinmektedir ve bundan dolayı şamanın hayvan anası olarak tasvir edilmiştir. Yakutlarda şamanı kartal, Altaylarda ise karga terbiye eder. Hakas ve Tuva şamanlarının koruyucu ruhunun ayı olduğu inancı yaygındır. Hakaslar, aba tös olarak tabir ettikleri ayının tasvirini yaparak onu ayı pençesi ve demir halkayla süslerler. Tuvalarda adıg eren olarak adlandırdıkları ayı, şamanları yabancılardan ve kötü gözlerden koruyan ruh olarak bilinmektedir. (Bayat, 2006: 148-149).

Kartal, Şamanizm’de önemli bir hayvandır. Şamanlar kartalı hayvan ata olarak görmektedirler. Kartal şamanın ilk atası sayılmakla birlikte sırta erişinde önemli bir rol

¹ <https://islamansiklopedisi.org.tr/samanizm> (Erişim Tarihi: 01.02.2022).

oynamaktadır (Eliade, 1999: 188). Şamanizm’de inanışa göre ilk şaman kadınla kartalın birleşmesinden doğmuştur (Bayat, 2006: 100; Eliade, 1999: 95). Fin ve Buryatlar’ın inancında ilk şaman kartaldan meydana gelmiştir. Şamanların uçabilmesi, kartaldan türediklerindendir. Demir kanatlı kartal, şamanları dünyaya getiren hayvan anadır. Bu kartal ana çam ağacının dallarına kuluçkaya yatar. Kartal kuluçkaya üç yıl yatarsa doğan şaman çok güçlü, iki yıl yatarsa orta güçte, bir yıl yatarsa güçsüz olacağı inancı vardır (Bayat, 2006: 100).

Kartal, Yakut’ların yüksek ruhları taşıdığına inanılarak Gök Tanrı’yı temsil ederek ya da şamanların ruhunun ifadesi için Dünya Ağacının tepe noktasında olarak düşünülmüştür. (Çoruhlu, 2002: 133).

Genel olarak yeni şamanların seçiminin kontrol edilmesi görevi ecdat şaman ruhuna aittir. Şamanlardan birisi ölürse ecdat şaman ruhu yeni aday arayışına girer. Ecdat şaman ruhu şamana yardım edebildiği gibi istediği herhangi bir hayvana da dönüşebilmektedir Şamanın hayvan ana ruhuyla ecdat şaman ruhu, şamanı aday statüsüne hazırlamakta önemli bir rol üstlenmiş olurlar (Bayat, 2006: 149-150).

Şamanlar ritüellerini gerçekleştirirken özel bir giysi giymektedirler. Genellikle üzerinde çeşitli resimler ve şekiller bulunan bu giysi şamanistik işlerde önemli bir rol oynamaktadır. Örneğin bir şaman giysisinin üzerinde kuş resminin bulunması bu şamanın kuş yardımıyla öteki dünyaya uçabileceği şeklinde yorumlanmıştır. Şaman giysisini giyer giymez üstündeki resimlerin kudreti altına girmektedir. Giysinin üzerine, eteklerine asılan insan ve hayvan kemikleri, kuş kanatları ve tüyleri giysinin sembolize ettiği koruyucu ruhun insan ve kuş olduğu fikrine götürmektedir. Şaman kıyafetinin üstündeki hayvana ait parçalar, şamanın koruyucu hayvanı olarak kabul edilmiştir. Giysi hangi hayvanı temsil ediyorsa o hayvanın tüyleri ve kemikleri takılır (Örnek, 2014: 65-66).

Şamanın yardımcı ruh hayvanının ne olduğu elbise şekline bağlıdır. Geyik, kuş, ayı sembollerini taşıyan şaman kıyafetleri ayırt edilebilmektedir. Bunlar şamanın yardımcı ruh hayvanlarının sembolü olduğundan, iş kıyafetinde bu hayvanın derileri yer alır. İlk şamanların elbiselerinin şekli kuş olmuştur (Hoppal, 2012: 206).

Şamanistlerde kurban sunulmadan ayin ya da tören yapılmaz. Her ayin için kanlı veya kansız kurban sunulmaktadır. Kanlı kurbanların en önemli hayvanı attır. Attan sonra ise koyun gelmektedir. Alında beyazlık olan genç kısrak, Kırgız ve Kazak folklorunda ruhların hoşuna giden ve aynı zamanda Tanrının beğendiği kurbanlar arasında sayılmaktadır. Kurban edilmiş olan hayvanların kemiklerinin kırılması ve köpeklere verilmesi uygun görülmez. Bu kemikler ancak yere gömülebilir ya da ateşle yakılabilir. Gerçekleştirilen bazı özel ayinlerde kemikler toplanarak kayın ağacına asılır. At kurbanlarının kafatası ise sııkların üstüne dikilir

(İnan, 2017: 92-93). Ayinlerde okunan manzum dualarda şaman, davuluna vurarak tanıdığı tüm ruhları isimleriyle çağırır. Bunların arasında kartalda yer alır. Şaman, kartalı “tanrı kuşu kartal, bakır tırnaklı müthiş kuş, sağ kanatı güneş kaplar, sol kanatı ayrı kaplar” diyerek niteler (İnan, 2017: 96-97).

Şamanî Türklerde kurdun kutsi mahiyeti vardır. Şaman davulunda kesinlikle kurt resmi bulunmaktadır. Tuba Türklerinin şaman dualarında bozkurta hitap edilmiştir (İnan, 1998: 73). Kurt, Yakut şamanlarının en önemli afsun hayvanlarından (Ögel, 2014: 46).

Şaman davulunda resmi olan hayvanlardan birisi de geyiktir. Geyik Şamanizm’de önemlidir. Şamanların törenlerinde şekline girdikleri hayvan-ata ya da ruhlardandır. Bunun için şaman elbisesinde, davulun üstünde hayvanlara ait herhangi bir parça bulunabilir ya da o hayvanı temsil edebilir (Çoruhlu, 2002: 142). Şamanların gerçekleştirdiği bir törenin ikinci bölümü genel olarak bir ren geyiğinin kurban edilmesiyle başlamaktadır (Eliade, 1999: 271).

Şamanlar atı gökyüzüne çıkabilmek için binek hayvanı olarak kullanmaktadırlar. Davula “şamanın atı” denir. Altay şaman davullarının üzerinde bir at resmi bulunmaktadır. Şaman, davulunu çaldığı esnada atı üstünde göğe yükseldiği kabul edilmektedir. Buryatlar’da da at derisiyle kaplı bir davul hayvanın kendisini temsil eder. Şamanist törenlerde at gerçek manada yoksa bile yakılan kır at kılırları ya da şamanın üzerine oturduğu beyaz kısrak postu, atı simgeler. At kılı yakmak şamanı öteki dünyaya götürecek olan sihirli hayvanı çağırmak anlamına gelmektedir (Eliade, 1999: 204, 511). Şaman at yardımı ile yeraltına ya da öteki dünyaya geçebildiğinden ölümün de simgesi olmuştur. At şamanın göğe çıkabilmesini sağladığı için çoğu kez kanatlı düşünülmüştür (Çoruhlu, 2002: 140-141).

Yılan Şamanizm’de şamana yardım eden koruyucu ruhtur. Ölümsüzlüğü simgeler ve yeraltı dünyası ile ilişkilendirilmiştir. Şamanlardan bazıları yılan şekline girebilirler. Tören sırasında onun taklidini yaparlar. Bu yüzden şaman elbiselerinde yılanı temsil eden objeler yer almaktadır. Altay şamanlarının elbisesinde bazen yılanın başıyla çatallı kuyruğu belirgin olarak gösterilmektedir. Adı Yutpa olan bu yılan, yeraltı canavarını simgeler. Yakut şaman inanişinde ilk kam bir kara yilandı (Çoruhlu, 2002: 158).

Şamanların göğe yaptıkları yolculuk esnasında bazen ayı da yardımcı ruh olarak kullanılmıştır (Çoruhlu, 2002: 140).

Kaz da şamanların suretine girdikleri hayvanlardandır. Radloff’un Sibiryada adlı eserinde kaz, şamanların kurban töreni sırasında göğe ulaşabilmek için üstüne bindiği hayvanlardan birisi olarak geçmektedir (Çoruhlu, 2002: 151).

Köpek ise kötü ruhu andırdığı için şamanlar arasında popüler bir hayvan değildir. Yakut Şamanlarına göre kurt ve köpek en kötü hayvandır. En yüksek ruhları taşıyan da

kartaldır (Ögel, 2014: 52). Güçlü şamanlar, ayinleri esnasında kartal, kurt gibi hayvanların şekline girmektedirler. Buna karşılık zayıf şamanlar ise köpek şekline girmektedir. Şamanlar köpekleri genellikle yeraltına inerken kullanmıştır (Çoruhlu, 2002: 154).

1.2.2. İslamiyet'te Hayvanların Yeri

İslamiyet'te hayvanların oldukça önemli bir yeri vardır. Hayvanlara değer verilmesi; sevgi ve şefkat gösterilmesi daima öğütlenmiştir. Hadislerde hayvanlara işkence edilmemesi, ağır yük yüklenilmemesi, aç ve susuz bırakılmaması söylenmiştir.

Hiz. Peygamber'in hayvanlara önem verdiği bilinmektedir. Hayvanlara sevgi gösterilmesi, korunması, eziyet edilmemesi, aşağılanmaması gerektiği konusunda çok hassastır. Hayvanların insanlar üzerinde hakları olduğunu söylemiş, dikkat edilmediği takdirde kıyamet günü onların bizden şikayetçi olacağını belirtmiştir.

Kur'an-ı Kerim'de hayvanlar geniş bir yer tutmuştur. Hayvanların insanlara sağladığı faydalardan bahsedilmiştir. Hepsinin temelinde sevgi ve merhamet beslenmesi gerektiği söylenmiştir. Hayvanlara nasıl davranılacağı, hangi muamelelerde bulunacağı anlatılmıştır. Kur'an'da birçok hayvan ismi yer almaktadır. Bazı surelerde hayvan isimleriyle adlandırılmıştır. Kur'an da yirmi sekiz hayvanın ismi geçmektedir. Bunlar; fil, deve, aslan, kurt, kelebek, çekirge, arı, koyun, keçi, sığır, köpek, maymun, balık, yılan, domuz, at, katır, eşek, sivrisinek, bit, örümcek, karınca, karga, kurbağa, karasinek, pire gibi hayvanlardır. Kur'an'da Fil, Ankebut (Örümcek), Neml (Karınca) Sureleri de hayvan ismi taşımaktadır. (Demirci, 2019: 4795).

Kur'an'da hayvan isimleri sıkça yer alması Kur'an'ın hayvanlara ne denli olumlu ve yakın baktığının göstergesidir. Peygamberlerin hemen hemen hepsi çobanlık yapmış, hayvanlarla içli dışlı bir yaşam sürdürmüşlerdir. Kur'an'da Hiz. Salih'in devesinden söz edilmesi, Aşhab-ı Kehf anlatılırken onların köpeklerinden de bahsedilmesi, Şuayb Peygamber'in kızlarının hayvanları sulaması ve onların bakımlarını yapması peygamberlerin ve insanların hayvanlarla birlikte bir hayat sürdürdüğünün göstergesidir (Demirci, 2019: 4795-4796).

Kur'an'da hayvanların yaratılmasıyla ilgili de ayetler yer almaktadır. Onların güzelliğinden, insanların hizmetine sunulduğundan, beslenme olarak da faydalanılabileceği de belirtilmiştir: *“Eti yenen büyük ve küçük baş hayvanları da O yarattı. Onlarda sizin için soğuktan koruyucu şeyler ve başka yararlar vardır, ayrıca onlardan beslenirsiniz.”*, *“Onlarda akşamları otlaktan getirirken, sabahları otlatmaya salıverirken size sergiledikleri bir güzellik de vardır.”*, *“Bu hayvanlar ancak kendinizi fazlasıyla yorarak ulaşabileceğiniz bir beldeye*

yüklerinizi taşır. Kuşkusuz rabbiniz çok şefkatli, çok merhametlidir.”, “Binmeniz ve güzelliğini seyretmeniz için atları, katırları, eşekleri de yarattı. O, sizin bilmediğiniz başka şeyler de yaratır.” (Nahl Suresi 5-8. Ayet). Ayetlerden anlıyoruz ki etinden, sütünden istifade edilebilen, taşıma aracı olarak yararlanılabilen keçi, inek, deve, at, eşek, katır gibi pek çok hayvan yaratılmıştır ve hayvanlar insanların yardımcısı olmuştur.

İslamiyet’te hayvanlar kurban ibadetinin yerine getirilmesi için bir aracı vazifesi görmektedir. Kurban kesmek Allah’ın emrinin yerine getirilmesi ve Allah’a yakınlaşmak için önemli bir ibadettir. Kurban keserken de hayvanlara usulünce davranılması gerekmektedir. Hz. Peygamber hayvanı keserken bile ona şefkatli ve merhametli davranılmasını emretmiş, özellikle bıçağın bilenerек keskinleştirilmesini, hayvanın gözünden saklanılmasını ve hızlıca kesilmesini tavsiye etmiştir.

İnsanların hayvanlara göstermiş olduğu değer, hayvanlar etrafında oluşan inanç pratiklerini de geliştirmiştir. Bununla birlikte kutsal kabul edilen hayvanlar da olmuştur. Bu inanç pratiklerinin oluşumunda İslamiyet’te önemli bir rol oynamıştır. Hz. Muhammed Mekke’den Medine’ye hicret ederken bir mağarada saklanmıştır. Saklanmış olduğu mağaranın önünde örümcek ve güvercinden biri yuva yapmış diğeri de mağaraya ağ örmüş ve böylece Hz. Peygamber’in düşmanlar tarafından görünmemesini sağlamışlardır. Buradan hareketle Müslümanlar güvercin ve örümceği korumaktadırlar. Örümceği ve güvercini öldürmek günah sayılmaktadır. Yine halk arasında bu hayvanları öldürenlerin başına bir uğursuzluk geleceğine inanılmıştır.

İKİNCİ BÖLÜM

HAYVANLARI KONU ALAN KERAMET MOTİFLERİ

2.1. Hayvanları Konu Alan Keramet Motifleri

Keramet, velilerin gösterdiğine inanılan olağanüstü hallerdir. Ermişlere Allah tarafından verilen bir ikramdır. Tasavvufta veliliğin alametlerinden sayılan keramet, veliye peygamberliğe benzer bir statü kazandırmıştır. Bundan dolayı tasavvuf kuramcıları bu benzerliği açığa çıkarmak amacıyla peygamberliği velilikten ayırmış ve onunla kıyaslanamayacak derecede yüce bir makam olduğunu tüm teferruatıyla açıklamışlardır (Ocak, 2010: 3). Veli, keramet gösterebilir. Büyük sufiler kerameti önemli görmezler; asıl keramet Allah yolundan gidebilmek ve ona bağlı kalabilmektir. Kerameti hak etmek gerekir, Allah'ın salih kulları arasında yer almak kolay değildir.

Veliler etrafında oluşan pek çok anlatıda keramet unsuru ön plana çıkmıştır. Bu anlatılarda sıkça tekrar eden ve olaylara belli başlı özellikler veren öğeler vardır. Bunlar motif olarak ifade edilmiştir. Evliya menkıbelerinde de bu motifler yer almaktadır. Menkıbelerde anlatılan keramet motifleri ise inançlar doğrultusunda şekillenmiştir. Bu motiflerin kaynağı ve tasnifi belli ölçüde Türklerin İslamiyet'i kabulünden önce mensup oldukları Şamanizm, Maniheizm, Budizm, Zerdüştilik gibi çeşitli dinlere, hatta Şamanizm'den önceki eski Türk inançlarına kadar götürülebilmektedir. Sonuç olarak da Yahudi ve Hristiyan kaynaklı azizlerin menkıbeleri, İslamiyet öncesi Arap toplumunda anlatılan efsane ve mitler, Kur'an-ı Kerim'de yer alan peygamberlere ait mucizeler, Hz. Muhammed hakkında anlatılan harikalar, benzeri bulunmayan durumlar keramet telakkisiyle birleşerek halk arasında çabucak yayılmış ve İslam evliyalarında görülen menkıbelere dönüşmüştür (Ocak, 2010: 30-31,70; 2018: 55).

Ölüyü diriltmek, su üstünde yürümek, az yiyecekla çok kişiyi doyurmak, aynı anda birden çok yerde görünmek, tabiat kuvvetlerine hükmetmek, ateşte yanmamak gibi pek çok kerametler motif olarak menkıbelerde yer almıştır. Bunun yanı sıra evliyaların hayvanlar üzerinde göstermiş olduğu kerametler oldukça fazladır. Çalışmamızın bu bölümünde Ahmet Yaşar Ocak'ın Kültür Tarihi Kaynağı Olarak Menâkıbnâmeler (Metodolojik Bir Yaklaşım) isimli çalışmasında evliya menkıbeleri üzerinde yapmış olduğu tasniften hareketle tarafımızca incelenmiş olan çeşitli makalelerde, yayınlanmış eserlerde, yüksek lisans ve doktora tezlerinde yer alan anlatılarda, konumuz gereği yalnızca hayvanlar üzerinde oluşan keramet motiflerinin tasnifinden faydalanılacaktır. Mezarı, adak ve ziyaret yeri olarak benimsenmiş her velinin mutlaka kerametlerle örülü bir menkıbesi vardır (Sakaoğlu, 2009: 177). Bundan

dolayı tezimiz için türbe-yatır-ziyaret yerlerini konu alan, bunların etrafında gelişen anlatılardan da katkı sağlanacaktır. Bazı kerametler benzer şekilde başka velilerde de görülebilmektedir. Bunun dışında bazı menkıbelerde birden çok keramet motifine rastlanabilmektedir. Ayrıca çalışmamızda Ahmet Yaşar Ocak'ın Alevî ve Bektaşî İnançlarının İslâm Öncesi Temelleri adlı eserinden de yararlanılacaktır.

Kur'an-ı Kerim'de geçen peygamberlerin mucizeleri evliyaların göstermiş olduğu kerametlerle farklı ya da benzer yönler taşıdığı için mucize örneklerine de yer verilecektir. Tasnifte yer almayan hayvan motifleri de ayrıca belirtilecektir.

2.1.1. Velinin Kendi Vücudunda Cereyan Eden Keramet Motifleri

2.1.1.1. Çeşitli Hayvanların Kalıbına Girme

Şekil değiştirme, efsanelerde en çok görülen motiftir. Efsane dünyasının en yaygın motifleri arasında yer alan şekil değiştirme bir ağacın, dağın, taşın, gölün veya bir hayvanın ortaya çıkışını açıklayan anlatmalarda görülebilen bir motiftir. Bu motifin yer aldığı efsaneler bir şeyin nedenini, oluşumunu, kökenini açıklarlar. Yani açıklayıcı ve bildirme fonksiyonunu taşırlar (Ergun, 1997: 167).

Yeryüzünde mevcut her cisim, her madde bir kuvvetin taşıyıcısıdır, ayrı görünseler de neville arasında esasta yine benzerlikler vardır. Bu benzerlikler aralarında bazı şekil değişikliklerine yol açarlar. O halde her cisim birden çok görünüşler altında tezahür edebilir. Bir insan, bir hayvan veya bitki yahut eşya şeklinde görülebilir düşüncesinin neticesinde gelişen ve Türkçede *Don Değişirme* olarak bilinen bu hadise menakıbnamelerde ekseri hayvan şekline girme olarak görülmektedir (Güzel, 1999: 104).

Şekil değiştirme motifini inceleyen araştırmacılar dünyanın pek çok yerinde oluşan efsanelerde, masallarda ve menkıbelerde geçen bu motifin insanın bilinçaltından ve yaratıcı özelliğinden çıkan arzuların ifadesinden oluştuğunu ileri sürmüşler ve benliğini keşfedememiş insanın kimliğini bulmaya çalışmasının bir sembolü olarak yorumlamışlardır. Şekil değiştirme genellikle üstün bir güç (yerine göre Allah, sihirbaz, evliya, cadı) tarafından, yapılan bir iyiliğe karşılık mükafat veya kötülüğe ceza olarak gerçekleşmektedir (Ocak, 2018: 206).

Şamanlarda da şekil değiştirme önemlidir. Her kamin kendisine özel ijjakil yani hayvan anası vardır. Yakutların inancına göre ijjakil şamanın herhangi bir hayvanda tecessüm ettiği canıdır, koruyucu ruhudur. Abdülkadir İnana göre Şamanizm inançlarından olan bu ijjakil İslam meşayihlerinin menkıbelerine de muhtelif şekillerde girmiştir (2017: 73-74).

Fuzuli Bayat'a göre şamanların don değiştirmesi temel bir keramet türüdür. Şamanların efsanelerinde, memoratlarında yaygın olan don değiştirme hadisesi şamanın

hayvan ana tasarımıyla ilgilidir. Koruyucu ruhu olan genellikle kuş, kurt, ayı gibi hayvanlardan olan şaman, hayvan anasının donuna girmekle, kurtulmayı hedefler. Benzer biçimde zor durumda olan veli, İslamiyet'ten önce kendisinin hayvan anası olarak bildiği ve kutsal saydığı kuş donuna çoğuz kez de bir hayvanın suretine girerek kurtulur. Böylece şekline girdiği hayvanın koruyuculuk görevini yerine getirmiş olur. Bazı zamanlarda bizzat hayvanın kendisi, velinin yerini alarak ona gelecek olan zararı engellemiş olur (Bayat, 2006: 163).

Namık Aslan'a göre Türk halk anlatılarının her türünde (masal, hikâye, türkü, destan...) sıkça işlenen *şekil değiştirme* veya *suret değiştirme* motifi iki farklı şekilde görülmektedir. Şekil değiştirme ya kahramanın iradesine bağlı bir meziyettir ya da kahramanın iradesi dışında sihirli objeler tarafından gerçekleşen fevkaladeliklerdir. Türk halk anlatılarında kahramanın iradesiyle ortaya çıkan şekil değiştirmeler, umumiyetle *don değiştirme* olarak adlandırılmıştır. Masallarda görülmesinin yanı sıra genellikle evliya menkıbelerinde rastlanan *don değiştirme* motifi kahraman açısından dinî-mistik bir güç, bir meziyet olduğu söylenebilir. Evliya menkıbelerindeki görünüşü değerlendirildiğinde, gösterilen fevkalâde hâlin bir keramet olarak takdim edildiği anlaşılmaktadır. Evliya menkıbelerinde İslami bir renge bürünen bu motif Bahaeddin Ögel, Ahmet Yaşar Ocak, Abdülkadir İnan gibi Türk uzmanlarınca İslam öncesi Türk inanç sisteminin bir uzantısı olarak yorumlanmıştır (Aslan, 2004: 38).

İnsanlar ilkelliklerinden kurtularak dünyayı gerçek manada keşfettikleri dönemlerde önceki devirlerden kalan alışkanlıklarını bırakmamışlar hatta kabul ettikleri yeni dinlere bu alışkanlıklarını dahil etmişlerdir. Türkler bir dönem Budizm'i benimsemişler ve Budizm'deki şekil değiştirme unsurlarından bazılarını görüp, bu olayları daha sonraki zamanlarda İslamiyet'e taşımışlardır. (Yeşildal, 2015: 26).

Tahtacıların inancına göre keramet sahibi ermiş kişiler her danda görülebilir (Selçuk, 2005: 345).

Halk anlatımlarında sıkça karşılaşılan bu motif Ahmet Yaşar Ocak'ın tasnif ettiği şekilde kuş olma, geyik ve geyik cinsinden bir hayvanın şekline girme, başka hayvan şekline girme olarak üç alt başlığa ayrılmıştır. Motifin kaynağının Şamanizm ve Budizm inançlarının olduğuna dair görüşler vardır. Anadolu'da görülen en sık şekil değiştirme motifi kuş olma, kuş donuna girmedir.

Tarihin ünlü veli şahsiyetlerinden Ahmet Yesevi'nin turna; Abdal Musa, Sultan Sücaaddin, Seyyit Battal Gazi ve Resul Baba'nın, geyik; Hacı Bektaş-ı Veli'nin güvercin ve

şahin, Resul Baba'nın güvercin, Sarı İsmail ve Hacı Tuğrul'un doğan; Ahmet Yesevi'ye iftira atan kişilerin de köpek donuna girdiği bilinmektedir (Güzel, 1999: 105).

2.1.1.1.1. Kuş (Güvercin, Şahin, Doğan) Olma

İslamiyet'ten önceki Türkler'in tarihine baktığımız zaman kuş şekline girme inancının Göktürklerin dönemine kadar inilebildiği görülmektedir. E. Esin VI. yüzyıla ait olan Çince kaynakta bir Türk hakanının oğlu için "beyaz kuğu şekline girdi" şeklinde bir kaydın olduğunu nakletmiş ve Çinli heykeltıraşlar tarafından yapılan Kültigin heykelinin başında uçan kuş şeklinin büyük olasılıkla onun ruhunu temsil ettiğini söylemiştir. J. P. Roux ise eski Türkler de ruhun kuş şekline girmesi inancının VIII. yüzyılda yazılmış bazı metinlerde geçtiğini belirtmiştir. Esin, kuş olma inancını Budist etkilere bağlamıştır. Eliade de eski Budist azizlerin, yorgilerin kuş şekline bürünerek uçtuklarına dair efsaneler bulunduğunu ortaya koymuştur. Roux ve Ögel ise bu inancı Şamanizm çevresinde ele almışlardır (Ocak, 2018: 222-223). Ocak kuş şekline girme motifinin Budizm kaynaklı olduğunu belirtmiştir ve şu şekilde ifade etmiştir: "Türk Şamanizmi'ndeki bu telâkkinin, Budist etkiler sonucu meydana geldiğini ileri sürmek mümkündür" (Ocak, 2018: 223).

Kuşların uçmasını sağlayan şey kanatlarıdır. Kanat; uçma, hafifleme, kurtulma ve maddi benlikten sıyrılmanın sembolü olmuştur. Ruh kanatlarla maddesel gövdeden sıyrılıp uçar. Kanat yer ve mekan değiştirmenin, layık olunan ruhani yapıya girmenin kısaca dünyevi unsurlardan kurtulup arınarak Tanrısallık mertebesine erişmenin de sembolüdür (Ersoy, 2000: 458-459). Tüm toplumların inançlarında ve geleneklerinde bu inanış görülmüştür. Kuşların sembolik olması ise uçabilmeleri sebebiyle yer ve gök arasındaki ilişkileri, ölümsüzleri, genel itibarıyla manevi hayatı, melekleri ve varoluşun üst kademesini simgelemeleridir (Ersoy, 2000: 467).

Kuş şekline girme motifi sadece Bektaşî menkıbelerinde geçmemektedir. Bu menkıbelerden önce ya da sonra kaleme alınan birçok metinde önemli bir yer teşkil etmektedir. Dede Korkut Hikâyelerinde Deli Dumrul, canını almak isteyen Azrail'in elinden güvercin şekline girip uçarak kurtulmuştur. Ebû Müslim Destanı'nın da Ebû Müslim'in beyaz bir şahin şeklinde görüldüğü anlatılmıştır. Saltıknâme'de cadılar Sarı Saltık'ın düşmanıdır ve güvercin şeklinde bir kalede yaşadıkları ifade edilmiştir (Ocak, 2018: 221). Anadolu'da anlatılan çeşitli efsanelerde de sıkıntı gören gelinler, kızlar kuş olup uçarlar. Dua ya da beddua ile de kuşa dönme şekli sıkça görülmüştür.

Kuş donuna girme pek çok erende anlatılmaktadır. Bu olağanüstülük ermişlerin gizemli işlerindendir. Erenlerim güvercin kılığına dönüşmeleri, uçup ağaç dalına konmaları

ölen ruhların kuş şeklindeki tasavvurudur. Ruh genellikle öldükten sonra kuş biçimine girerken, efsanelerde ermiş kişi hayattayken kuşa dönüşmektedir. Silkinip kuşa dönüşüm pek çok menkıbede görülmektedir. Kuş şeklinde kutsal mekanlara uçulur, orada sabah namazı kılınır ve daha sonra da dönülür (Önal, 2003: 311).

Bu motif “Özellikle Tanrı’ya yakın görülüp kutsal sayılan, üstün tutulan kimselerin, bir fevkaladeliği (kerameti) olarak yorumlanmıştır. Bu kimselerin Tanrıyla münasebetini vurgulamak içindir ki kuşlar içerisinde de “güvercin” tercih edilmiştir” (Aslan, 2006: 39).

Kanatın ruhun ve Tanrıya yaklaşmayı içeren her şeyin sembolü olması güvercini de kutsal ruhun işareti yapmıştır (Ersoy, 2000: 459).

Kuş şekline girme motifinde karşılaşılan en sık durum güvercin şekline girmektir. Bunun nedeni tabiatı gereği sakin olan bu kuşun barışı ve sükûneti, sakin bir karakteri simgelemesidir. Bu sebeple velilerin mistik tabiatını ifade edebilmek için herhangi bir kuş değil, onların yerine güvercin uygun görülmüş olmalıdır (Ocak, 2018: 222).

Güvercinin günahsız, temiz insanların ruhu olduğuna inanılmıştır. Renginin beyaz olmasından ötürü aşkın ve barışın sembolüdür (Armutak, 2004: 149). Beyaz rengi saflık ve temizliği simgeler. Güvercinin herhangi bir yere yuva yapması da bereketin simgesi olarak görülmüştür.

Güvercinin uğur, bolluk ve bereket getirdiğine dair inanç anlatılara yansımıştır. Menkıbede anlatıldığına göre Hz. Muhammed’in Sevr Dağı’ndaki mağarada gizlendiği esnada bir çift güvercin mağaranın girişinde bulunan ağacın üstüne yuva yaparak yumurtlamıştır. Bunun için de müşrikler hiç şüphe etmeden gitmişlerdir. Böylece güvercin peygamberi kurtarıcı bir rol üstlenmiştir (Sinmez ve Aslım, 2017: 211). Güvercinin Hz. Peygamberi koruması halk arasında da hep anlatılmıştır. Bundan dolayı da güvercini vurmak ve etini yemek günah sayılmıştır.

Kuş şekline girme motifi en çok Hacı Bektaş-ı Veli’nin Vilâyetnâmesi’nde görülmektedir.

Hacı Bektaş-ı Veli, Ahmet Yesevi’den icazet alıp Rum’a halife olarak güvercin şekline girip Sulucakarahöyük’e geldi. Rum erenleri bu durumdan huzursuz oldu. Karaca Ahmed gelen bu erin Hacı Bektaş olduğunu düşündü. Rum erenlerinden Bayezid Sultan’ın halifelerinden Hacı Doğrul doğan şekline girip Hacı Bektaş’a doğru uçtu. Bunun üzerine Hacı Bektaş güvercin şeklinden çıkıp insan şekline girdi. Elini uzatıp sıktı. Hacı Doğrul’un aklı başına gelince Hünkar’dan özür diledi (Gölpınarlı, 2019: 18-19).

Kuş olma motifinde güvercin dışında doğan, şahin, turna şekline de girilmiştir. Özellikle Alevi-Bektaşî geleneği içerisinde turna önemli bir hayvandır. İmam Ali’nin turna

donuna girerek dünyaya gelmiş olduğu düşünülmektedir. Ahmet Yesevi’inde turna donuna girmiş olduğu bilinmekte ve çok yaygın olmasada bazen bunun nedeni İmam Ali ile ilişkilendirilmiştir (Türkdoğan, 2019: 50-51).

Bektaşilerde turna uğurlu bir hayvandır. Alevi-Bektaşî edebiyatında özellikle şiirlerde turna önemli bir semboldür. Şah Hatayi turna sesini Hz. Ali’nin sesi olarak kabul etmiş ve turnada ilahi özellikler bulmuştur. Pir Sultan havada sema eden turnalarda keramet bulmuştur. Fakir Ednâ gökyüzünde sema ederek uçuşan turnaların İmam Hüseyin için yas tuttuklarını söylemiştir (Eröz, 1992: 134-135).

Alevi inançlarında turna uğurlu sayıldığı için avlamak yasaktır ve eti yenmez, avlayan kişilerin başına felaketler gelebilir. Uğur getirmesi için gelinlerin başına ya da kıyafetlerine turna tüyü takılır (Türkdoğan, 2019: 51).

Rivayete göre Ahmed Yesevi, Horasan erenleri için çok değerlidir. Fakat onun makamının gerçek derecesinin farkında değillerdir. Ahmed Yesevi’yi imtihan etme amacıyla büyük bir meclis düzenlerler. Buraya onu davet etmek isterler. İçlerinden yedi tanesi bu daveti haber vermek için turna şekline girip yola çıkarlar. Ahmed Yesevi, Bâtın gücüyle bunun haberini alır. Müritlerine yedi velinin gelmekte olduğunu söyler. Yanına bazı dervişleri alır. Yine turna şekline girerek onları karşılamaya çıkarlar. Semerkand sınırındaki büyük nehirde karşılaşır (Bice, 2016: 94).

Taşeli yöresinde turnaların ermiş olduğuna inanılır ve bu inanmayla ilgili şöyle bir efsane anlatılmaktadır: Turnalar her sene bölgeden geçerken Yalman, Sadık Dede, Kırtıl Sultan, Ali Semerkandî, Ali Mekke yatırlarını ziyaret ederek, üzerlerinde semah dönerlermiş. Yılda bir kez olan turnaların bu ziyaretlerini ancak kalpleri temiz olanlar görmüş (Erol, 1996: 168).

Vilayetnâme’de; Hacı Bektaş-ı Veli, Ahmet Yesevi’nin nefes oğlu olan Kudbettin Hayder’i kurtarabilmek için şahin şekline bürünerek Bedahşan’a gitmiştir. Uçarak her yeri dolaşmış, sonunda onun nerede olduğunu anlamıştır. Tutsak olan Hayder’in yanına giderek kendisinin Ahmet Yesevi’nin gönderdiğini söylemiştir. Kuvvetinin yerinde olmadığını söyleyen Hayder’i kucağına alarak Ahmet Yesevi’nin tekkesine götürmüştür (Gölpınarlı, 2019: 10-11)

Saru İsmail, Hacı Bektaş-ı Veli’nin en sevdiği halifelerinden birisidir. Kafir ili olan Tavas’a gitti ve kiliseye vardı, keşişi Müslüman etti ve kiliseyi tekkeye çevirdi. Daha sonra sarı doğan şekline girdi ve Tavas’ta bir yere kondu. Kafirler kendisini yakalamak istedi. Saru İsmail de tekrar insan şeklini aldı. Bunun üzerine kafirler Müslüman olup, elini öptü (Gölpınarlı, 2019: 80).

Sultan Şucâeddîn ile ilgili anlatılan bir rivayete göre bir gün Sultan kendisine kurban olarak bir koyun vermeyen sahibine kızar. Orada bulunanların önünde göğe havalanarak bir şahin şeklinde geri dönüp, koyun sürüsüne saldırır (Ocak, 2018: 221).

Muğla’da derlenen efsanelerde bu motifle ilgili anlatmalar şöyledir;

Mehmet Dede talebe yetiştirmiş. Sabah namazına talebeleri hocalarının olmadığını anlamış. Talebeleri şüphelenmiş. Durum böyle devam edince Mehmet Dede talebelerine, Muğla’nın alt tarafındaki köprüye sabah namazından evvel gelmelerini ve orada beklemelerini söylemiş. Sabahleyin üç beyaz güvercin gelmiş. Fakat talebeleri bunları fark edememişler. Ertesi gün Mehmet Dede talebelerine ne gördüklerini sormuş. Talebeleri hiçbir şey görmediklerini söylemişler. Mehmet Dede: “Ertesi gün gene gidin, köprüde bekleyin,” demiş. İkinci gün de bir şey fark edememişler. Üçüncü gün beyaz üç beyaz güvercinin geçtiğini fark etmişler. Mehmet Hoca yine ne gördüklerini sormuş. Talebeleri “Hocam üç güvercin geldi, bir tanesi Muğla’ya girdi, ikisi Marmaris tarafına geçti,” demişler. Bunun üzerine Mehmet Dede: “O güvercin ben idim. Sabah namazını Mekke’de kıldım. Ondan sonra gelip size sabah namazını kıldırırım” demiş (Önal, 2003: 306-307).

Pisili Hoca cemaat namazlarının camide kılınmasını söylemiş. Özellikle sabah namazının sevabının çok olduğunu söyleyerek sabah namazını kaçırmayın demiş. Bir gün kendisi namaza gelmemiş. Bunun üzerine cemaat dedikodu etmiş. Bu sözü hocanın oğluna söylemişler. Hoca da halkla beraber şafak vaktinde düzlükte toplanmalarını söylemiş. Düzlüğe gittikleri zaman bir gürültü kopmuş ve üç ışık belirmiş. Bu üç ışık güvercinmiş. Birisi Sandıraz’a, birisi Mandran’a, birisi de Yeşilyurt’a inmiş. Pisili Hocanın olduğu yer balkanlıkmiş. Ormanlık yere selamünaleyküm diyerek gelmiş ve ne gördüklerini sormuş. Sonra süngü zamanından beri üç arkadaş sabah namazını beyt-i şerifte kılarız demiş (Önal, 2003: 308).

Uralı âlim Hüsameddin Efendi Mekke’de namaz kılar, güvercin olarak uçup gelirmiş. Yaşlılardan Ula pazar yerindeki büyük bir selvi ağacına konduğu duyulmuştur. Hüsametdin Efendi Hoca namaza gelmediğini söylerlermiş Çiçekli Baba, Ahi Sinan ve Hüsametdin Efendi üçü üç güvercin olarak gelip şimdiki türbenin ağacına konarlarmış. Bu üç güvercin sonunda üç ayrı yere uçmuş. Üç ayrı yerde mezarları bulunmaktadır (Önal, 2003: 309).

Ula cemaatinden Hüsametdin Efendiye sabahleyin namaza gelmediğini söylemişler. Hoca buna cevap vermemiş. Sonra doğuda Laleli Dağ’a, Karacapınar’a sabahleyin çıkıp orada görecekları bir şeyler olduğunu söylemiş. Hocanın sabah namazına gelmemesini eleştiren birkaç kişi o yere gitmiş. Şafak vakti üç güvercinin geçtiğini, mezarlığın üstünden de üç tane büyük güvercin geçmiş. Güvercinler nurani biçimde o kişilere görünmüşler. Ertesi gün

gidenlere ne gördüğü sorulunca üç tane güvercin gördüklerini, birisinin Ulaya, birisinin Muğla'ya, diğerinin Pisi tarafına geçtiğini söylemişler. Hoca; Ula'ya giden bendim, Muğla'ya inen Hamursuz dağındaki eren arkadaşım, biri de Pisi'ye giden arkadaşımı diyerek sabah namazını Mekke Medine'de kıldığını söylemiş (Önal, 2003: 309-310).

Yozgat'taki Hafız Nuri efsanesinde, Hafız Nuri yatsı namazını kılarak bir köşeye çekilmiş ve Kur'an okumaya başlamış. Bu esnada cami kapısında nur yüzlü ihtiyar gelmiş. Bu kişi Çapanoğlu Mustafa Efendi'ymiş ve hoş geldiniz diyerek karşılamış. Nur yüzlü ihtiyar elini kaldırmış ve "ya Hafız neden bana zalim dersin, benim zulüm yaptığımı nereden bilirsin?" diyerek uçup gitmiş (Karadavut, 1992: 252).

Muhyiddin Abdal'ın hayatıyla ilgili derlenen bir menkıbede de kuş olma motifi görülmektedir: Muhyiddin Abdal iri yarı ve çok kuvvetli bir askermiş. Bulgarların Türklere zulmedip saldırmaması için güvercin donuna girerek Aydın'dan Edirne'ye gelmiştir. Muhyiddin Abdal'ın Süleyman Danişment, Hacı Danişment ve Sarı Danişment adlarında üç tane çocuğu vardır. Bu üç kardeş de turna olup uçmuş ve Muhyiddin Baba ile oraya gelmişlerdir (Durbilmez, 2015: 19).

Fırat Havzası Efsaneleri'nden (Bingöl, Elazığ, Malatya, Tunceli illeri) Şeker Baba efsanesinde; savaş sırasında Doğu Anadolu'da Rus birlikleri Bingöl-Sütlüce köyünün yakınlarındaki Gurbet mezarına göndermişler. Burada kanlı çarpışmalar gerçekleşmiş. Bu esnada gökten süzülerek gelen bembeyaz bir güvercin belirmiş. Bu güvercin olağanüstü büyüklükte ve kuvvettedir ve düşman askerlerini dağıtmayı başarmış. Fakat düşman askerinin attığı bir kurşun sonrası güvercin ölmüş. Köylüler de bu hezimetten kurtulmuş. Kuşun ölümüyle her yer kararmış. Ortalık aydınlandığında ceset ve kan izine rastlanmamış. Köy halkı da güvercini mezara gömmüş. Halk için o güvercin şekline girmiş bir veli olarak kabul edilmiş ve kabrini de devamlı ziyaret edermiş (Alptekin, 1993: 24).

Savaş sırasında yabancı askerler Türklerin ismini bırakmayacağız demişler. Yaklaşık altmış yetmiş öğrencinin hocaları bir şeyler yapmak gerek diyerek bir avuç nohudu okuyup üfleyerek hepsine tek tek yedirmiş. Her biri kanatlanarak bir yere konmuşlar. Sıdan Dağı'na, Sıdan Dede konmuş. Hepsinin vazifesi oldukları bölgeyi korumakmış. Bir gün askerler Sıdan Dağı'na saldırmaya girişmişler. Dede, iki dağı sallandırarak düşmanları kovmuş ve askerlere görünerek hepsini korkutmuş (Candan, 2018: 121).

Kuş donuna girme motifi farklı yörelerin efsanelerinde güvercin avına bağlı pek çok anlatmayı beraberinde getirmiştir. Isparta'da anlatılan efsaneye göre ermiş bir velinin oğlu varmış. Bu oğlan avcılığa çok meraklıymış. Her gün ava gidip elindeki tüfekte rastgele ateş açarak büyük küçük demeden av yaparmış. Babası oğluna rastgele ateş edip hayvanları

öldürdüğü için büyük günaha girdiğini özellikle güvercinlere ateş etmesinin hiç iyi olmadığını söylemiş. Fakat oğluna söz geçiremiyormuş. Bir gün veli oğlunu yanına çağırmış. Gün ağarırken falan yere gitmesini, geçecek olan güvercin alayına ateş etmemesini tembihlemiş. Geçecek olan güvercin alayından sonra arkadan tek bir güvercin geçeceğini onu vurmasını, vurmadığı halde de eve geri dönmesini söylemiş. Oğlan babasının dediklerini yapmış. Geçen güvercin alayının ardından tek bir güvercin geçmiş. Tüfeğin saçmaları güvercinin tüylerini dökmüş fakat onu düşürmeye yetmemiş. Eve döndüğünde babası oğluna gittiğine ve vurduğuna dair sorular sormuş. Oğlu da gittiğini, ateş edip yaralandığını ama düşmediğini söylemiş. Babası da “oğlum ben sana güvercinlere ateş etme dedim, benim sözümü dinlemedin” diyerek gömleğinin yakasını açıp yaralı göğsünü oğluna göstermiş (Göde, 2002: 491).

Bu anlatının bir benzeri Manisa/Akhisar’da İbn-i İsa (Şeyh İlyas) efsanesinde görülmektedir: İlyas Çelebi babası Şeyh İlyas’ın ölümünden sonra yerine geçmiştir. İlyas Çelebi ava çok meraklıymış ve sürekli ava gidermiş. Babası bugünün cuma olduğunu belirterek ava gitmemesini söylemiş. Babasını dinlemeyerek ava gitmiş. Havada birkaç kuş uçuyormuş. Ateş ederek kuşlardan birisini yaralamış ama ölmemiş, sadece havada yalpalamış. Döndükten sonra babası oğluna ava gidip gitmediğini sormuş. O da gittiğini söyleyerek babasından af dilemiş. Babası ne vurduğunu sormuş. O da bir kuşa ateş ettiğini ama kuşun ölmediğini söylemiş. Bunun üzerine kolunu açmış ve saçmalar oradan dökülmüş. “Yani babanı vurdun” demiş (Candan, 2018: 119).

Yukarıda güvercin avı ile ilgili efsanelerin diğer benzeri Gaziantep’te de görülmektedir: Avcının biri tüm gün dolaşmış. Boş dönmek için şehir kenarındaki bir ağaçta gözüne çarpan güvercini vurmak istemiş. Üç kez nişan almış. Fakat her defasında ağaçtaki güvercin insan şekline girmiş. Bundan dolayı vazgeçmiş. Dördüncüsünde hayal olduğunu düşünerek tetiğe dokunmuş. Tüfeğin patlamasıyla üstüne fenalık gelerek yere düşmüş. Avcıyı baygın olarak görenler evine haber vermiş. Yakınları gelerek onu bulunduğu yerden almış. Gazali’ye götürmüş. Adam yolda ayılmış. Bunu gören Gazali, bak beni ne hale koydun diyerek göğsündeki saçma izlerini göstermiş. Bundan dolayı güvercinleri Gazali’nin koruduğuna ve bu kuşa dokunmama töresinin bu ulu erenin korunmasından doğduğuna inanılmış (Özdemir, 2003: 183).

Gaziantep’te anlatılan diğer bir efsane Kara Baba efsanesidir. Kara Baba Buhara’da ünlü bir şeyhin hizmetindeyken bir can sıkıntısı nedeniyle müsaadesi olmadan yanını terk etmiş. Kara Baba dönmesi için yapılan maddi ve manevi uyarılara aldırış etmemiş ve gurbetin yolunu tutmuş. Kara Baba’nın bu davranışı mürşidini kızdırmış. Arkasından yetişmiş, bir

tokat vurmuş. Kara Baba yaralı bir güvercin şeklinde şimdiki mezarının güney tarafındaki dükkânın yerinde bulunmaktayken yıkılan Kara Kabir mescidinin bulunduğu yere düşmüş. Sonrasında insan şekline girmiş fakat iki gözden âmâ kalmış. Yıllarca burada oturmuş. Öldüğünde bugünkü kabrin bulunduğu yere defnedilmiş (Özdemir, 2009: 202).

İzmir'in Ödemiş ilçesinde anlatılana göre; İmam Birgivi'nin oğlu oyun oynarken güvercin şekline girmiş olan babasını vurmuş. Eve gittiği zaman babasının kötü olduğunu görmüş ve sebebini merak ederek sormuş. Birgivi, oğluna güvercin donuna girerek Mekke'ye namaz kılmaya gittiğini fakat oradan dönerken oğlu tarafından vurulduğunu söylemiş (Güzey, 2020: 396).

Pîrî Baba Velayetnamesi'nde geçen bir kerametinde; denizde fırtınaya tutulan Şamlıoğlu Hoca İbrahim adlı kişi fırtınadan kurtulması durumunda Pîrî Baba'nın türbesini yapacağını söylemiş. Sonrasında uykuya dalmış. Rüyasında Pîrî Baba ağca güvercin donunda kendisine görünmüş. Şamlıoğlu Hoca İbrahim, söz verdiği gibi türbeyi yaptırmış. Yine Pîrî Baba'yı ağca güvercin donunda görmüş ve onunla konuşmuş (Doğanbaş, 2007: 172).

Taşeli Platosu efsanelerinde, Gülnar'ın Zeyne kasabasında türbesi bulunan Şeyh Ali Semerkandî'nin pek çok savaşa katıldığına dair efsaneler vardır. Bunlardan birisi Kore savaşına giden Gülnarlı birisinin bizzat yaşayıp anlattığı bir efsanedir. Efsaneye göre; anlatan kişinin içinde bulunduğu birlik düşmanlar tarafından pusuya düşürülmüş. Düşmana olanca güçle direniliyormuş. Cephane bitmek üzereyken birden silahlar susmuş. O esnada yanlarına bir zât belirmiş. Ben Ali Semerkandî'yim, mevzilerinizden çıkıp beni takip edin diyerek bir güvercin suretine girip uçmaya başlamış. Onu takip etmişler ve onları iki ateş arasından çıkararak güvenli bir yere gitmelerini sağlamış. Böylece kurtulmuşlar (Erol, 1996: 105).

Şeyh Kasım ile ilgili anlatılan efsanede, seferberlik sırasında üç asker acıkmış. Bir ağacın dalında üç güvercinin durduğunu görmüşler. Askerler güvercinleri vurup yemeye karar vermişler. İçlerinden birisi tüfeği güvercinlere doğru doğrultunca, güvercinlerden birisi silkinerek Şeyh Kasım oluvermiş. Meğer bu zât güvercin şeklinde savaşmış. Şeyh Kasım askerlere bu savaşı yalnız onların yapmadığını, onların askerlerin önünde düşmanları kovduğunu, askerlerin üzerlerine atılan kurşunları elleriyle çektiklerini söyleyerek bir daha etrafınızdaki kuşlara vurmaya kalkmayın; onlar sizleri koruyan erenler olabilir demiş (Erol, 1996: 110).

Efsanelerde güvercin, turna gibi kuşların dışında leylek donuna girmede görülmektedir. Leylekler de güvercinler gibi kutsal kabul edilir, bereketi ve baharın gelişini temsil eder. Yuvalarını bozmak günahıdır.

Denizli Tavas'a bağı Tekkeköy'de savaş zamanlarında oradaki yatırların farklı şekillere girdiğine dair anlatılan efsanede; Kıbrıs Savaşı sırasında Çamlık'a yüzlerce leylek gelmiş. Leylekler burada on-on beş dakika durmuşlar sonra da yollarına devam etmişler. Köylüler bu leylekler için o bölgenin evliyalı olduklarına ve oraya kendi köylerindeki evliyalı da yanlarına almak amacıyla gittiklerine, sonrasında onları alıp Kıbrıs'a savaşmak için gittiklerini söylemektedirler (Türktaş, 2012: 316).

Kütahya'da doğan ve güvercin donuna girmeye ilgili şu efsaneler anlatılır: Osmanlıların Ehli Beyt ile uğraştığı dönemlerde halk müzik eşliğinde cem ibadetini gerçekleştirmiş. Bundan ötürü Behice Sultan Manisa kadısı tarafından mahkemeye çağırılmış. İki zabıt, Behice Sultan'ın mahkemeye götürülmesi için köye gelmiş. Zabıtlar Behice Sultan'a kadının emrini iletmişler. Behice Sultan zabıtlere, yaşlı olduğunu belirterek gidebileceğini söylemiş. Ancak kendisinin onlara yetişeceğini ve önden yürümelerini istemiş. Akdağ Tepesindeki çeşmede buluşmak için anlaşmışlar. Zabıtlar tereddüt etseler de Behice Sultan'a inanmışlar ve yola koyulmuşlar. Bir süre geçtikten sonra Akdağ Tepesi'ndeki çeşmeye vardıklarında kadının kendilerinden önce gelerek kendilerini beklediğini görmüşler. Zabıtlar kendilerinden önce oraya nasıl ulaştıklarını sormuşlar. Behice Sultan'da kestirme bir yol bildiğini ve oradan geldiğini söylemiş. Behice Sultan buyurun gidelim diyen zabıtlere yine önden gitmelerini Salihli'de Hamza Sultan Türbesi'nde onlara yetişeceğini söylemiş. Zabıtlar uzun süren yolculuk sonrasında Hamza Baba Türbesi'ne ulaşmışlar. Yine Behice Sultan onlardan önce oraya varmış. Şaşırarak yaşlı olmasına rağmen kendilerinden önce buraya nasıl geldiğini sormuşlar. Behice Sultan tekrar aynı cevabı vermiş. Sonunda Manisa'ya varmışlar ve Manisa kadısının huzuruna çıkarılarak kurulan mahkemede Behice Sultan yargılanmış. Mahkeme cem yaptığı malzemelerine el koyarak cem yapmasını yasaklanmış. Behice Sultan mahkemenin sonunda dışarı çıkmış ve doğan kuşu donuna girip uçarak köye dönmüş (Aday, 2013: 253-254).

Işık Çakır Sultan güvercin donuna girmiştir. Bununla ilgili şöyle bir menkıbe vardır: Şap ocağı açan Işık Çakır'ı çekemeyen insanlar, onu kadiya şikâyet etmişler. Zaptiyeler tarafından ateşe atılan Işık Çakır, fırının kapısını açtıkları zaman güvercin olmuş ve uçarak bugünkü Işıkkakır köyünün bulunduğu yere evine gelmiş. Köyün bulunduğu yerdeki koca çama konarak ötmeye başlamış. Işık Çakır'ın zaptiyeler tarafından götürülmesine oldukça üzülen eşi "Tanrının zalimi Işık Çakır'ı yer ile yeksan ettin" dediği anda sırrına eren eşi, güvercin donuna girmiş (Aday, 2013: 254-255).

Diyarbakır'da kırklar ile ilgili anlatılan efsanede kuş donuna girme motifi şu şekildedir: Kırk evliya, Kırklar Dağı'ndaki bir mağaraya girmişler. Daha sonra hiç

görünmemişler. Aslında insanların arasında yaşıyorlarmış fakat görünmüyorlarmış. Bu kırk evliya her perşembe akşamı toplanarak birer beyaz güvercin olarak, mağaranın tepesindeki küçük delikten içeri girerlermiş (Helimoğlu Yavuz, 2007: 77).

2.1.1.1.2. Geyik veya Geyik Cinsinden Bir Hayvanın Biçimini Alma

Türkler için sembol görülen hayvanların başında kurttan sonra geyik gelmektedir. Geyik Türklerin hem mitolojilerinde hem de inanç sistemi içerisinde önemli bir yere sahiptir. Efsanelerde, destanlarda, masallarda, menkıbelerde en sık karşılaşılan motif de geyik suretine bürünmedir. Geyik menkıbelerde manevî bir yolu göstermektedir. Kastedilen manevî yol ise imana götürülen yoldur. Menkıbe metinlerinde geyiğin yol gösterici fonksiyonu ile şekil değiştirme fonksiyonu iç içedir. Veli, kişiye doğru yolu göstermek için onun karşısına geyik şekline girmiş halde çıkar ve ona yol gösterir (Yeşildal, 2015: 73-74).

Türkler hem İslamiyet'ten önce girmiş olduğu inanç sistemlerinde hem Müslümanlık sonrasında geyiğe pek çok simgesel anlam yüklemiştir. Bu unsur özellikle çeşitli tarikatlardan bahsedilen menkıbelerde ön plana çıkmıştır. Örneğin, Geyikli Baba, Bursa'nın manevi sahiplerindendir ve onun geyik şekline girdiği anlatılmaktadır. Buna benzer bazı velilerin bineği de geyiktir (Çoruhlu, 2000: 143-144).

Evliyaların geyik şekline girmesi bazı Hristiyan azizlerinin menkıbelerinde de görülmektedir. J. P. Roux geyik şekline bürünen Türk velilerinin menkıbelerinin Şamanizm'le ilgisi olduğunu düşünür ve ona göre Budizm'le ilgisini düşünmekle uzaklara gitmiş olunur. Ahmet Yaşar Ocak ise tam tersi bir görüştedir, Saadet Çağatay'ın Müslüman ve Hristiyan menkıbelerindeki geyik şekline girme motifinin temelini Buda'nın menkıbelerinde geçtiğini söylemesini kanıt göstererek, geyik şekline girme motifinin Budizm inancı kaynaklı olduğu kanaatindedir (Ocak, 2018: 210-211). Saadet Çağatay geyik-ceylan şekline giren evliya menkıbelerinin kökeninde buda-geyik inancının tesiri olduğunu tespit etmiştir (Çağatay, 1956: 157-158)

Alevi-Bektaşilerde geyik önemli bir hayvandır. Bektaşî evliyası kadar olmasa da Sünnî evliyalarından bazılarının geyiklerle ilgisi olduğuna dair anlatımlar vardır. Yörüklerde geyiğin bolluk ve bereketle ilişkisi vardır. Geyiğin uğurlu bir hayvan olduğu, nazardan koruduğuna dair inançlar Yörükler ve Tahtacılar arasında olan inanmaların benzerlerine Anadolu'nun her tarafında rastlanabilmektedir. Öte yandan Kızılbaşlığın temel ayinlerinden sayılan musâhiplik ayininde, adayların üstüne geyik postu örtülür. Bu ve buna benzer uygulamalar geyiğin özellikle Bektaşî topluluklarında kutsal bir hayvan olarak kabul görmesiyle alakalıdır. Şüphe yoktur ki bunun temelinde buda-geyik münasebetinde

geliştirilen evliya-geyik ilişkisi bulunan bu görüş, Anadolu’da ortaya çıkmamış olup, İslam öncesi döneme dayanmaktadır. Bu inancın sonucunda da geyiğin avlanması kesinlikle yasak görülür. Tüm Yörük ve Tahtacı topluluklarında avcılarının geyiği vurduğu için başına mutlaka bir musibet geleceği inancı vardır (Ocak, 2018: 216-217)

Evliyalarda geyik şekline girme motifi denilince akla gelen ilk menkıbe Kaygusuz Abdal’ın, Abdal Musa’ya nasıl mürit olduğunun anlatıldığı menkıbedir ve şöyle anlatılır:

Alaiye sancağı beyinin oğlu Gaybî yani tekkeye girdikten sonraki lakabıyla Kaygusuz Abdal bir gün ava çıkmış ve okla bir geyik vurmuş. Yaralı geyik kaç kaç büyük bir asitenin kapısına girmiş. Gaybî de arkasından dergâha girerek dervişlere geyiği sormuş. Dervişler haberleri olmadığını söylemişler. Meğer bu geyik suretinde görünen, bu dergâhın şeyhi olan Abdal Musa’yı. Abdal Musa, Gaybî’yi huzuruna çağırarak geyiğe attığı oku göstermiş. Bu kerameti gören Gaybî, şeyhe mürit olmak istemiş (Atalay, 2015: 68). Böylece Gaybî Bey, Abdal Musa’ya mürit olmuştur.

Bir gün Hacım Sultan, Beğce ve Habib Hacı isimli iki veliyle birlikte ziyaret etmek için Seyyid Battal Gazi’nin mezarına gitmişler. Hacım Sultan Bulduk çayırı denilen yere vardıkları zaman cezbeyle gelerek coşmuş. Yanındakiler bunu yapmasının sebebnini sorduklarında Seyyid’in ruhunun onları karşılamaya çıktığını söylemiş ve eliyle kırı göstermiş. Beğce ve Habib Hacı, Hacım Sultan’ın gösterdiği yere baktıklarında bir sığının uzaklaştığını görmüşler, o esnada hemen kaybolmuş (Ocak, 2018: 207).

Sultan Şucâuddîn ile ilgili anlatılan bir menkıbede; Acem erenlerinden Baba Hâkî isimli ünlü birisi bir gün, abdallarıyla Şeyhe mürit olmak için Rum’a doğru yola koyulmuş. Yolları bir çöle düşmüş. Çölün ortasında ilerlerken aniden bir fırtınaya yakalanarak yönlerini şaşırılmışlar. Yorgunluk ve ümitsizlikle tükenmiş bir durumdayken, yanlarında aniden yorgun bir geyik ortaya çıkmış. Abdallar onu yakalayıp etini yiyebilmek için geyiğin boğazına bir kuşak bağlamışlar. Fakat geyik silkinerek öteye kaçmış. Tekrar yakalamış olsalarda, kurtulmuş. Böyle bir uğraş içindeyken bir köyün yanına kadar geldiklerinin fark etmişler. O esnada kovaladıkları geyik kayboluvermiş. Bu olaya şahit olan müritler ve Baba Hâkî, evliyalarından birinin kendilerini kurtarmak için geyik donuna girip böyle davandığını anlamışlar. Bir zaman sonra Rum’a geldiklerinde Sultan Şucâuddîn’e misafir olmuşlar. Yemekten sonra Sultan, Baba Hâkî’ye o daha anlatmadan başlarına gelen hadiselerin hepsini anlatmış ve geyiği yakalamak için kullanmış oldukları kuşağı çıkararak önlerine koymuş. Baba Hâkî ve abdalları o zaman kendilerini çölde fırtınadan kurtaran ve köyün yolunu gösteren geyiğin aslında Sultan Şucâuddîn olduğunu anlamışla. Sonrasında hepsi, onun müridi olmuşlar (Ocak, 2018: 208).

Geyik, Kaygusuz Abdal ve Baba Hâkî menkıbelerinde yol gösterici rolündedir (Ocak, 2018: 212). Dede Kokut Hikâyelerinde de buna benzer bir fonksiyon görülür. Kam Püre Oğlu Bamsı Beyrek boyunda geyik, Bamsı Beyrek'i Banı Çiçek'e ulaştıran yol gösterici bir motif olarak karşımıza çıkmıştır (Ergin, 2018: 8). Halk hikâyelerinde ve masallarda da kahramanın geyiği takip etmesi sıkça işlenmiştir. Bu hikâyelerde geyik kahramanı âşık olunan kişinin mağarasına ya da çadırına götürdüğü görülmüştür. Evliya anlatılarında ise geyik İslamiyet yoluna götürdüğü anlaşılmaktadır. Geyik, insanları manevi yola götürmede ve buraya yönelmesinde önemli bir araçtır.

Tezkiretü'l Evliya da buna benzer bir menkıbe yer almaktadır. Sufî İbrahim b. Edhem askerleriyle bir gün sarayından ayrılarak sahraya çıkmış. Kafasında birçok düşünce geçmekteymiş. Onların etkisiyle askerlerden ayrıldığının farkına varmamış. Kendine geldiği zaman tek başınaymış. O sırada “uyan” sesini duymuş. Ama aldırış etmemiş. Aynı sesi ikinci kez işitmiş. Üçüncü kez de aynı sesi duyunca etrafına bakmış. Sesin sahibinin kim olduğunu anlamaya çalışırken bir ceylan karşısında duruyormuş. Ceylan dile gelmiş ve beni avlayasın diye gönderdiklerini sanma. Sen beni avlayamazsın, bunun için mi yaratıldın, demiş ve kaybolmuş İbrahim b. Edhem o zaman, gördüğünün aslında bir ceylan olmadığını ve kendisini uyarmak için geldiğini anlayınca padişahlıktan vazgeçmiş ve tasavvufa yönelmiş (Ocak, 2018: 209).

Hacı Bektaş-ı Veli'nin menkıbesinde, Seyyid Gazi mezarını ziyaret etmek için gelen Bekce, Habib Hacı ve Hacım Sultan'ın karşısına alageyik şeklinde çıkmıştır. Bunun yanında menkıbede, kafir beyi ile adamlarının karşısına altın geyik şeklinde çıkan Rasûl Baba, sonrasında güvercin olmuştur (Yeşildal, 2015: 85).

Antalya bölgesinde Kaygusuz Abdal'ın geyik donuna giren Abdal Musa'ya mürit olmasıyla ilgili şöyle bir efsane anlatılmıştır: Alanya Beyi'nin oğlu Alaattin Gaybi 13-14 yaşlarındaymış. Emsallerinin tersine gezip oynamaz, her gün sararıp solarmış. Babası arkadaşları aracılığıyla bunu sordurmuş, bir cevap alamamış. Çocuk da içindeki sevdâ ateşinin sebebini bilmiyormuş. Bir gün babasının okunu, yayını ve atını almış. Alanya'dan, Manavgat'tan, Serik'ten, Beydağlarından, Çubuk Beli'nden geçerken bir geyik görmüş ve bu geyiğe âşık olmuş. Ok atıp peşinden gelmiş, geyiğini istemiş. Geyiğim buraya girdi demiş. Abdal Musa'nın huzuruna girmiş. Abdal Musa, göğsünden oku çıkarıp göstermiş. Bu muydu okun, demiş. Delikanlı geyiğin Abdal Musa'nın kendisi olduğunu anlamış, eline ayağına kapanmış. Mürit olmuş (Tekin, 2003: 47).

Bir gün Abdal Musa, dağda geyik donunda gezerken bir avcı tarafından ok ile vurulur. Geyik yaralı olarak avcıdan kaçır, avcı onu kovalar. Sonra geyik bir tekkeye girer. Onun

takibinde olan avcı da tekkenin kapısına kadar gelir. O esnada tekkenin yaşlı bir amca çıkar. Avcı ona yaralı bir geyiğin buraya girdiğini söyler. Bunun üzerine yaşlı adam hırkasının altından bir ok çıkarır ve avcıya verir (Selçuk, 2005: 346).

Geyiğin ok atılarak avlanması ve sonrasında Halifenin geyik donundan çıkarak insan şekline girmesiyle ilgili Giresun'da derlenen Sarı Halife efsanesinde; bir kış gününde köye karın çok fazla yağmasından dolayı yollar kapanınca çevre köylerden tekkeye okumaya gelen çocuklar gelememişler. Durum böyle olunca Halife, geyik suretine girip yolları açmaya başlamış. Yolları açıp Ok Meydanı'na gelmiş. Öğrenciler gelenin kim olduğunu bilememişler. Sürekli ok atarak geyiğin peşinden gitmişler. Attıkları oklardan bazıları geyiğe denk gelmiş ama bir şey olmamış. Halife, Tekkeye geldiklerinde tekrar insan şekline dönüşerek sırtındaki okları yere bırakmış. Tüm öğrencilere oklarını bularak almalarını söylemiş. Böylelikle tekkenin yolu da açılmış olmuş (Gökşen, 199: 72).

Şanlıurfa adak ve ziyaret yerleri etrafında oluşan anlatıya göre göre, Şeyh Casum'un istediği hayvan kılığına bürünebildiğine inanılmakla beraber bu hayvanların başında ceylan gelmektedir (Karakoç, 2010: 45).

2.1.1.1.3. Başka Bir Hayvan Şekline Bürünme

Bu motifle ilgili anlatılarda köpek, keçi, kurt, yılan, koyun ve balık gibi hayvanların donuna girme şekilleri görülmüştür.

Menâkıb-ı Hacı Bektaş-ı Veli'nin menkıbesinde Ahmet Yesevi kendisine iftira atanları dua ederek köpek şekline sokmuştur: Rivayete göre Ahmet Yesevi'nin şöhreti her yere yayılmış. Bazı kişiler bu durumu kabullenememişler. Bundan dolayı onu hırsızlıkla suçlamak için bir öküzü boğazlayarak tekkenin mutfağına gizlice bırakmışlar. Ertesi günü hırsızlık olayını etrafa yayarak her yeri aramaya başlamışlar. Bu sırada tekkeye de girmişler ve mutfaktaki öküzü görmüşler. Bu olaya oldukça üzülen Ahmet Yesevi dua ederek iftira atan kişileri köpek şekline sokmuş. İftiracılar ilk önce ete saldırarak yemişler, sonra da birbirlerini parçalamışlar (Ocak, 2018: 223).

Bu menkıbenin farklı bir şekli Fuad Köprülü tarafından nakledilmiştir. Buna göre Yesevi'ye iftira atanlar köpek şekline girerek ete saldırmışlar. Fakat ricacıların araya girmesi ile şeyh kendilerini affederek insan şekline döndürmüştür: Ahmet Yesevi'nin şanı etrafa yayıldıkça düşmanları fena halde hiddetleniyormuş. Onu hırsızlıkla suçlamak için bir plan tertip etmişler. Bir sığır parçalayıp gizliden tekkenin içine getirip bırakmışlar. Yaz mevsimi olduğundan müritler dışarıda vakit geçiriyorlarmış. Bu nedenle parçalanmış sığırı görememişler. Sûrî halkı ertesi sabah sığırlarını arama bahanesiyle erkenden tekkenin önünde

toplanmışlar ve Şeyh'e içeriği aramak istediklerini söylemişler. Hoca Ahmet Yesevi bu münafıklara hitaben, "Girin itler, girin köpekler!" demiş. Girmişler. Ama Allah'ın hikmetiyle derhal bir köpek şekline dönüşerek, parçalayıp getirdikleri sığırı yemeye başlamışlar. Dışarıdan bu durumu görenler fena halde korkarak, hemen tövbe edip Şeyh'e rica etmişler. Onları hemen insan biçimine çevirmiş. Fakat bu fenalıklarının yadigarı olarak kuyrukları bâkî kalmış ve kuyruk bütün zürriyetlerine intikal etmiş (Köprülü, 1981: 39).

Anlatılan bu menkıbeden anlıyoruz ki insanın hayvan şekline dönüşmesi bir cezalandırmanın sonucudur. Veliler kendisine saygı duyan insanlara her zaman yardım ederler. Bu sonucun ortaya çıkmasının nedeni Allah'a dost olan veliye yapmadığı bir olaydan ötürü atılan iftiradır.

Vilâyetnâme-i Sultan Şucâuddîn' de şu menkıbe geçmektedir: Baba Mecnun, Rum'a gelerek Sultan'a mürit olmuş. Fakat bazen onun velâyetinden şüphe duyuyormuş. Bu şüphesini içinde gizlemekteymiş. Bir gün Baba Mecnun aniden bir keçi olup melemeye başlayarak cemaatin ortasına gidip gelmiş. Bunun üzerine Sultan müritlerine keçinin başına bir tas su dökmelerini emretmiş. Emri yapıldığı zaman Baba Mecnun tekrar insan haline dönmüş ve yerine oturmuş. Bu olaydan sonra Sultan Şucâuddîn'in gerçek bir veli olduğunu anlamış (Ocak, 2018: 224).

Abdal Musa Vilâyetnamesi ve Menakıb-ı Kaygusuz Baba'da anlatılan şu menkıbe de oldukça ünlüdür: Abdal Musa ve müritleri yolda giderken biraz uzakta şeyhin üzerine doğru gelen bir kara canavar² görmüşler. Şeyh yanındakilere, bunun kendilerinin hasmı olan Teke Beyi' nin ruhu olduğunu ve hemen öldürmelerini söylemiş. Müritler bir baltayla canavarı öldürmüş. Tam o esnada da Teke Beyi'nin atı sürçerek onu tepe üstü yere vurmuş ve onun ölmesine neden olmuştur (Ocak, 2018: 224).

İzmir'de yapılan derlemede velilerin yılan ve koyun donuna girme şekilleri anlatılmıştır. Urla'da anlatılana göre; Milli Mücadele döneminde Rumlar Urlalılara zarara uğratmışlar. Bu zamanlarda Rumların karşısına büyük bir yılan belirmiş. Bu yılan yalnızca Rum askerlerine görünürmüş. Türk askerlerinin karşısına çıkmazmış. Askerler korkularından dolayı buradan ayrılmışlar. Anlatılanlara göre askerlerin karşısında çıkan bu büyük yılan Samut Baba'yı (Güzey, 2020: 397).

Koyun şekline girme menkıbelerde pek karşılaşılmayan bir motiftir. Narlıdere'de Bayram Dede anlatısında tespit edilmiştir. Uysal ve evcil bir hayvan olan koyun bu anlatıda kendisini Bayram Dede olarak tanıtmıştır. Kadının birinin annesi hamileymiş. Annesi geç

² Ahmet Yaşar Ocak incelediği metinler sonucunda bu hayvanın hangi cins olduğunun belirtilmediğini ancak Anadolu'da bu kelimenin kurtlar için kullanıldığını örnek göstererek, bu hayvanında kurt olabileceğini belirtmiştir (2018: 224).

vakitte komşudan dönerken yatırın üstünde bir koyunun yattığını fark etmiş ve bu olaya şaşırılmış. Eve gittiğindeyse birden kapı süngüsü açılmış. Kadın yatırın üstünde gördüğü koyunu bu sefer iki ayağının üzerinde görmüş. Kadının korktuğunu gören koyun dile gelerek ben Bayram Dedeyim diyerek korkmamasını, onu kollayıp gözlediğini söylemiş (Güzey, 2020: 397).

Mardin’de anlatılan bir efsanede, kadının biri rüyasında bir mağara görmüş. Gördüğü mağaranın içinde de kırk tane kara keçi varmış. Rühayı gördükten sonra hocaya bu keçilerin nereye gittiğini diye sormuş. Hoca aslında onların hepsinin şıh olduğunu oraya da zikir yapmaya geldiklerini söylemiş (Sancak, 2008: 75-76).

Şimane Ziyareti anlatısında, Mardin’de Şimane denilen bir ziyaret yeri varmış. Buradan geçerken dua etmeden geçilmezmiş. Bir gün, çobanlık yapan bir kadının hayvanları o ziyaret yerinin olduğu yere kaçmışlar. Kadın hayvanları yakalayabilmek için peşlerin koşmuş. Ama hayvanların kaçmasıyla telaşlandığı için aklına dua etmek gelmemiş. Kadın ziyaret yerine gittiğinde oradaki şeyhler dua etmeyi unuttuğundan dolayı yılan kılığına girerek kadını sokmuşlar (Sancak, 2008: 77-78).

Tahtacılar arasında saptanan bir Miraç mitinde, Hz. Ali göğün yedinci katında, Allah’ın kapısında aslan donunda bekleyen bir bekçidir. Hz. Ali’ye Allah’ın aslanı denmesinin sebebinin buradan kaynaklandığına inanılır (Selçuk, 2005: 345).

Hz. Ali canavar (kurt) şekline girerek kendilerinin olan bahçeye zarar verir. Hz. Ali, canavarı kovmaları için Hasan ve Hüseyin’i bahçeye gönderir. Korkularından bahçeye gidemezler. Hz. Ali bunun üzerine bahçeye Mehdi’yi gönderir. Mehdi canavarı yakalayarak boynunu kolunun altına sıkıştırır. Hz. Ali nefes almakta zorlanır ve “Oğlum ben babanım, boynumu bırak” der. Mehdi boynundan tuttuğu kurdun kendisi babası olduğuna bakınca hemen onu bırakır. Ben nasıl babama karşı böyle suç işledim diye kaçır ve bir dağa girer (Selçuk, 2005: 346).

Şanlıurfa adak ve ziyaret yerleri etrafında oluşan anlatıya göre göre, Şeyh Casum’un istediği hayvan kılığına bürünebildiğine inanılmakla beraber bu hayvanların başında ceylan gelmektedir (Karakoç, 2010: 45).

2.1.2. Hayvanlar Üzerinde Cereyan Eden Keramet Motifleri

Evliyalar hayvanlar üzerinde pek çok keramet göstermişlerdir. Veliler toplum tarafından saygı duyulmuş kişilerdir. Tıpkı insanlar gibi hayvanlarda Allah dostlarına saygı göstermişler, onların itaatlerine uygun hareketlerde bulunmuşlardır. Bazen arkadaş bazen de yardımcı olmuş, onlarla konuşmuşlardır.

Evliyalar hayvanları da sevmişlerdir. Ebû İshâk-ı Kâzerûnî menkıbesinde, şeyhin hayvan sevgisinde dair serçe ve ceylan örneğine rastlanmaktadır. Anlatıldığına göre şeyh vaaz ederken bir serçe gelip onun elinin üstüne konmuştu. Bunun üzerine İbrahim b. Şehriyâr serçenin kendisinin ona zarar vermeyeceğini bildiği için elinin üstüne konduğuna ve “bu serçecüğün Allah’ın ve Peygamber’nün sözün işitmeğe geldiğine” işaret vermiştir (Çelebi, 2016: 62).

Birçok peygamber kıssası hayvanlar üzerinde gerçekleşen keramet motiflerinin kaynağı olmuştur. Bundan dolayı evliyaların hayvanlar üzerinde oluşturduğu kerametlerin kaynağını peygamber kıssalarında aramak doğru olacaktır (Kaplan, 2021: 119-120).

Hicret sırasında rivayete göre Hz. Peygamber ve Hz. Ebû Bekir mağaraya girdikleri zaman, onların gizlenmesi için Allah’ın emri ile bir akasya ağacı oluşmuştur. Bu ağacın üstüne bir çift güvercin yumurtalarını bırakmıştır. Bir örümcek mağaranın girişine ağ örmüştür (Azimli, 2008: 65).

Hz. Muhammed, bir gün sahradaydı. Aniden “Dur ya Resul” diye bir ses işitti. Bir adam avlamış olduğu geyiği sıkıca bağlamış, kendisi de yanında uyuyordu. Sesin geyikten geldiğini anlayarak isteğini sordu. Geyik, iki küçük yavrusunun dağda olduğunu, daha otlayamayacaklarını, ona kefil olmasını isteyerek yavrulara süt verip geleceğini söyledi. Geyiği saldı. Sonrasında geri döndü. Bunu gören adam da imana gelerek geyiği salıverdi (Gültekin, 2006: 192).

Bir gün, Hz. Muhammed eshab ile otururken, yanında keler bulunan biri geldi. Eshab Eshabın peygamberin yanında herkesin hürmetle oturmasını görerek kim olduğunu sordu. Eshab Resûllulâh cevabını verdi. Adam, keleri Peygamberin önüne attı ve keler iman etmedikçe kendisinin de iman etmeyeceğini söyledi. Peygamber, kelere hitap edince keler hemen söz söylemeye başladı ve Peygamberin Allah’ın Resûl’ü olduğunu tasdik etti (Gültekin, 2006: 192).

Hz. Peygamber, bir gün Kabe’nin kapısının önünde otururken ayağını köpek ısırın bir kişi geldi. Biraz zaman geçtikten sonra aynı köpeğin ısırıldığı bir kişi daha geldi. Peygamber yerinden kalkıp köpeğin yanına varınca, köpek kuyruğunu sallayarak söz söylemeye başladı. Peygamber, onları niçin ısırıldığını sordu, köpek de onların Ebu Bekir ile Ömer’e düşmanlık ettikleri için Allah’ın onu bunlara musallat kıldığını söyledi (Gültekin, 2006: 192).

Hz. Yunus Allah’ın izniyle bir balık tarafından yutulur. Balığın karnında kırk gün kaldığı söylenir (Gültekin, 2006: 257)

Kabileleri iman etmek için İshak Peygamberden birçok mucize gerçekleştirmesini istemiştir ve İshak Peygamber de bu mucizeleri gerçekleştirmiştir. Tilki, ceylan ve keçi dile

gelerek ona iman etmiştir. Ölmüş sığır ve öküz derilerini diriltmiştir. Duası ile koyundan doksan tane kuzu doğmuştur.³

Süleyman Peygamber, üstünde İsm-i Azam yazılı bir yüzüğe sahiptir. Yüzüğü parmağına taktığı zamana tüm mahlukatlar ona itaat eder. Bunun sebebi bu yüzüğün taşının cennetten gelmiş olmasıdır (Gültekin, 2006: 222).

Şuayb (as.) Allah'ın emriyle peygamber olduğunu açıklayınca kavmi, koyun sahibi olmayan Hz. Şuayb'ın, kendilerinin koyunlarını ellerinden almak için böyle bir yola başvurduğunu iddia ettiler. Şuayb (as.) bunu duyunca üzüldü. Allah'a kendisine koyun ihsan etmesi için dua etti. Orada bulunan taşlara eliyle işaret etmesi emrolundu. Hz. Şuayb emredildiği şekilde taşlara işaret edince, o anda hepsi koyun oldu. Hz. Şuayb'ın koyunları, kavminin koyunlarından birkaç misli fazla oldu.⁴

2.1.2.1. Vahşi ve Yabani Hayvanları İtaate Alma

Ahmet Yaşar Ocak bu keramet motifini vahşi hayvanları zarar veremez hale getirme, vahşi ve yabani hayvanları hizmetinde kullanma, vahşi ve yabani hayvanlarla dostluk kurma ve ehli hayvanlara söz geçirme başlıklarına ayırarak tasniflemiştir.

Bu motif Menâkıb-ı Sipehsalar, Menâkıbu'l-Arifin, Menâkıb-ı İbrahim Gülşenî, Menâkıbu'l-Kudsiyye, Menâkıb-ı Hacı Bektaş-ı Velî, Menâkıb-ı Hacım Sultan, Vilâyetnâme-i Sultan Şucâuddin, Vilâyetnâme-i Otman Baba ve Türk destani mahsulleri Tezkire-i Satuk Buğra Han, Kitab-ı Dede Korkut, Ebu Müslimnâme, Battalnâme, Saltıknâme ve Tezkiretü'l-Evliya'da bulunmaktadır (Ocak, 2010: 71-86).

2.1.2.1.1. Vahşi Hayvanları Zarar Veremez Hale Getirme

Evliyalar sahip oldukları üstün güçler sayesinde vahşi hayvanları zararsız hale dönüştürmüşlerdir. Aslan, yılan, kaplan gibi hayvanları itaat altına almışlar ve zarar veremez duruma getirmişlerdir. Çekirgelerin yaratacağı zararı da engellemişlerdir. Bu hayvanlarda velilerin keramet sahibi olduklarını anlamışlar, onları görünce sessizleşip uzaklaşmışlar ya da sakinleşmişlerdir. Zararsız hale gelerek gitmişlerdir.

Manisa-Akhisar ilçesinde Göcek Dedesi efsanesinde; bir seferinde Akhisar'ı çekirgeler basmış. Belediye reisi ne yaptıysa da çekirgelere engel olamamış. En sonunda Kara Molla'dan yardım istemeye karar vermişler. Kara Molla bir muska yazmış ve muskanın bir

³ <https://www.gunesgazetesi.net/koseyazilari/2265/2905/--peygamberlerin-mucizeleri.html> (Erişim Tarihi: 06.03.2022.)

⁴ <https://m.turkiyegazetesi.com.tr/yazarlar/mehmet-oruc/218735.aspx> (Erişim Tarihi: 06.03.2022.)

zeytin ağacına asılmasını istemiş. Muskayı zeytin ağacına astıklarında çekirgeler de yok olmuş (Candan, 2018: 120).

Amasya'dan Gümüş'e doğru çekirge sürüsü gelmiş. Halk yardım almak için Mehmet Hoca'ya gitmiş. Halk hocanın isteği üzerine her tarlanın başına bir kova su koymuş. Çekirge sürüsü kovalardaki suya girip yıkanıp geri gitmişler. Kimsenin mahsulüne bir şey olmamış. Hocanın adı da Sığircık Molla kalmış (Balaban, 2013: 98).

Şanlıurfa Evliya ve Âlimleri adlı eserde Osman Çiftbudak babası Abdurrahman Hafızla ilgili şöyle anlatı paylaşıyor: Evimiz Cumhuriyet ilkokulunun arkasındaydı. Ev eski yapıydı. Birkaç günden beri evimizde çok büyük bir yılan çıkarak bizi korkutuyordu. Evde serbest hareket edemez olmuştur. Yılanı öldürmek kolay değildi. Babam Abdurrahman Hafız, şeyhi olan Basralı Ahmet Zeki Hafız'a durumu anlattı. Basralı Hafız babama, git yılanın çıktığı deliğe doğru seslen; buradan git yoksa fena olur, söyle dedi. Babam da yılanın deliğine doğru seslendi. Gerçekten bir iki gün sonra yılanı bir kedi tarafından parçalanmış halde bulduk (Karakaş, 2009: 33).

Abdurrahman Câmî'nin Evliya Menkıbeleri (Nefahâtü'l-Üns) adlı eserinde bu motifle ilgili iki menkıbe vardır.

Bünân Muhammed eş-Hammâl menkıbesinde “Şeyhülislam buyuruyor ki: O hamal değil imamdı. Bir ara belediye zabıtası görevinde bulunmuştu. Onu bir hücreye kapatarak önüne bir arslan bıraktılar. Arslan onu sadece koklayıp, yaladı” (Camiî, 2011: 291).

Bir zamanlar Bistâm'a çekirgeler yağdı. Bütün ekinler ve ağaçlar çekirgenin verdiği zarardan ötürü kapkara oldu. Şeyh Ebu Abdullah Dâstânî bu olayın üzerine dama çıktı, yüzünü göğe çevirdi ve bütün çekirgeler derhal oradan gitti. İkinci namazına kadar hiçbiri kalmadı ve hiç kimsenin bir dalına ve fidanına zarar gelmemişti (Camiî, 2011: 427).

Tezkiretü'l Evliya'da bu motifi içeren birçok menkıbe anlatılmıştır.

Ebû Tûrâb'ın birçok çocuğu vardı. O sıralarda insan yiyen bir kurt ortaya çıktı. Onun birkaç çocuğunu parçalamıştı. Bir gün şeyh seccadenin üstünde otururken kurt ona hücum etmişti. Durum kendisine haber verildiği halde hiç kımıldamadı. Onu gören kurt geri dönüp oradan savuştu (Attâr, 2017: 450).

İbrahim Rakkî ile ilgili menkıbe; dervişlerden birisi vadide giderken bir aslanın hücumuna uğradı. Aslan dervişe baktığı zaman hırladı. Yüzünü toprağa koydu ve oradan savuşup gitti. Derviş elbisesine dikkat etti. Elbisesi Şeyh Rakkî'nin elbisesinden bir yamanın dikilmiş olduğunu gördü. Anladı ki, aslanın saygısı bunaydı (Attâr, 2017: 612).

İbrahim Havvâs zamanının birinde müridiyle sahrada yolculuk yapıyordu. Bir ara aslan uluması duyuldu. Bunun üzerine yüzünde renk kalmayan mürit orada bulunduğu bir ağaca çıktı,

tir tir titriyordu. İbrahim Havvâs sakın sakın seccadesini serip namaza durdu. Aslan iyice yaklaştı. İbrahim Havvâs'ın hususi bir alametinin bulunduğunu hissedince, gözünü dikip sabaha kadar kendisini seyretti (Attâr, 2017: 723).

Hâmid Esved, İbrahim Havvâs ile ilgili şunları anlatıyor: İbrahim Havvâs'la yılanla dolu bir yere vardık. Su tulumunu yere koyup oturdu. Gece olunca yılanlar ortaya çıktılar. Şeyhe hitap edip, yâ pir diye seslendim. Bana “Allah'ı zikret” dedi. Öyle yapunca yılanların hepsi çekip gitti (Attâr, 2017: 724).

Ebu Hanife ilim meclisindeyken önüne bir akrep geldi. İmam-ı Azam talebelerine, eğer biz hakiki alimlerden isek bu akrep bize zarar veremez, diyerek elini akrebin kısıkaçlarına uzattı. İmam-ı Azamın elini ısırarak isteyen akrep derhal can verdi (Güzel, 2019: 101).

Abalı Hacı Mustafa yaşayacak bir evi olmadığı için bir handa kalmaktadır. Çevredekiler hocaya yiyecek bir şeyler getirirler. Hocayla ilgili bir olay anlatılır. Bir gün hocaya birisi yemek getirir. Hocayı handa namaz kılarken görür. Hocanın her tarafında yılanlar vardır. Ancak bu yılanların hiçbirisi hocaya dokunmaz. Gördüklerini yörenin ileri gelenlerine anlatır. Hocanın keramet sahibi biri olduğunu düşünürler (Karakoç, 2010: 52).

Kütahya ilinin Tavşanlı ilçesinde, Göbel köyünde yatan Kurt Dede'nin kurtları uysallaştırdığına inanılmaktadır (Aday, 2013: 272).

Edirne'de anlatılan Debbağ Baba ve Peçeli Murat ile ilgili efsanelerde bu motife rastlanmıştır.

Derviş Debbağ Baba Tunca Nehri etrafında yaşarmış. Aynı şehrin konumu ve mevkisiyle çok gururlanan bir valisi varmış. Vali bir konu hakkında danışmak için derviş çağırmış. Dervişin ise asıl amacı kibirli bu valiye bir ders vermekmiş. Derviş ve vali konuşma esnasında makam birden sinekler ile dolmuş ve bu durum valiyi çok rahatsız etmiş. Sinekler de sürekli valinin etrafında uçup valiyi rahatsız ediyormuş. Rahatsızlığını fark eden Derviş valiye, vali neden sinekleri kovalamıyorsun, kovala da rahatsızlık yaratmasınlar demiş. Vali kovalıyorum ama gitmiyorlar demiş. Ardından Derviş sinekleri bile kovalayamıyorsun sen ne biçim valisin, sineklerin gözünde hiçbir itibarın yok demiş ve kalkıp pencereyi açınca sanki sinekler emir almış gibi pencereden çıkıp uçmuşlar (Dervişoğlu, 2016: 417-418).

Peçeli Murat efsanesinde; günlerden bir gün Kirişhane'ye bir manda mezbahaneden kaçmış. Ardında bir elinde ip bir elinde bıçak olan bir grup insan mandayı yakalamaya koyulmuş. Peçeli Murat, mandanın koştuğu sokakta ilerlerken mandayı kovalayan grup Peçeli Murat'ın mandadan kaçması için haykırmış. Ancak Peçeli Murat mandadan kaçmayıp, ona doğru gelmesini beklemiş. Manda gelip Peçeli Murat'ın ayağının ucuna durmuş. Boyununu

Peçeli Murat'a doğru uzatmış. Mandanın boynuna dokunduğunda manda, Peçeli Murat'ın hemen ardından mezbahaneye doğru yürümüş (Dervişoğlu, 2016: 434).

Alaşehir yöresinde anlatılan bir efsanede çiftçi canavarla olan sıkıntısını Kadı şeyh hazretlerine anlatır ve şeyh çakalı cezalandırarak sorunu çözer: Bir çiftçi tarlada işlerini yapıyormuş. Bu esnada yakınına bir canavar çıkagelmiş. Bir süre sonra canavar birden yerinden fırlamış. Öküzlerden birisini kaparak köşeye gidip onu yemiş. Bu durumu gören çiftçinin elinden hiçbir şey gelmemiş. Düşünmeye başlamış. En sonunda bir karar vermiş. Yaşanan bu durumu oradaki en yüksek mevkiye sahip olan Kadı Şeyhe anlatacakmış. Canavarın bir öküzü yemesi üzerine elinde kalan tek öküzüyle evine dönmüş. Üzerini değiştirdikten sonra kadı şeyhe gitmiş. Şikayetlerini anlatmaya başlayan çiftçi, Kadı şeyhe canavarın öküzlerinden birisini yediğini, öküzlerinin geçim kaynağı olduğu söylemiş. Kadı şeyh bu durum karşısında kerametini göstermiş. Kuytu bir yerde canavarı yakalayarak hemen oraya bağlamış. Kadı şeyh, çiftçiyle birlikte canavarın yanına gelmiş. Canavara bir ceza vererek çiftçinin öküzünü yediğin için onun işinde çalışacağını, böylece bu çiftçi bir öküz alacak, o zaman serbest kalacaksın demiş. Kadı şeyhin dediği gibi olmuş. Çiftçi, canavarı öküzün diğer koşumuna bağlamış ve işlerini bu şekilde yürütmüş (Türkmen, 2017: 128)

İzmir'de Kurt Baba ile ilgili şu hadise anlatılmıştır: Kurt Baba küçük bir çocukken bir kurt onu kaçırmış ve büyütmüş. Orada yedi yıl kalmış. Sonra vücudu kıllarla kaplı bir şekilde kaçarak bir Türkmen köyüne gelmiş. Köy halkı onu sahiplenmiş. Köyde halka zararı dokunan büyük bir hayvan varmış. Odun toplamaya giden herkesi yiyen bu hayvanı Kurt Baba çocuk haliyle köylülerden istediği silahla yenmiş. Böylelikle köyü kurtarmış (Güzey, 2020: 413). Bu anlatı bize Oğuz Kağan'ı hatırlatmıştır. Oğuz Kağan'ın da vücudu kıllarla kaplıydı. Gergedanı kahramanca avlayarak halkı bu sıkıntıdan kurtarmıştı (Bang ve Arat, 1936: 11-13). Benzer şekilde Kurt Baba'da köye zarar veren hayvanı vurarak halkın yardımcısı olmuştur.

Bolu ve Düzce illerinde, Akçakoca ilçesinde yapılan bir derlemede, yöre halkı Kaplan Dede'nin adının böyle anılmasının sebebinin, onun kaplanları ve yavrularını sütle beslediğini söylemektedir (Kaplan, 2021: 122).

2.1.2.1.2. Vahşi ve Yabani Hayvanları Hizmetinde Kullanma

Vahşi ve yabani hayvanları hizmetinde kullanma motifinde veliler genellikle aslana binip yılanı kamçı olarak kullanır. Türkler için gücü aslan temsil etmektedir. Yılan ise korkulan ve yaklaşılmaması bile imkânsız bir hayvandır. Bu denli kuvvetli ve korkunç hayvanlara söz geçirebilmek ve aynı zamanda onları hizmetinde kullanmak büyük kudret gerektirir. Velilerin mertebeleri o denli yüksektir ki bu kerametleri gerçekleştirebilirler (Kılınç

İnevi, 2019: 325). Aslanı binek olarak kullanmanın yanında aslana eşyalarını yükleyen veliler de görülmektedir. Kurtları emrine alan veli de vardır.

Bu motifte velilerin geyiklerle olan münasebetleri de ön plana çıkmıştır. Veliler geyiklere çift koşturabilirler. Cami yapımında da geyiklerden yardım alırlar.

Geyiklere merkeb-i evliyâ (evliyanın bineği) derler, atasözü halk arasında geyik-evliyâ münasebetinin telâkki tarzını gösteren bir ifade biçimidir (Ocak, 2018: 215).

Ali Berat Alptekin genel olarak efsanelerde geyiğin seçilmesini iki yönüyle değerlendirmiştir.

Bunlardan birincisi tabiatla buluşan insanoğlunun kendi mizacına uygun hayvanı totem olarak kabul etmesidir. Türkler İslamiyet öncesinde sembol olarak bozkurdu seçmişlerdir. İslamiyet'e geçişle birlikte kurdun yerini aslan, İslami dönemde ise geyik almıştır. İkincisi ise hayvanın gücünden yararlanmayla ilgilidir. Aslan, geyik, kurt gibi hayvanlar dayanıklı hayvanlardır; bu hayvanlar durmadan günlerce koşabilir. İslamiyet'le birlikte keramet sahibi kişiler geyiğe hükmetmeye başlamıştır. Örneğin;

Geyikli Baba, Abdal Musa'ya geyik sütü göndermiştir. Cabbar Dede geyiğe binerek Yavuz Sultan Selim'i ziyarete gitmiştir. Hacı Bayram Dede ile yardımcısı Ali Boz tekkesindeki işlerini geyik yardımıyla yapmışlardır. Koyun Baba geyiklerin sırtında taş taşımış; Hızır Baba da kereste taşımıştır. Zeynelâbidin Baba geyikle çift sürmekle birlikte onların kemiklerini bir araya getirip tekrar diriltmiştir (Alptekin, 2011: 86).

Geyik İslam'da saygınlığı olan bir hayvan olmuştur. Emir Sultan İmamiye mezhebinden ve Molla Fenari'nin öğrencisi, ermişlik katına ulaşmış birisidir. Timur devrinde doğaüstü yeteneklere sahipti. Padişahlar sefere giderken onun eliyle kılıç kuşanırlardı. Rivayete göre bu ermiş kişi savaşa at yerine bir geyik üstünde gidiyordu (Ersoy, 2000: 428).

Menâkıb-ı Tâcü'l Arifîn Seyyid Ebu'l-Vefâ'da anlatıldığına göre Ramazan Mecnun şeyhin önde gelen halifelerindendir. Bu halife dağdaki tüm geyiklere söz geçirmesinin yanında, geyiklere dediklerini yaptırabilmektedir (Ocak, 2018: 215).

Hasan Dede'nin geyiklerle haşır neşir olduğu, yanına tuz alıp dağlara giderek geyiklere tuz yalattığı anlatılır (Ocak, 2018: 216).

Koyun Baba da sık sık geyiklerle bir arada görülür ve onlara sırtlarında taş taşıtmış (Ocak, 2018: 216).

Baba Hızır menkıbesinde, geyikler cami yapımı esnasında geceleri keresteleri sırtlarında taşıyarak camiye yapan ustaya yardım etmiştir. (Yeşildal, 2015: 80).

Arslana binip yılanı kamçı yapma hadisesi Hacı Bektâş-ı Veli'nin vilayetnamesinde geçmektedir: Hacı Bektaş'ın ünü her yere yayılmıştı. Her taraftan erenleri görmeye

geliyorlardı. Akşehir’de adına Seyyid Mahmûd-ı Hayrânî denilen bir er vardı. Bu er bir arslana bindi, bir yılanı da kamçı yaptı. Üç yüz Mevlevi dervîşiyle Hünkâr’ı görmek için yola çıktı (Gölpınarlı, 2019: 49).

Rivayete göre, Hacı Bektaş-ı Veli’nin Anadolu’ya geldiğini işiten Karaca Ahmet Sultan, görelim ne erdir, diyerek aslana bindi. Bir yılanı da kamçı gibi eline alarak dervîşleriyle birlikte Hacı Bektaş-ı Veli’nin yanına doğru yola koyuldu (Özdemir, 2015: 101).

Karaca Ahmet Sultan Menâkıpnâmesi’nde Karaca Ahmet Sultan’ın bir öküz ve geyikle tarlayı çift sürmesi, Saltuknâme’de ve Hikâyat isimli eserlerde onun aslana binip yılanı kamçı yapması şeklinde geçmektedir. Karaca Ahmet ile bir velinin karşılaşmasında aslana binip yılanı kamçı yapma kerameti göstermesi sözlü kaynaklarda bahsedilmektedir (Özcan ve Gönenç, 2015: 735).

Erzurum’da derlenen efsanede Yeşilli Baba aslanı kaplanı kendisine merkep etmiştir: Bağdat’da birisi onu rüyasında görmüş, gelip eşine efendi hazretleri evde mi, diye sormuş. Kadın “O murdar ne zamandan beri efendi hazretleri oldu” diyerek adamı kovmuş. Adam gitmemiş, tekrar gelmiş ve tekrar rica ederek efendi hazretlerinin yerini sormuş. Kadın, cehennem olmuş ormana gitmiş, cevabını vermiş. O zamanlar Top (Kop) dağları ormanlıkmış. Yeşilli Baba ormana giderken aslanı kaplanı kendisine merkep etmiş. Yolda kendisini arayan adamla karşılaşmış, sarılıp konuşmuşlar. Karısını sorunca Yeşilli Baba, “O benim mürşid-i kamilimdir. O zebaniye sabrede ede bu mertebeye eriştim” demiş (Seyidoğlu, 1978: 217).

Çok eski zamanlarda Karabük’ten en çok bir saat uzaklıkta Öğlebeli köyünde nereden geldiği bilinmeyen fakir, ihtiyar bir çoban varmış. Okuması yazması olmayan bu iyi kalpli ihtiyarı herkes çok severmiş. Bunun için olacak ona Ermiş Çoban Dede lakabını vermişler. Bunun yanında onun birçok muharebeye katıldığından halk onu Bahattin Gazi olarak da bilmekteymiş. Köylerinden yaylaya girmek için Araç çayından her istendiğinde geçilmediği için Çoban Dede çaya bir köprü yapmayı düşünmüş. Hayvanı ile köprü için ağaçları getirirken yalnız başına, tek bir hayvanla bu işi yapamayacağını anlamış. Durup yardım için Allah’a yalvarmış. Allah dileğini yerine getirmiş. Dağdaki bütün geyikleri Dedenin emrine vermiş. Geyikler gece köprüye ağaç taşımışlar. Dede de gündüzleri köprüyü yapmış. Bir zaman sonra Çoban Dede köye bir cami yapmayı düşünmüş. Geyiklerle bir gecede köyün ortasına caminin temellerini açıp, taşlarını çekmiş. Allah’ın izniyle çok geçmeden cami inşa edilmiş (Tacemen, 2001: 635).

Hasan Baba Camii ile ilgili anlatılanlara göre bu camiyi yapan Hasan Baba’dır. Ulus’un bir camisi vardır. Kendisi Zeyli dervîşlerindendir. Buraya gelmiş. Camiyi yapmak

için dağdan kereste taşımaya başlamış. Bunun için halktan yardım istemiş. Ancak halk dervişe keresteleri taşımak için yardım etmemiş, üstüne kereste taşımak için öküz de vermemiş. Fakat görmüşler ki her gün birkaç tomruk caminin yanına gelip yıkılırmış. O günlerde bir çift öküz kaybolmuş ve dervişten şüphelenmişler. Toplanıp onu izlemeye karar vermişler. Eğer öküzleri almışsa onu öldürme kararını almışlar. Bir de görmüşler ki derviş bir çift geyiği öküz gibi boyunduruğa koşmuş, geyiklerle konuşarak dağdan tomrukları çekiyormuş. Bunun üzerine halk derviş hakkında akıllarına gelen evhamdan utanmış, hemen onun yardımına koşmuşlar (Tacemen, 2001: 638).

Hakkâri’de yatırlara bağlı anlatılan Şeyh Celal menkıbesinde, Şeyh Celal ağaç gölgesinde oturup Kur’an-ı Kerim okurken bir yılan yelpaze ile onu serinletmiştir: Eski zamanlarda Büyükçiftlik’e bağlı Yaylacık köyünün güneybatı mezrasında Şeyh Celal isimli birisinin yaşadığı anlatılmış. Şeyhin büyük ve küçük olmak üzere iki eşi varmış. Büyük kocasına karşı iyi niyetli ve çalışkanmış. Küçük ise iyi değilmiş. Bir gün Şeyh Celal köyün büyük su kanalını açmaya çalışıyormuş. Şeyh Celal kanalı denilen bu kanalda çalışan Şeyh Celal’e büyük eşi her gün yemek götürüyormuş. Bir gün yemeği büyük eşi hasta olduğu için küçük eşi götürmüş. Bakmış ki Şeyh Celal bir ağacın gölgesinde oturuyor bir yılan ona yelpaze ile esinti veriyor o da Kur’an-ı Kerim okuyormuş. Kazma kürek ise kendi başına kanalda çalışıyormuş. Eve döndüğü zaman kocasına nasıl olduğunu sormuş. Kocas, sırrımı ifşa ettin artık ölüm vaktim geldi demiş ve oracıkta vefat etmiş (Akın, 2008: 145).

Bingöl’de Şih (Şeyh) Ahmet Efendi anlatısına göre bir ayı çifte sürmesine yardım etmektedir: Şih Ahmet büyük bir zatmış. Aynı zamanda fakir birisiymiş. Tek öküzü varmış ve onunla tarlasında çifte gidermiş. Bir gün çifte giderken tarlasına baktığında dağdan bir ayının geldiğini ve tarlasına girdiğini, öküzle beraber çift sürdüğünü görmüş. Daha sonra akşam olurken aynı hadiseyle yeniden karşılaşmış (Bazancir, 2010: 40).

Diğer bir anlatıya göre Ulu (Baba) Mansur ve Kureyş Baba kardeşler. Ulu Mansur bir duvar yapmış, Kureyş Baba’yı ormana göndererek bir ağaç getirmesini istemiş. Kureyş Baba ormana gittiğinde vahşi bir aslanı ve yılanı yakalayarak, yılanı kamçı yapmış. Ulu Mansur kardeşi Kureyş Baba’ya baktığında aslana binip yılanı kamçı yaptığını görmüş. Ulu Mansur da duvara yürü dediği zaman duvar yürümüş. Kureyş Baba hemen aslandan inerek, yılanı atmış ve ayaklarına kapanarak “Ağabey ben sana karşı hâşâ bir keramet yapıp üstünlük sağlamak istemedim. Ben canlıyı yürüttüm, sen ise cansızı yürüttün” demiş. (Bazancir, 2010: 60).

Boro Dede ile ilgili anlatıda Boro Dede'nin dört adet kurdu vardır. Bu kurtları emri altına alır. O zamanlardan birinde kendisine kötü söz söyleyen zengin bir toprak ağasının hayvanlarını kurtlarına telef ettirir (Bezgin, 2019: 131).

Muş efsanelerinde, Şeyh İdris, Bulanık'ın Koyunağılı köyünde yaşayan ve bu köyde metfun olan bir velidir. Şeyh, aslanı binek bir yılanı ise kamçı olarak kullanırmış (Ekmekçi, 2020: 98).

Ordu'da derlenen Geyik Koşan Dede efsanesinde; günümüzde defnedildiği yer Çaldere Camisi'ne beş yüz metre mesafede olan, insanların saygıyla bahsettiği ve sevdiği bir dede yaşarmış. Geyik Koşan Dede geceleri uyumayıp Gece olunca evden çıkar gidermiş. Ailesi ve komşuları her gece ne yaptığını merak edermiş ancak bir türlü meraklarını giderememişlerdir. Sabah uyandıklarında tarlalarını sürülmüş, bahçelerini temizlenmiş bir şekilde görürlermiş. Geyik Koşan Dede'nin aslında Allah tarafından gönderilen, boynuzları altından ve görülmeyen iki geyik sahibiymiş. Dede kerametinin bitmemesi için ailesine geyiklere bakmamasını söylemiş. Bir gece karısı uyandığında dedenin yine yatakta olmadığını görmüş. Merakına yenik düşüp dedeyi aramaya koyulmuş. Kocasını bulduğunda, altın boynuzlu iki geyik ile tarlaları sürüyormuş. Kadın şaşkınlık içinde bakarken geyiklerden biri kadını görüp kaçmaya başlamış ve kadın geyikleri gördüğü için keramet açığa çıkmış. Dede, karısından dolayı kerametinin bozulduğunu görünce karısına “İki gözün önüne aksın!” demiş. Eve gelip karısının kör olduğunu görmüş. Yaptığından büyük pişmanlık duyan Dede, Allah'a dua etmiş. Sonrasında kadının gözlerini sıvazlamış. Allah, Dede'nin duasını kabul edip karısının gözlerini eskisi haline çevirmiş (Akkuş, 2018: 55).

Ordu'da anlatılan başka bir efsanede Şeyh İdris Hazretleri müritlerine okundan birinin düştüğü yere tekke yaptıracağını söylemiş. Burayı inşa etmek için ağaçlar getirilmesini istemiş. Gündüzleri getirilmiş olan ağaçların ertesi gün bırakıldığı yerin yukarısında olduğunu, bunun birkaç kez tekrarlandığını gören kişiler bu olaya neyin neden olduğunu bilememişler. Bunu merak eden Şeyh'in müritleri ve bir gelini varmış. Gelin bir gece bu işin nedenini öğrenmek için uyumamış ve merakla beklemiş. Geyiklerin geceleri boynuzlarıyla gündüz getirilen ağaçları taşıdığını görmüş (Akkuş, 2018: 86-87).

Şeyh Abdullah isimli ermiş bir zat varmış. Seneler önce üç oğlunu ve ailesini yanına alarak Şeyhler Mahallesi'nin olduğu yere taşınmış. Şeyh Hazretleri geldiği zamanlar mahalle kıraç bir yermiş. Ev ve ahır yapımından sonra sırada cami yapılacaktı. Caminin yapımı için mahallenin uzağındaki ormandan keresteler ayarlanmış. Sonra sıra keresteleri taşımaya gelmiş. Şeyh Abdullah geceleri keresteleri kimseden yardım almayarak caminin yerine taşımış. Gün geçtikçe keresteler artmış, halk bu duruma şaşırılmış. Oğullarından biri nasıl

yaptığını merak edince diğer kardeşlerinin haberi olmadan bir gece babasını gizlice takip etmiş. Babasının önden, geyiklerinse onun arkasından geldiği görmüş. Hatta geyiklerin boynuzlarında kocaman keresteler varmış. Şeyh'in oğlu babasının kerametli olduğunu anlayınca kimseye bir şey söylemeden eve dönmüş (Akkuş, 2018: 131-132).

Giresun'da anlatılan Hamza Şeyh ve Hacı İlyas efsanesinde, Güce ve çevresinde yaşamış olan Hamza Şeyh, Hacı İlyas ve Hacı Mustafa'nın çevreyi irşat etmek için Horosan'dan gelmiş erenler olduğu söylenirmiştir. Hacı İlyas Güce'de, Hamza Şeyh Şeyh Sarı Yakup'da, Hacı Mustafa'da Kızıлтаş Köyü'nde yaşamış. Hamza Şeyh kardeşlerinin hasretine dayanamayarak bir gün onları ziyarete gitmiş. İlk önce Güce'de bulunan Hacı İlyas'ın yanına gitmiş. Hamza Şeyh kardeşini tarlada çift sürerken bulmuş, mendilinde getirdiği sütü ağabeyi Hacı İlyas'a vermiş. Elindeki yılanı da kırbaç olarak kullanan Hamza Şeyh ağabeyine kardeşi Hacı Mustafa'yı nerede bulabileceğini sormuş. Hacı İlyas kardeşinin gösterdiği kerametlerden dolayı onun manevi olarak yüksek bir mertebede olduğunu anlamış. Çift sürmekte olan Hacı İlyas, kendisinde keramet sahibi olduğunu göstermek için tek eliyle sabanla birlikte öküzleri de kaldırarak kardeşi Hacı Mustafa'nın köyünün yolunu göstermiş (Gökşen, 1999: 61).

Samsun'da Geyik Koşan Türbesi ile ilgili anlatıda Geyik Baba'nın tarla sürdürmek için geyikleri eğittiği anlatılmıştır: Geyik Baba adında bir zat varmış. Bu zatın küçük bir tarlası varmış. Tarlalarını sürmek için iki tane yaban geyiğini eğitmiş. Onlara altın sapanla tarlayı sürdürürken oradan geçen yabancılar geyikleri ürkütmüşler. Geyikler de ormana doğru kaçmışlar. Bu olaya şahit olup durumu başkalarına anlatanlar anlatır anlatmaz dilsiz olmuşlar. Geyik Baba ise geyiklerin peşinde koşmaktan hala dönmemiş. Atın, sapanın ise halen ormanlık alanda olduğuna inanılmış. Bu zatta keramet olduğunu düşünen yöre halkı onun olduğu bu bölgeye türbesini yaptırmışlar (Akçay, 2018: 46).

Veliler cami yapımında geyiklere hükmederek onların yardımını almışlardır. Farklı olarak Muş'ta yatırırlarla ilgili anlatılan menkıbelerde malzemeleri kedinin taşıdığı anlatılmıştır. Şeyh Ayn-el Melik köye cami yaptırmak için kullanılacak malzemeleri bataklığa atılmış bir şekilde görmüş. Efsaneye göre Şeyh bataklığın cami olması gerektiğini anlayıp dua etmiş ve sonra bataklık kuruyup buraya cami inşa edilmiş. Cami inşasında da kedilere malzemeleri taşıtmış (Yalçınkaya, 2008: 121).

Bir anlatmaya göre bir gün, bir şeyh, Şeyh Aynıl Melik'ten daha iyi olduğunu ispatlamak isteyince, bir ayıya binerek yılanı kamçı olarak kullanmış. O sırada cami yapımında çalışan Şeyh Aynıl Melik'in yanına gelip bu kerameti gösterdiğini belirterek, şeyhe keramet nedir görelim, demiş (Yalçınkaya, 2008: 121).

Kastamonu da derlenen Benli Sultan efsanesinde, halk arasında Benli Sultan'ın atıyla ağaca çıktığı ve ağaçtan ağaca atladığı söylenir. Ağacın kavuğunda çilehanesi vardır. Geyikler, bulunduğu yerdeki bir türbenin kerestesini taşımış. Bunlar geyiklerden dışında hiçbir hayvanla taşınamıyorlarmış. Sultan'a nasıl taşıdığını soran köylüler, geyiklerle olduğunu söylemiş (Yüksel, 2011: 82).

Edirne'de anlatılan Evliya Kasım Paşa adlı efsanede hizmet için kullanılan hayvan balıktır. Evliya, Tunca Nehri kıyısındaki cami inşaatının Kurban Bayramı'na hazır olması için çok çabalamıştır. Yapım zamanı Evliya ve inşaat çalışanlarının yemeklerini yapan Beyazıt Külliyesi aşçıbaşı Yahya Baba, yemekleri Tunca Nehri'ndeki balıkları kullanarak tepsilerle inşaata götürmüştür. Yeme faslı bittiği zaman yine balıklar tepsileri geri getirmiş (Dervişoğlu, 2016: 380).

Bursa efsanelerinde Geyikli Baba, Bursa hisarı önüne bir geyiğin sırtında gelmiştir. Geyiğin sırtında, altmış okka çeken kılıcıyla düşmanları yararak Müslüman gazilere yol açmıştır. Gün batıncaya kadar savaşarak gün batımında bir kestane ağacının dibinde kaybolmuştur. Savaşa nasıl katıldığı bir türlü anlaşılmaz. İnanişâ göre, Uludağ'ın eteklerinde geyikleriyle birlikte yaşamıştır (Olgun, 1989: 189).

Zeynel Abidin Allah dostudur. Geyiklerle çiftte koşarmış ve onların sütünü sağarmış (Balaban, 2013: 543).

Bir menkıbede Harakanî kükremiş bir aslanın sırtına odunları yüklemiş kendisi de odunun üzerine binmişti. Kamçı olarak elinde bir yılan tutuyordu (Demirci, 2011: 94).

Şeyh Muhammed ve Şeyh Mustafa, Viranşehir ilçesinin Sanayi mezarlığında bulunan ziyaret yeridir. Mezarlardan birisinin Şeyh Muhammed adlı kişiye, diğerininse bu kişinin kardeşi olduğu söylenen Şeyh Mustafa'ya ait olduğu ve bu iki kardeşin kerametler gösterdiği söylenmektedir. Şeyh Mustafa'nın hayvanlara söz geçirebilme gibi bir yeteneğinin olduğu söylenir. Anlatılanlara göre onun bir kartalı vardır. Bu kartalın üzerinde gökyüzünde uçabilir. Şeyh Mustafa öldükten sonra kartalın da göğe yükselerek ortadan kaybolduğu söylenir (Karakoç, 2010: 48).

Yukarıda geçen anlatı Şanlıurfa'da derlenmiştir. Buna benzer bir anlatı daha vardır. Buna göre Şeyh Mustafa, ona sadık olan büyük bir kartala sahiptir. Bazen şeyh, kartalının sırtına binip uzak diyarlara gider. Böylece uzun yıllar geçer. Anadolu insanının Kore savaşı diye bildiği savaş çıkar. Bu savaşa, kartalıyla birlikte Şeyh Mustafa da katılır. Şeyh Mustafa savaş bitince kartalıyla birlikte yurda döner. Çok yaşandıktan ölür. Şeyhine sadık olan kartal, şeyhinin öldüğünde naaşının üzerinden yükselmeye başlar. Gözlerden kaybolan kartalı o günden sonra kimse görmez (Borazan: 2005, 87).

Kafirler denizdeki balıkların şahadet getirmeleri şartıyla Müslüman olacaklarını belirtmiş. Sarı Saltuk İlyas Peygamberin duasını okumuş ve balıklarla konuşarak rahibin kızının denize düşen küpesini bulmalarını istemiş. Büyük bir balık küpeyi getirmiş. Bunun üzerine rahip ile yanındaki yirmi dört kişi Müslüman olmuşlar (Uçkun, 2014: 142-143).

Bir padişahın oğlu arkadaşlarıyla deniz yolculuğuna çıkar. Gemi, denizde fırtınaya yakalanarak batar ve tüm yolcular ölür. Padişah, oğlunu diri veya ölü bulması için Hz. Ali'den yardım ister. Sonra Hz. Ali padişahla, geminin ilk hareket ettiği yere giderler. Hz. Ali, balıklara padişahın oğlunun cesedinden bir parça bulup getirmelerini emreder. Bir süre sonra bir balık, yüzüklü bir parmakla gelir. Padişah, o parmağın oğluna ait olduğunu söyler (Selçuk, 2005: 342).

Seyyid Harun Veli diye mübarek birinin Seydişehir'e geldiğini duyan Dediği Sultan, ziyaret bize borç oldu diyerek dervişleriyle birlikte Seydişehir'e doğru yola çıkmış. Biraz yol aldıktan sonra Çiğil Dağı yakınlarında önlerine bir ayı çıkmış. Ayının kendisine itaate geldiğini anlayan Dediği Sultan, binek hayvanı olarak onu kullanmış (Kartal, 2017: 138).

Seyyid Mahmud Hayranî, veliliğini bildiği Hacı Bektaş Veli'yi ziyarete gitmektedir. Buraya gittiği sırada arslana binip, yılanı kamçı yaparak üç yüz dervişi ile yola düşmüş (Kartal, 2017: 139).

Eşrefoğlu Beyi'nin Seyyid Harun Veli'yi ziyaret ettiği menkıbede, başta kendisine ön yargıyla bakan Eşrefoğlu Beyi, Harun Sultan'ın veli birisi olduğunu kendine gönderdiği küplerin içine tükürmesi sonucu yağ ve bala dönüşen küplerin içindeki biselerden anlamış ve hatasından dönmüş. Onu ziyarete aslanı binek yapıp, yılanı da kırbaç yaparak gitmiş (Kartal, 2017: 139).

Boro Dede'nin dört adet kurdu olduğu söylenmektedir. Kurtları emri altına alan bu dede, bir zaman kendisine kötü sözde bulunan zengin bir toprak ağasının hayvanlarını, bu kurtlara telef ettirmiş (Bezgin, 2019: 131).

Bolu ve Düzce illerinde türbeler etrafında anlatılan pek çok efsanede bu motife rastlanmıştır. Kasım Dede bulunduğu yöredeki tarlaları sürmek istemiş. Halk, Kasım Dede'nin tarlaları sürecektir hayvanı olmadığını bilerek işi yapamayacağını düşünmüş. Bir gün halk, Kasım Dede'nin süreceği tarlalardan birine gitmişler. Kasım Dede geyikleri kullanarak tarlaları sürdüğüne şahit olmuşlar (Kaplan, 2021: 123).

Yörede, Ali Baba adında bir zat yaşarmış. Ali Baba'nın bir tane öküzü varmış ve bir tek öküzüyle tarlaları sürmeye gidermiş. Bir gün karısı Ali Baba'nın tarlaları tek öküzle nasıl sürdüğünü görmek için birlikte tarlaya gitmek istemiş. Fakat Ali Baba tarlaya gittiğinde görecekları karşısında şaşkınlık ifade eden sözcükleri söylememesini isteyerek tarlanın yolunu

tutmuşlar. Tarlaya geldiklerinde hanımı, ormandan bir geyik gelerek yardım ettiğini görünce şaşkınlıkla tepki vermiş ve geyik ormana geri kaçmış. Bu olaydan sonra Ali Baba da kayıplara karışmış (Kaplan, 2021: 123).

Bolu'nun Çamyayla Köyü'ndeki türbede yattığına inanılan beş kız kardeş geyik besleyip sütlerini sağarmış. Geçimlerini bu geyiklerin sütleri sayesinde sağarlarmış (Kaplan, 2021: 123).

Sarıkız, geyik sağarak onların sütlerini, fakirlere dağıtmış (Kaplan, 2021: 123).

Fındıcak köyünde önceden fakir, içinde kötülük olmayan; bir evi, iki tane öküzü olan ve ismi Ahmet olan biri yaşarmış. Öküzlerinden biri bir gün ölmüş ve Ahmet bu duruma çok üzülmüş, Tanrı'ya dua etmiş. Ardından köylüler Ahmet'i geceleri tarla sürmeye giderken görünce merak içinde takip etmişler. Köylülerin takibi sonucu Ahmet'in tek kalan öküzüne yardım için dağdan bir kara geldiğini gördüklerinde çok şaşırmışlar (Kaplan, 2021: 123-124).

Geyikli Baba Orhan Gazi zamanının büyük velilerindendir. Bursa yakınlarında, Uludağ'ın eteğinde yatmaktadır. Sultan Orhan Gazi Hazretleri onun üzerine türbe, zaviye ve cami yaptırmış, bu şahıs dağda geyiklerle sohbet edermiş (Camiî, 2011: 802).

Menkıbelerle ilgili önemli bir kaynak olan Ferîdüddin Attâr'ın Tezkiretü'l Evliyâ isimli eserinde bu motifle ilgili menkıbeler yer almaktadır.

İbrahim b. Edhem bir gün Dicle'nin kenarına oturmuş eski, yırtık hırkasına yama dikiyormuş. Biri gelip, Belh'in padişahlığından vazgeçmekle ne kazandın ne buldun diye sormuş. Bu sırada elindeki iğne Dicle'ye düşmüş. Balıklara iğnemi veriniz diye işaret edince her birinin ağzında altından iğne bulunan binlerce balık suyun yüzüne çıkmış. İbrahim b. Edhem bunlar benimki değil ben kendi iğnemi isterim deyince ağzında onun iğnesi bulunan zayıf bir balık su yüzüne çıkmış. Bunun üzerine adam dönüp, Belh'in hükümdarlığını terk etmekle bulduğum şeylerin en azı işte budur, geri kalanları sen nereden bilirsin? demiş (Attâr, 2017: 188).

Mâlik b. Dînâr denizde yolculuk yapıyormuş. Ortaya kadar varınca geminin ücretini istemişler. Mâlik b. Dînâr, param yok demiş. Kendinden geçene kadar dayak atmışlar. Akli başına gelince tekrar ücret istemişler. Yine yok deyince tekrar dövmüşler. Ona elini ve ayağını bağlayıp denize atarız, demişler. Bu sırada denizde balıklar çıkmış. Her birinin ağzında bin dinar varmış. Mâlik elini uzatıp bir dinar alıp adamlara vermiş. Adamlar bu manzarayı görünce Mâlik'in ayağına kapanmışlar. Ama o ayağını gemiden dışarıya atıp, suyun üzerine basmış, yürümüş ve gözden kaybolmuş (Attâr, 2017: 97).

Abdullah b. Mübârek öyle bir dereceye ulaşmış ki bir gün bağa giden annesi onu bir gül ağacının altında uyumuş bir vaziyette görmüş. Bir yılan ağzına bir nergis yaprağı alıp sinekleri ondan uzaklaştırıyormuş (Attâr, 2017: 279).

Ebü'l Hasan Harakânî'nin küçük bir bağı varmış. Burasını bir kere bellemiş gümüş çıkmış. Bir kere daha bellemiş altın çıkmış. Bir defa daha belleyince inci ve mücevherat çıkmış. Bunun üzerine şöyle demiş: Ya Râb! Beni bununla avutma. Ben dünya ile senin gibi Rab'den yüz çevirmem. Kâh olurdu ki öküzleri sabana koşar, namaz vakti gelince namaza durur, şeyh namazdan dönene kadar öküzler eskisi gibi saban sürer dururlardı (Attâr, 2017: 794-795).

Ebü Ali İbn Sînâ, Şeyh Ebü'l Hasan Harakânî'nin şöhretini duyunca Harakân'a gitmiş. Şeyhin evine varınca şey oduna gitmiş olur ve şeyh nerede diye sormuş. Hanımı, o sahtekar ve zındık ne yapacaksın diye karşılık vermiş. Bu kadın şeyhi inkar eden yaman bir kadınmış. İbn Sînâ şeyhi görmek için sahraya gitmiş. Şeyhin gelmekte olduğunu, yükünü de bir aslanın ağzına alıp getirmekte bulunduğunu görmüş. Ey şeyh, bu ne hal diye sormuş. Şeyh de işte böyle, biz o kurdun (karısını kasteder) o yükünü çekmesek aslan bizim bu yükümüzü bu şekilde çekmez, diye cevap vermiş. (Attâr, 2017: 800).

Çorum'da Koyun Baba türbesiyle ilgili anlatıda, Koyun Baba, ilçede bulunan Koyun Baba köprüsünün yapımında geyiklerine uzak diyarlardan ağır taşları bulup getirmelerini emreder. Böylece geyikler de köprü yapımına yardım etmiş olur (Hoşnut Gül, 2018: 74).

Uşak'ta derlenen efsanelerde anlatıldığına göre Hacı Ahmet Dede, her gün bir çift geyikle birlikte çift sürermiş. Çiftçi olan Karaca Ahmet de çift olarak bir geyikle bir öküz koşarmış (Çelik, 2020: 104, 116).

Molla Veli'nin bir aslanın üstüne odunları sarmış sardığını ve aslanın üstüne binerek yörede en zehirli olduğu bilinen yılanını kırbaç olarak eline aldığını gören Molla Yusuf, veliye gösterdiği kerametini nasıl gerçekleştirdiğini sorunca, kapıda seni azarlayan hanıma sabretmekten, cevabını almış (Çelik, 2020: 125).

Mildan Dede, yardıma ihtiyacı olanların yanına Hızır gibi yetişen bir kişiymiş. Köylülerden birinin öküzleri yükü çekememiş. Bunun üzerine yetiş Mildan Dede, diyerek seslenmiş. Dede, adama yardım etmiş. Aslında bulunduğu odadan çıkmamış. Fakat öküzlerin yükü çekmesini sağlamış (Çelik, 2020: 114).

Kütahya'da, Kemal Sultan'ın bir köyde hocası varmış. Onun yanına gittiği zamanların birinde köye geyiğin üzerine binerek geldiği anlatılmaktadır. Kemal Sultan'ın İnegöl'deki Geyikli Baba'dan el alarak çevredeki geyiklere hükmederek, geyiklerle savaşa katılma kerametinde bulunmuştur. Bu sebeple ona hocasının Sultan lakabını taktığı söylenmektedir.

Bunun dışında Kurt Baba'nın, kurda binerek kurtlara koyun sürülerini güttürüp, kurtlara hükmeder. Bundan dolayı bu isimle anılır. (Aday, 2013: 272).

Kurt Baba ağustos sıcağında bunlar bana hizmet ediyor mu diye kurtları çağırır. Kurtlar hemen gelirler ve Kurt Baba'ya yardım ederler. (Balaban, 2013: 273).

2.1.2.1.3. Vahşi ve Yabani Hayvanlarla Dostluk Kurma

Türk kültüründe bu keramet motifi Anadolu'da karşılaşılan bir durum değildir. Kadim kültür geleneğinde evliyaların, sultanların ve kahramanların çeşitli hayvanlarla dostluk kurmalarına şahit olunmaktadır (Kartal, 2017: 139).

Bu motifi konu alan menkıbelerde velilerin geyiklerin sütünü sağdığı görülmektedir. Bunun yanında geyikler velileri sütüyle beslemektedir. Yeri geldiğinde geyikler velilerin omzuna başlarını koyarlar. Veliler aslan, kurt, yılan gibi vahşi hayvanlarla da dost olmuşlar ve kurmuş oldukları dostluğun neticesinde onlara yakınlaşmışlardır.

Ebû Hafs el-Haddad Melâmetiliğin ünlü temsilcilerindendir. Günlerden birinde sahrada dostlarıyla olduğu sırada bir ceylan gelerek şeyhin vücuduna başını yaslayıp orada kalmıştır (Ocak, 2018: 214)

Menâkıbu'l Kudsîye'de, Baba İlyas'la beraber Anadolu'ya gelen Dede Garkın halifelerinden Aynu'd-Devle'nin, yola çıktığında dağlardan geçerken etrafında geyiklerin toplandığından bahsedilir (Ocak, 2018: 215).

Kaynaklarda, Geyikli Baba'nın dağlarda geyiklerle birlikte dolaştığı, geyiklerin sütüyle beslenerek, gerektiğinde yük ve binek hayvanı olarak kullandığı rivayet edilir (Ocak, 2018: 215).

Menakıbnamede Ebû İshâk-ı Kâzerûnî ile ilgili anlatıya göre bir gün şeyh ve müritleri sahraya çıkar. Şeyh kuşluk namazı kıldıktan sonra istirahat etmek için uyur. Bir yılan şeyhin sinesine bir deste nergis koyar. Yılanın tane tane nergisleri şeyhin sinesine bıraktığını ve ona zarar vermediğini gören dervişler bu durumu seyrederek ve uyanınca Ebû İshâk'a anlatırlar. O da kim Hak Teâlâ'nın dostu olursa, şüphesiz cümle âlem ona dost olur, der (Çelebi, 2016: 61-62, 145).

Halkı doğru yola sokamayan Hasan Baba, Kayseri'de imamlık yapar. Bu sebeple de onun dağlara çıkarak geyiklerle ve ceylanlarla konuşurken görüldüğü anlatılır (Ocak, 2018: 216).

Tezkire-i Attar'da şöyle yazmıştır: “Selh'in yanına yırtıcı canavarlar gelir ve o, onları terbiye ederdi. Tüster'de onun evine Yırtıcı Hayvanlar Evi [Beytus'u-sîba] derlerdi” (Camii, 2011: 189).

Bir derviş Bahauddin Nakşibend ile ilgili şöyle anlatıyor: Bir gün hocayla Buhara civarında bir kırdı gezerken bir tarafa doğru yedi tane ceylan gördük. Hoca “Hak Teâlâ’ya kul olanların özelliği şudur: Bunlar gibi yabanî hayvanlar onların yanına gelirler” der. Yedi ceylanın gelip yanımızda durduklarını gördüm. Uzaklaştıktan sonra ceylanlar hâlâ orada durup bize doğru bakıyorlardı (Camiî, 2011: 513).

Niğde efsanelerinde Ahmet Kuddûsî Uhuddaki bir mağarada on üç yıl uzlete çekilmiş. Uzlette kaldığı bu yıllarda, her gün bir geyik gelerek bir memesinden bal, bir memesinden süt akıtarak onu beslemiş (Sönmez, 1994: 354).

Hız. Hüdâvendigâr bir göl kenarında oturmuş ilahî hakikatleri anlatmakla meşgulmuş. Kurbağalar suda birbirleriyle kavga ederek çıkardıkları uzun vakvakalar nedeniyle Hüdâvendigâr’ın anlattıklarını duymak mümkün olmuyordu. Hız. Hüdâvendigâr Efendimiz kurbağalara bir heybetle seslendi ve buyurdu ki, eğer siz bizden daha iyi söylüyorsanız, söyleyiniz de biz susalım. Yok böyle değilse siz susunuz. Kurbağalar Mevlâna’nın bu emri üzerine derhal sustular. Uzun müddet o bölgede kimse kurbağaların sesini duymadı (Sipehsâlâr, 2019: 177).

Ebu Hanife’nin oğlu Hammad şöyle anlatmış: Bir gün babam mescitte elbisesine bürünmüş oturuyordu. Nasıl olduysa babamın kucağına tavandan bir yılan düştü. Bu olayla karşılaşan imamın halinde bir farklılık olmadı. Hatta dizlerini dahi açmadı. “Bize Allah’ın takdir ettiğinden başkası ulaşmaz. O, bizim mevlamızdır” mealindeki ayeti okuduktan sonra yılanı sol eliyle tutup atıverdi (Güzel, 2019: 101).

Diyarbakır efsanelerinde Şeyh Zeki’nin yılanlarla dost olduğu anlatılmıştır: Eskiden Diyarbakır’da Şeyh Zeki adında biri varmış. Evinde yılanlarla beraber yaşamış. İnsanlara efsunlu şekerler vererek onları yılan sokmasına karşı korumuş. Bir gün, bir eve yılan girmiş, bir deliğe saklanmış. Ev sahibi Şeyh Zeki’yi çağırmış. Şeyh Zeki deliğin başına gelip yılanı, çık dışarıya diye bağırmış. Yılan hemen delikten çıkıp oradan uzaklaşmış (Helimoğlu Yavuz, 2007: 51).

Diyarbakır da derlenen diğer efsanede geyikler Şeyh Bilal’in yanında toplanırlarmış: Şeyh Bilal, Bağdat’tan Lice’ye Müslümanlığı yaymak amacıyla gelmiş. Yeşil burç (Dercimt) Köyü’ne yerleşmiş ve bir meşe ağacının kovuğunda yaşamaya başlamış. Yabani geyikler kendiliklerinden her akşam onun yanında toplanır sabahları da dağılıp giderlermiş. Şeyh Bilal bu geyiklerle konuşmuş (Helimoğlu Yavuz, 2007: 71).

Şeyh Güzel yılanlarla dostmuş. Afsunlu şeker verdiği kişileri yılan sokmazmış (Helimoğlu Yavuz, 2007: 270).

Hasan adında ermiş birisi Şimşim Köyü'nün Seyitler Boğazı'nda tek başına oturmuş. Dağdaki yabani keçiler kendiliklerinden ermişini yanına gelir ve sütlerini sağmasına izin verirlermiş (Helimoğlu Yavuz, 2007: 265).

Ahi Evran hakkında anlatılan bir menkıbede; Ahi Evren bir velidir. Çevresinde de pek çok veli dostu vardır. Ahbapları uzaktan onu ziyarete gelirler. Bir gün bir derenin kenarında velilerden biriyle sohbet başlamıştır. Ancak o sırada dereden durmadan kurbağa sesleri konuşulanları anlamakta güçlük yaratarak etrafa yayılmaktadır. Ahî Evren seslerden rahatsız olmuştur. Bunun üzerine dereye dönüp kurbağalara ya siz ötmenizi kesin biz konuşalım ya da biz konuşmayalım siz ötün, demiştir. O günden sonra o dereden bir daha kurbağa sesi duyulmamıştır (Sakaoğlu, 1989: 100).

Hacı Mustafa'nın evliliği kısa sürmüştür. İlk evliliğinden sonra kimseyle evlenmemiş. Hocanın yaşayacak bir evi olmadığından Siverek hanı olarak adlandırılan yerde kalmış. Çevredekiler hocaya yiyecek bir şeyler getirirmiş. Hocayla ilgili anlatılana göre bir gün hocaya birisi yemek getirmiş. Hocayı handa namaz kılariken görmüş. Hocanın her tarafında yılanlar varmış. Ancak bu yılanların hiçbirisi hocaya dokunmazmış. Yemeği getiren kişi korkup dışarı çıkmış ve gördüklerini yörenin ileri gelenlerine anlatmış. Onlar da hocanın keramet sahibi biri olduğu kanaatini getirmişler (Karakoç, 2010: 52).

Safranbolu'nun Göğeeran köyüne yerleşen ermişler köyün ormanında yaşıyormuş. Köy halkı onların ermiş olduğunu bilmiyormuş. Üstelik köyün ormanında sadece geyikler varmış ve onlardan gizlenerek yaşarlarmış. Bu geyikler her gün ermişlerin yanına gelerek kendilerini sağdırırlarmış. Ermişler geçimlerini geyikler sayesinde sağlıyormuş. Köylüler bu durumdan şüphelenmiş ve hırsızlık yaptıklarını düşünerek şikâyetle bulunmuşlar. İftira sonucu köyden kovulan ermişler giderken beddua ederek üç eviniz dört olmasın demişler (Oral, 2018: 214).

Rivayet edilir ki turnalar sonbahar mevsiminde sıcak ülkelere göç ederlermiş. Oralara gitmeden önce Şeyh Ahmet'le vedalaşırlarmış. Şeyh, turnaların dilinden anlarmış ve onlarla konuşmuş. Turnalar, göç ettikleri zaman hep bir ağızdan ötüşerek onunla vedalaşırlarmış (Yalçinkaya, 2008: 133).

Hatay'da bulunan ziyaret yerleri etrafında oluşan efsanelerden, Kumlu İlçesi Doğuyancı köyünde türbesi bulunan Şih Hayavi üzerine anlatılan efsaneye göre Şih Hayavi bir gün bir kadından yumurta istemiş. Fakat kadın yumurtayı vermemiş. Şih Hayavi kadının yumurta vermemesine üzülenek çekip gitmiş. Bunun üzerine köydeki tüm tavuklar onun arkasına düşerek köyden gitmişler (İnce, 2009: 101).

Diğer bir anlatıya göre Dörtyol ilçesinde türbesi bulunan Belenli Şeyh Ali Baba'nın yaşadığı dönemlerde bazı gecelerde dağa çıkıp gecelediği bilinmektedir. Rivayete göre Şeyh Ali Baba gece soğğundan kaçan bazı yılanların göğsünde yattığını ve onları nefesi ile ısıttığını söylemektedir (İnce, 2009: 101-102).

Karaca Ahmet ile ilgili derlenen menkıbelerde; geyik çobanlığı yapan Kara Ahmet'in aynı zamanda karaca sürüsü varmış. Hatta ismi de buradan gelir. Diğer kaynağın anlatısı da buna benzemektedir. Buna göre Karaca Ahmet geyiklerle hep içli dışlıymış. Onlarla yatıp kalkarmış. Karaca ismini de bu yüzden almış (Özcan ve Gönenç, 2015: 725).

Bolu Düzce illerinde derlenen menkıbeye göre Köse İsmail durumu olmayan köylülerin tarlalarını geyikle sürermiş. Köse İsmail'in ölümü sonrasında bu geyikler her gün onun mezarını ziyaret edermiş (Kaplan, 2021: 125).

İzmir'de, Kurt Baba ile ilgili anlatıda annesi Kurt Baba'yı bebekken yanına alarak tarlaya gitmiş. Orda yaptığı yer beşiğine bebeği yatırmış. Dişi bir kurt gelerek bebeği kundaktan almış ve yavrularının yanına götürmüş. Yedi sene ona bakmış (Güzey, 2020: 414).

Keskin çevresindeki kutsal ziyaret yerleri ile ilgili kaynakların anlattıklarına göre, Efendioğlu ile ilgili anlatılar köy halkı tarafından bilinmektedir. Kaynakların geçmişte duyduklarına göre bu zatın yanına her akşam iki geyik gelir. Bu geyikler geldiği zaman Efendioğlu, geyiklerin sütünü sağıp onları göndermektedir. Fakat köylüler geyiklerin nasıl geldiğini görememektedir. Başka bir kaynak kişinin geçmişlerinden duyduğuna göre de Efendioğlu'nun bu köyde evi olup zatın evine her akşam elli atmış tane geyik gelmektedir. Zat da bu geyiklerin sütünü sağıp göndermektedir (Erbaş, 2016: 51).

Aslanlar ve vahşi hayvanlar Sehl b. Abdullah et-Tüsterî'nin yanına gelirlerdi. Sehl b. Abdullah bunları besleyip gözeterek bakımlarını üstlenirdi. Hatta bugün bile onun Tüster'deki evine "Beytü's-sibâ" yani vahşi hayvanların ini ismi verilmektedir (Attâr, 2017: 39).

Ebû Haf Haddâd ahabplarını alıp kıra çıkmış. Burada onlara vaaz ediyordu. Yanındakiler konuşmasının tesirinde kalıp hislenmişlerdi. Bu sırada dağdan bir geyik inip başını Ebû Hafs'ın kucağına koymuştu. Ebû Hafs Haddâd geyiğin yüzüne bir sille indirip bağırdı: "Haydi git buradan!" Geyik de oradan gitti (Attâr, 2017: 488-489)

Hallâc-ı Mansûr ile ilgili naklederler ki; boynunda dolaşan bir akrep gördüler, onu öldürmek istediler. Ama o, elinizi çekin! Zira o, on iki senedir boynumuzda dolaşmakta olan ahabbımızdır, dedi (Attâr, 2017: 708).

İbrahim Havvâs şöyle anlatıyor: Bir gün sahrada su bulunan bir ağacın yanına varmıştım, yüzünü bana doğru çevirmiş kocaman bir aslan gördüm. Artık Cenâb-ı Hakk'ın hükmüne teslim olmuşum. Bana yaklaşırken topallıyordu. Geldi önüme yatıp uyudu ve

inlemeye başladı. Dikkat edince ayağının şişmiş ve içinde irin birikmiş olduğunu gördüm. İçindeki cerahat aksın diye bir ağaç alıp ayağını yardım, sonra da yarayı bir çaputla sardım. Aslan kalkıp gitti. Bir müddet geçtikten sonra yanıma yavrusuyla birlikte geldi. Kuyruklarını sallaya sallaya çevremde dolaşıyorlardı. Getirmiş oldukları bir somunu da önüme koymuşlardı (Attâr, 2017: 723).

Biri anlatıyor: İbrahim Havvâs'ın eteğinde dolaşan bir akrep gördüm ve onu öldürmeye teşebbüs ettim. Şeyh, çek elini! Her şeyin bize ihtiyacı var ama bizim hiçbir şeye ihtiyacımız yoktur, dedi. (Attâr, 2017: 724).

Hiz. Rabia'nın hizmetinde bulunan kişi bir gün, ey benim hanımım, çoktandır yemek pişirmedik, benim nefsim yemek pişirmek ister. Biraz iç yağı var fakat soğan yok. Komşudan bir tane istesem mi, dedi. Hiz. Rabia, Rabbimden başka kimseden bir şey istemem dedi. Ansızın bir kuş havadan indi, ayıklanmış bir soğan bıraktı. Hiz. Rabia bu duruma bakıp ağlayarak dağa yürüdü. Birçok vahşi hayvan hemen etrafına toplanıp Hiz. Rabia'ya baktı. O esnada Hasan Basri hazretleri Hiz. Rabia'yı geyiklerle oturur gördü. Fakat o hayvanlar Hazreti Hasan'ı görünce kaçtılar. Bunun üzerine üzülererek acaba benden niçin kaçarlarsın, dedi. Hiz. Rabia, et Hak dostu Hasan, bugünlerde ne yedin, dedi. Hasan, biraz et ile pişmiş yemek yedim, dedi. O ahiret hatunu, sen onların etini ve yağını yersin, onlar senden kaçmazlar mı deyince Hazreti Hasan, doğru ey Hak dostu, dedi (Şişman, 2009: 79).

Amasya efsane ve menkıbelerinde, Yedigelinlerden birisi Şehli köyünde bir adamın tarlasında geyik sağlar. Çatalçam evliyası geyikleri sağlar ve kardeşini ziyarete gider. Erenler evliyası (kadın evliya) geyik sağarken Çakır Ali adında bir adam ava çıkar. Erenler evliyası süt sağmaktadır ama Çakır Ali bu kadını evliya olduğu için göremez. Allah dostlarından Zeynel Abidin geyiklerle çiftle koşarak onların sütünü sağlar. Kurt Baba kurtlara buyrun der. Oturun deyince kurtlar oturur (Balaban, 2013: 176, 311).

2.1.2.1.4. Ehli Hayvanlara Söz Geçirme

Bu motifin geçtiği menkıbelerde veliler hayvanlara istediklerini yaptırabilmektedirler. Veli istediği takdirde köpek, inek, eşek, katır, at, koyun gibi hayvanlar onun sözünü yerine getirmekten geri kalmazlar.

Ahi Ferec Zencânî'nin bir kedisi vardı. Bu kedi Şeyhin dergahına gelen misafir sayılarına göre miyavlar, aşçı da o sayıya göre yemek için çömleğe bir kase su eklerdi (Camiî, 2011: 278).

Bir gün aşçı sütlaç yapmak için çömleğe bir miktar süt koymuştu. Bir karayılan bacadan çömleğin içine düştü. O kedi bunu gördü. Çömleğin etrafında dönerek durmadan

miyavlıyordu. Aşçı onu azarlayarak kovaladı. Kedi kendini çömleğin içine attı ve öldü. Yemeği boşalttıklarında o karayılanı ölü olarak buldular. Kedinin dervişler için kendini feda ettiğini anladılar (Camiî, 2011: 278).

Emir Sultan ile ilgili menkıbede, II. Murat'ın bir atı vardır. Fakat at o kadar hırçındır ki kendisine bakan seyisten başkası onun yanına yaklaşamaz. II. Murat bile ata binemez. Bunun üzerine II. Murat atı Emir Sultan'a hediye eder. Beş on seyis atı zorla Emir Sultan'a getirir. Emir Sultan da dervişlerinden birine: Gidin o ata benden selam söyleyin, önceki sahibin Allah korkusu bilmezdi, şimdiki sahibin ise Allah korkusu bilir demesini söyler. Derviş, ata bunları söylediği vakit at, selam alır gibi başını yere koyarak ve uysallaşır. Bu durum Emir Sultan'ın hayvanlara bile tesir ettiğinin göstergesidir (Kahraman, 2009: 51).

Mela Pişiku, keçilerini çobansız olarak dağa gönderir ve akşam keçiler selamlele geri gelirdi (Akın, 2008: 159).

Şeyh Ahmed Pekevi mübarek eliyle katırın sırtına sıvazlayınca, huysuz katır sakinleşmiş (Görkem, 1987: 170).

Şanlıurfa'da Şih Abdullah türbesinin yeri ile ilgili anlatılana göre, adamın bir tanesi eşeğinin üzerine buğday çuvalı yüklemiş. Eşek çuvalı kaldıramayıp, oraya çökmüş. Adam ne yaptıysa da eşek yerinden kıpırdamamış. Tam o sırada Abdullah Hoca gelmiş, kendini tanıtmış. Ya bismillah diyerek, çuvalı tek eliyle kaldırıp, eşeğin sırtına yüklemiş ve eşek yerinden kalkıp yoluna devam etmiş. Türbeyi de Abdullah Hoca'nın görüldüğü bu yere yapmışlar (Karakoç, 2010: 39).

Edirne de anlatılan efsaneye göre Seyyid Ali Sultan'ın "Ötün ey mübarekler!" diyerek emir verdiği horozlar gece ötmeye başlamış (Dervişoğlu, 2016: 294).

Pir Sultan Abdal ile ilgili anlatılan bir menkıbenin benzeri Zeynel Abidin isimli zat ile ilgili de anlatılmıştır. Köpeklerine Amasya valisinin ismini koyan Allah dostu Zeynel Abidin'i valiye şikâyet etmişler. Çok sinirlenen vali, Zeynel Abidin'i çağırmış. Jandarmalar kendisini almaya gelmiş. Onları göndererek kendilerine yetişeceğini söylemiş. Amasya'ya dönen jandarmalar Zeynel Abidin'in kendilerinden önce oraya vardığını görmüşler. Vali köpeklerine neden benim ismimi verdin diye sormuş. Zeynel Abidin valiye köpeklerinin helal ile haramı ayırdığını söyleyerek kendisinin seçmeden etleri yiyeceğini söylemiş. Bu duruma hiddetlenen paşaya iki et parçası getirin bana, biri haram diğeri helal olsun, size ispatlayayım, demiş. Etler hazır olduğunda Zeynel Abidin dışarı çıkmış ve köpeklerini çağırmış. Köpekler hemen yanlarına gelmiş. Köpekler etleri koklamışlar helal olandan yiyerek haram olana dokunmamışlar. Zeynel Abidin köpeklerine siz işinize gidin dediğinde köpekler kaybolmuşlar (Balaban, 2013: 543-544).

Pisili Sultan (Pîr Esad) adlı evliyanın kedilerle ayrı bir dostluğu muhabbeti olmuştur. Tıpkı Ebu Hureyre gibi o da kedilerin babası olmuştur. Sahipsiz kedileri sokaklardan toplayıp tekkesinde besler. Efsaneye göre kediler ölünce bile onu bırakmamıştır. Üç kedisi aç susuz kırk gün o öldükten sonra mezarının başında bekleyerek ölmüştür (Kartal, 2017: 140).

Kafirler denizdeki balıkların şahadet getirmeleri şartıyla Müslüman olacaklarını belirtmiş. Sarı Saltuk İlyas Peygamberin duasını okumuş ve balıklarla konuşarak rahibin kızının denize düşen küpesini bulmalarını istemiş. Büyük bir balık küpeyi getirmiş. Bunun üzerine rahip ile yanındaki yirmi dört kişi Müslüman olmuşlar (Uçkun, 2014: 142-143).

Düzce’de Koç Baba ile ilgili derlenen bir menkıbeye göre ona koyun ve koçu evcilleştirdiği için Koç Baba denilmiştir (Kaplan, 2021: 126).

Bir gün Şeyh-ül İmran öküzle tarlayı süren çiftçiye gitmiş. Tarlayı sürmek istemeyen öküzler İmran’ı görünce hemen tarlayı sürmeye başlamış (Kaplan, 2021: 126).

Bitlis’te derlenen Kaleli Köyü Seyyidi Efsanesi’ne göre Seyyid’in bir tane keçisi varmış. Bu keçi günün birinde çalınmış. Keçiyi çalan kişiler keçiyi kesip bir güzel pişirmiş ve Seyyid’i de yemesi için davet etmişler. Hırsızlar akıllarınca Seyyid’in takvasını ölçmek istiyormuş fakat Seyyid’in kalp gözü açık olduğundan pişen keçinin kendi keçisi olduğunu anlamış. Seyyid adamlara, bu keçi benim keçimdir, demiş. Ancak hırsızlar itiraz etmiş. Seyyid bunun üzerine eğer ben şimdi seslenirsem keçim bana karşılık verir, demiş. Seyyid kazanın içindeki keçiye seslenmiş. Keçi birden canlanıp konuşmaya başlayınca orada bulunanlar tövbe ederek Seyyid’den af dilemeye başlamış (Doğan, 2020: 343-344).

Koyun Baba’nın Horosan’dan Çorum’a geliş öyküsündeki anlatıya göre, Koyun Baba rüyasında Peygamber Efendimizi görerek onun talimatıyla yola çıkmış. Bursa’ya uğramış, zengin bir adamla anlaşma yapmış. Koyun baba yıl boyunca adamın koyunlarına bakmış. Çift kuzularsa kuzuların çiftinin Koyun Baba’ya ait olacağı sözünü de almış. O sene Koyun Baba’nın kerametiyle bütün koyunlar çiftler, hatta üçer kuzulmuş. Koyun Baba fazla kuzuları alarak bir sürü yapmış. Sürüyü otlatırken harap olan bir bahçe yanından geçmiş. Geçerken ağaçlar Koyun Baba’ya; gerçek dervişsen kendini ispatla, sürünü bahçeye sal, koyunlar haram yer mi görelim, demişler. Koyun Baba sürüyü salmış. O esnada bahçe sahibi gelip bağırarak. Sonrasında utanmış. Çünkü koyunlar mahsule bir zarar vermemişler ve sadece bahçeyi saran otları yemişler. Koyun Baba kerameti ortaya çıkınca orayı terk etmiş (Hoşnut Göl, 2018: 73).

Hızır Paşa bir zamanlar Pir Sultan’ın müridi olarak kalmış. Paşa, Sultanın müridiyken Pirim, bana himmet ver de bir makama geçeyim, büyük adam olayım demiş. Pir Sultan’da Hızır ben dua ederim, sen büyük adam olursun, paşa vezir olursun, gelirsin beni asarsın demiş. Hızır, Pir Sultan’ın himmetiyle paşa olmuş ve Sivas’a vali gelmiş. İlk işi Pir Sultan’ı

çağırmış, hürmette kusur etmemiş, yemekler ikram etmiş. Pir Sultan köpeklerinin bile bunları yemeyeceğini söylemiş haram diye bunları yememiş. Pir Sultan'ın, paşanın konağından iki köpeğe seslenmesi üzerine oraya gelmişler. Fakat köpekler yemeğe dokunmamışlar. Paşa bu duruma çok kızmış ve Sultan'ı hapsetmiş (Gölpınarlı-Boratav, 2010: 27).

Kütahya efsanelerinde Altıntaş'ta bulunan Seydi Sül Dede'nin katırla konuşup, sözünü dinlettiği anlatılmıştır. Seydisül Dede, katıra “Gel buraya” diyerek seslenince gelir. “Çök” deyince çöker. Üzerine binip “Kalk” deyince de kalkar. “Yürü” dediğinde de katır yürümeye başlar (Aday, 2013: 270-271).

Rivayete göre Ahmet Yesevi'nin bir öküzü vardı. İmal ettiği kaşık, kepçeleri bir heybeye doldurduktan sonra öküzün sırtına yükleyip çarşıda dolaşırdı. Eğer bir kimse aldığıнын bedelini heybeye bırakmazsa bu öküz o kişinin arkasından ayrılmazdı. Yesevi'nin bir kerameti de o öküzün hiç aksatmadan bu şekilde çarşıları dolanmasıydı (Bice, 2016: 95).

Rize'de Muhacir Hoca ile ilgili anlatılan menkıbeye göre Muhacir Hoca'nın cami minaresinin yapımında taş taşımak için kullandığı atlar, çok ağır olan taşları taşıyarak köylünün bahçesinden geçmesine rağmen bahçeye zarar verecek bir ayak izi olmamıştır (Çal, 2017: 294-296, 320).

2.1.2.2. Hayvanları Taş Haline Getirme

Veliler buyruklarına uymayan hayvanları taş haline getirebilme kerametini göstermişlerdir. Velinin duası üzerine hemen taş olunur. Bu motifle ilgili akla gelen ilk keramet Hacı Bektaş-ı Veli'nin aslanları taşa çevirmesidir.

Hünkar Hacı Bektaş-ı Veli Türkistan'dan Anadolu'ya doğru yola çıkınca hacca niyet etti. Yolda çöl içinde tenhaca giderken arslanların sığındıkları bir yere uğradı. Oraya varınca iki arslan ona doğru saldırdı. Yakınına geldiklerinde Hünkar iki eliyle başlarından kuyruklarına kadar sağızladı, ikisi de taş oldu. Bunu gören diğer arslanlar yüzlerine yere sürüp yalanmaya başladı (Gölpınarlı, 2019: 17).

Halkın ejderha dediği büyük bir yılan köye girdiğinde çevrede ermişliğiyle tanınan Oslu Hoca'ya müracaat edilir. Hoca dua eder. Ejderhaya “Ya mübarek hayvan dur!” deyince hayvan orada taş kesilir (Sakaoğlu, 1989: 10-11).

Sarı Saltuk, namaz kılarken düşmanlarının ok atması üzerine, namazını tamamlayıp “Taş olun” der. Rahip adamları koyunları ve köpekleriyle birlikte taş olur (Uçkun, 2014: 143).

Seyyid Harun Veli'nin biraderinin yolda ölmesiyle, yetim kalan Musa'yı sürçerek düşüren deveye “Taş ol kal” demesi üzerine deve oracıkta taş kesilir (Kartal, 2017: 140).

Mardin Kızıltoprak'ta bir evliya yaşarmış. Çobanın biri Allah'a ettiği duaların gerçekleşmesi için evliyaya gitmiş. Evliya dua etmeye başlamış ve ardından çobanın bir sürü öküz ve devesi olmuş. Çoban zenginleşmiş, zenginleştikçe çiftliğine çalışan almış. Gel zaman git zaman çoban geçmişini unutmuş ve özellikle fakirlere ve çalışanlarına kötü davranmaya başlamış. Evliya günlerden bir gün onu ziyaret etmeye karar vermiş ve geleceğini çobana haber etmiş. Çoban evliyanın gelmesi şerefine büyükbaş hayvanlardan birini kesecekmış ama evliyanın gelme zamanı yaklaşınca kıyamamış ve kesmemiş. Bunun yerine bir köpeği kesip kuzu olarak servis edecekmış. Evliya tam ikramı yiyecekken vahiy yolu ile onun kuzu değil köpek olduğunu öğrenmiş. Ardından evliya yemesi için önüne koyulan hayvanın kalkmasını istemiş ve hayvan dirilmiş. Hayvanın dirildiğini gören misafirler sadece su ve ekmek ile açlıklarını gidermiş. Çobanı ise Allah cezalandırıp hayvanlarıyla birlikte taşa çevirmiş (Sancak, 2008: 102-103).

Hayvanı taşa çevirme dışında Diyarbakır'da derlenen Ulu Camii'nin Yılanı adlı efsaneye göre şeyh yılanı bakarak onu demire çevirmiştir.

Ulu Camii'nin önündeki büyük kapıdan bir şeyh içeri giriyormuş. Kapının üstündeki yılan ıslık çalarak şeyhin üzerine atlamaya hazırlanmış. Şeyh hızla dönüp yılanı bakmış. Yılan o anda demire dönüşüp orada donup kalmış. Şu anda Ulu Camii'nin kapısının üstündeki demir bu yılanmış (Helimoğlu Yavuz, 2007: 140).

2.1.2.3. Hayvanları Konuşturma

Bu keramet motifi Ahmet Yaşar Ocak'ın tasnifine göre Kur'an-ı Kerim ve mitolojik kaynaklı bir motiftir. Bu motifle ilgili anlatılarda velilerle dost olan, zorluklarla karşı karşıya kaldıklarında veliden yardım isteyen, şikayetini dile getiren hayvanlar karşımıza çıkmaktadır. Bu hayvanlar yeri geldiğinde veliye sahiplerinden yakınır.

Bu motifle alakalı akla ilk gelen isim Hz. Süleyman'dır. Hz. Süleyman cennetten gelen yüzüğü sayesinde bütün hayvanlarla, karıncalarla konuşur ve kuş dilini bilir (Gültekin, 2006: 225). Hz. Süleyman'ın kuşlarla konuşması Kur'an-ı Kerim'de şöyle yer almaktadır:

“Süleyman Dâvûd'un yerine geçti. Dedi ki: “Ey insanlar! Bize kuş dili öğretildi ve bize her şeyden gerektiği kadar verildi. Doğrusu bu apaçık bir lütuftur.” (Neml/16)

Hiz. Peygamber sığırın ve kurdun bir vesileyle konuştuklarını anlatır. Ashab hayvanlar da konuşur muymuş diye hayretini ifade edince Allah Resûlü “Ben, Ebû Bekir ve Ömer buna inanırız” cevabını verir (Demirci, 2011: 102-103).

Hünkar Hacı Bektaş-ı Veli'nin tekkesinde çiftlikte iki öküz vardı. Eçek adlı çiftçi onlara çok iyi hizmet ederdi. Çiftçi bir gün çift sürerken sinirlenerek öküzün birini

üvendereyle dürterek gövdesini kanattı. Tanrı kudretiyle dile gelen öküz artık yaşlandığı, gücünün kalmadığı için sahibinin bunu yaptığını ve Sarı Saltuk'un yarın sabah kırk abdalla gelerek kendisini kurban edeceğini söyledi. Erçek bu sözleri çelebilere anlattı. Sarı Saltuk, dervişlerine çakıl taşlarından bir öyük yaptırarak "Burada bizim bir nişanemiz olsun" dedi. Daha sonra dervişlerle görüştü. Öküzü kurban etti (Gölpınarlı, 2019: 46-47).

Saru İsmail günlerden birinde gezinirken bir çiftçiyle karşılaştı. Çiftçi iki öküzü sahipti ve çift sürüyordu. Saru İsmail öküzün yanına gelerek, durumunu sordu. Öküz, gücünün bittiğini ve yaşlandığını söyleyerek beni boğazlamaya götürecekler, kurtar dedi. Saru İsmail öküzü sahibinden satın alarak onu kurtardı. Bundan dolayı o ilde Saru İsmail'in adı "Öküz söyleten" kaldı (Gölpınarlı, 2019: 81).

Denizli'de de Sarı İsmail ile ilgili benzer bir efsane anlatılmaktadır.

Bir gün Sarı İsmail Tavas'tan Tekkeköy'e gelmekteymiş. Gelirken yol kenarında bir adam çift sürüyormuş. Çift süren öküzlerden birisi ihtiyarmış ve ilerleyemiyormuş. Sarı İsmail durumun farkındaymış ve adamın yanına gitmiş. O sırada dile gelen öküz, ben çok yaşlandım, takatim kalmadı, beni kurtar bu adamın elinden demiş. Sarı İsmail bu olay üzerine öküzü satın almış ve onu kurtarmış. Bundan dolayı ona "Öküz Konuşturan Evliya" da denirmiş (Türktaş, 2012: 297-298).

Ebu Süleyman bir gün merkebe binip sazlık bir yerde giderken merkebini sinek soktu. Merkep sıçrayınca Ebu Süleyman yaralandı. Başına değnek vurunca dile gelen merkep ona dönüp "Kendi beynini dövüyorsun, haberin yok" dedi (Camiî, 2011: 361).

Hakkari'de yatırlara bağlı anlatılan menkıbelerde, çobanlık yapan Yusuf sürüsünü otlatırken yanına dört kurt gelmiş ve konuşmaya başlamış. Yusuf bu durum karşısında çok şaşırılmış. Kurtlar ilk diyaloglarından sonra hemen hemen her gün sürüyü ziyaret etmişler. Yusuf önceden inanmamış fakat sonra ikna olmuş ve köye dönmüş. Köylüler Yusuf'a sürüyü gütmesini, kurtlara yem etmemesini söylemişler ve bu duruma karşı çıkarak Yusuf'u dövmüşler. Ancak bu durumu yerinde gören köylü çok şaşırılmış ve Yusuf'un ermiş bir zat olduğu kanaatini getirmiş. Kısa bir süre sonra Yusuf vefat etmiş (Akın, 2008: 143).

Muş'ta yatırlara bağlı anlatılan menkıbelerde, Şeyh Ahmet, kardeşi Şeyh Sait Muş'a doğru yola çıkınca onunla gitmek istemiş. Şeyh Sait bu kez yakalanacağız diyerek onun daha genç olduğunu ve birinin kalarak inançlarını, düşüncelerini gelecek kuşaklara aktarmasını söylemiş. Onun köye dönmesinde ısrarcı olmuş. Bunun üzerine Şeyh Ahmet, geri dönmek mecburiyetinde kalmış. O esnada şeyhin bindiği beyaz kısrak geri dönmeyi istememiş. Şeyh Ahmet'in ata baskı kurmasıyla at dile gelmiş (Yalçınkaya, 2008: 133).

Kastamonu efsanelerinde dağın üzerinde türbesi olan Ali Danişment'in kırk sene kadar hayvanlarla konuştuğu söylenmektedir (Yüksel, 2011: 124).

İnegöl'ün bir köyünde çobanlık yapan Hemid Dede, sahibiyle beraber kaybolan ineği aramaya çıkmışlar. İneği bulan Hemid Dede onunla konuşmaya başlamış. İneğe neden geri dönmediğini sormuş. İnek de sahibinin tüm sütünü sağdığı için yavrusuna hiç süt bırakmadığını söylemiş. İneğin sahibi konuşmalara şahit olarak tüm köye bu olayı söylemiş. Dede, Domaniç'e geldiğinde kendisini bundan sonra öğle vaktinde ayıların, domuzların, kurtların olduğu yerde bulacaklarını söyleyerek Ebe çamlığı olarak bilinen yerde hayatını kaybetmiş (Aday, 2013: 274-275).

Hasan Hoca, Emir Sultan'ın halifelerinden biridir ve onun bir katırı vardır. Ece Sultan da Emir Sultan'ın diğer halifesidir. Katır ona durumunu anlatarak sahibi Hasan Hoca'yı "Üstüme binip inmesini bilir ama benim açlığım, susuzluğumla ve arkamı kaşımakla ilgilenmez" diyerek şikâyet etti. Bunun üzerine Ece Sultan, Hasan Hoca'ya katırın üstündeki semeri almasını söyledi. Semerin altındaki keçeyi de kaldırdıkları zaman keçeyle beraber bira deri de kalktı. Yani katır, Ece Sultan'la konuşarak şikayetini anlatmış oldu (Kahraman, 2009: 51).

Şeyh-ül İmran tarlayı süren öküzlere sıkıntılarının olup olmadığını sormuş. Tarla sürmekten bıktıklarını söyledikleri için onları serbest bırakmış (Kaplan, 2021: 127).

Göynük Hacılar mevkiinde çok eski zamanlarda yaşlı bir adam varmış. Bu bölgede geyikler de yaşamaktaymış. Bu adam geyiklerin sütünü sağarak bu sütle beslenirmiş. Bu durum uzunca bir süre devam etmiş. Ancak bir gün oraya giden bir avcı bu durumu görmüş. Yaşlı adamın kerametini hazmedememiş ve geyikleri öldürmüştü. Avcı, geyikleri pişirme için kazana koymuş. Koyduğu vakit geyikler dile gelmiş. Avcıya "Bizi vuranın ocağı kurusun" diyerek beddua etmişler. Bu yaşananlardan sonra avcının sülalesindeki insanlar teker teker ölmeye başlamışlar ve sülalesinden kimse kalmamış (Kaplan, 2021: 127).

Bitlis'te derlenen Kaleli Köyü Seyyidi Efsanesi'ne göre Seyyid'in bir tane keçisi varmış. Bu keçi günün birinde çalınmış. Keçiyi çalan kişiler keçiyi kesip bir güzel pişirmiş ve Seyyid'i de yemesi için davet etmişler. Hırsızlar akıllarınca Seyyid'in takvasını ölçmek istiyormuş fakat Seyyid'in kalp gözü açık olduğundan pişen keçinin kendi keçisi olduğunu anlamış. Seyyid adamlara, bu keçi benim keçimdir, demiş. Ancak hırsızlar itiraz etmiş. Seyyid bunun üzerine eğer ben şimdi seslenirsem keçim bana karşılık verir, demiş. Seyyid kazanın içindeki keçiye seslenmiş. Keçi birden canlanıp konuşmaya başlayınca orada bulunanlar tövbe ederek Seyyid'den af dilemeye başlamış (Doğan, 2020: 343-344).

Ahmet Dede hacca gittiğinde evine hırsız girmiş. Değerli gümüşleri karşısında gören hırsız bunları alacağı sırada başı insan başına benzeyen büyük bir yılan görmüş. Yılan “Hiçbir mal bekçisiz değildir, beni görmez mi zannedersin?” diyerek hırsızı hayretler içine düşürmüş ve hırsız oradan kaçmış. Seneler sonra Ahmet Dede hacdan döndüğü zaman subaşında bu yılanla karşılaşmış ve onunla sohbet halindeymiş. Hırsız olayın aslını öğrendiğinde Ahmet Dede’den af dilemiş (Candan, 2018: 119-120).

Hayvanları konuşturma motifine Somuncu Baba ile ilgili anlatılan efsanelerde sıkça rastlanmaktadır. Anlatılan efsaneler birbirine benzemekle birlikte bazı farklılıklar da teşkil etmektedir.

Somuncu Baba ineği konuşturarak keramet göstermiştir. Somuncu Baba ile ilgili Anadolu’da anlatılan pek çok efsanede bu keramet görülmektedir. Ayrıca Kütahya’da Somuncu Baba, Ekmekçi Dede olarak da bilinir (Yakın, 2017: 176-177; Aday, 2013: 274).

Sığır çobanlığı yapan Somuncu Baba, sığırları otlatıp evlere dağıtmış fakat biri dönmemiştir. İnek sahibi köyü huylu kadın Somuncu Baba’ya hakaretler edip sığırı bulmasını söylemiş. İneği aramaya giden çoban velinin ardı sıra kendi de gider. İneği otlatırken bulan Somuncu Baba şöyle demiş “Ya mübârek hayvan, niye sürüden ayrıldın da bana kötü sözler işittirdin?”. İnek dile gelerek sahibinin çok vicdansız olduğunu, sütünü tamamen sağdığını, yavrusuna bir şey bırakmadığını, bu sebeple biraz daha otlamak ve daha fazla süt yapmak için sürüden ayrıldığını söylemiş. Bu konuşmayı dinleyen inek sahibi sırrı herkese ilan etmiş. Sırrı açıklanan Somuncu Baba kadının yalanını çıkarmak ve kendisini gizlemek için, içinde bulundukları Ramazan ayında oruç yeme numarası yapmış. Amacı bu adam oruç bile tutmuyor, neresi veli olacak dedirtmekmiş. Gerçekten de kadına kimse inanmamış (Sönmez, 1994: 339).

Kayseri’de sığır çobanlığı yapan Somuncu Baba inekle konuşur. Kötü huylu kadın onun inekle konuştuğunu herkese söyler. Somuncu Baba, bunun üzerine Kayseri’yi terk eder (Yağbasan, 1991: 50).

Somuncu Baba, diğer adıyla Ekmekçi Dede çobanlık yapar ve köy halkının hayvanlarını otlatırmış. Bir gün köylünün ineğinin olmadığını fark etmiş. Bundan dolayı aramak için ineğin sahibi ile ormana gitmişler. Hayvanı ararken Somuncu Baba inekle karşılaşmış. İneğin sahibi olan köylü dayanamayıp Somuncu Baba’ya neler olduğunu sormuş. Somuncu Baba da ineğin kendisinin yaptığı eziyetten ötürü gelmek istemediğini bu nedenle biraz ilerde buzaladığını söylemiş. İneğin sahibi, çoban inekle konuştu diyerek köye doğru koşmaya başlamış. Somuncu Baba da sırrının ifşa olması üzerine orada ölmüş (Yakın, 2017: 177).

Diyarbakır'da derlenen efsanelerde, Bağdat'tan Lice'ye Müslümanlığı yaymak için gelen Şeyh Bilal, Yeşil burç (Dercimt) Köyü'ne yerleşmiş. Burada bir meşe ağacının kovuğunda yaşamaya başlamış. Her akşam yabani geyikler kendiliklerinden onun yanında toplanır sabahları da dağılıp giderlermiş. Şeyh Bilal bu geyiklerle konuşmuş (Helimoğlu Yavuz, 2007: 71).

Hatay'ın merkez il ve ilçelerinde Hz. Ali'nin hayvanlarla konuşması ile ilgili birçok kerameti kaynak kişilerin anlatımlarıyla derlenmiştir.

Hz. Ali, yakın arkadaşı Bersa ile ramazan ayının beşinci günü atlarıyla sefere çıkmış. Bütün gece hiç durmadan yol alırken sabah bir kuyu kenarında su içmek için durmuşlar. Kuyudaki sesler üzerine Hz. Ali kuyuya eğilip bakmış. Kuyudan bir köpek çıkmış. Hz. Ali köpeği okşayarak “Ey köpek ne arıyorsun burada, seni buraya düşüren şey nedir?” demiş. Köpek “Ey Emirü'l Müminin! Ben dokuz gündür ağzıma bir lokma bir şey koymadım. Sizin sesinizi duyunca çırpınmaya başladım ve sesimi size duyurarak yardım istedim” cevabını vermiş. Bunun üzerine Hz. Ali bu hayvan için dua etmiş. Allah tarafından rızıklandırılan köpek toparlanmış ve o günden sonra ölene kadar Hz. Ali'nin yanından ayrılmamış (Türkan, 2016: 148).

Bir gün Ebu Hüreyre'nin babası ve arkadaşları peygamberimizle sabah namazını kılmışlar. Namaz sonrası bir adam Hz. Muhammed'in yanına gelerek “Ya Resulallah, size itaat etmeyen kutsal kitaba inanmayan bir adamın köpeği üzerimi parçaladı ve daha da önemlisi sizinle birlikte namaz kılmama mâni oldu” demiş. Bu olayın aynısı ikinci ve üçüncü gün de yaşanmış. Bunun üzerine peygamberimiz köpeğin kuduz olduğunu söyleyerek sahibinin bulunup köpeğin öldürülmesi gerektiğini bildirelim, demiş. Adamın evine gitmişler. Ev sahibi Müslüman olmadığımı bildiğiniz halde kapıma getiren nedir, demiş. Hz. Muhammed köpeğin öldürülmesi gerektiğini, sahabelerin elbiselerini parçalayarak onların namaz kılmasına engel olduğunu söylemiş. Bunun üzerine köpeğin sahibi köpeği İslam peygamberinin yanına getirerek ne gerekiyorsa yapacağını söylemiş. O sırada köpek Allah'ın izniyle konuşmaya başlamış. Köpek, sahabenin Hz. Ali'yi sevmediğini ve bunun için elbiseleri parçaladığını söyleyerek ağlamaya başlamış. Bunun üzerine Hz. Muhammed, köpeğin sahibine köpeğe iyi bakmasını ve insan ayırt etmemesini söylemiş. Köpeğin sahibi yaşananlara şaşırarak kelime-i şahadet getirip Müslüman olmuş (Türkan, 2016: 149).

Bir gün Peygamberimiz öğle namazını kılıp Hz. Aişe'nin evine gelmiş. Dinlenmek için mindere uzanınca simsiyah büyük bir yılan Hz. Muhammed'in karnının üzerine gelmiş. Hz. Aişe buna şaşırarak fakat Hz. Muhammed'i uyandırmamış. Hz. Ebubekir'i çağırmış. Hz. Ebubekir yılanı kovalamış fakat yılan kımıldamamış. Hz. Ebubekir gidip Hz. Ömer'i

çağırması. O da yılanı kovalamış fakat yılan yine kımıldamamış. Hz. Aişe, Hz. Ali'yi çağırması. Hz. Ali eve girer girmez yılan Hz. Muhammed'in karnından kalkmış. Hz. Ali'nin etrafında birkaç defa dönmüş, evin bir köşesine saklanmış. O sırada Allah'ın Resulü uyanmış ve Hz. Ali'yi görünce şaşırması. "Ey Ali sen burada mıydın, ne zaman geldin?" demiş. Hz. Ali de "Az önce geldim ey Allah'ın Resulü" demiş. O sırada yılan saklandığı yerden çıkmış. "Ya Resul Allah! Ben bugz edilmiş bir meleğim. Huzuruna geldim. Hz. Ali bana şefaateçi olsun diye geldim" demiş. Yılanın konuşmasından sonra Hz. Ali dua etmiş, Peygamberimiz amin demiş. Yılan daha sonra "Ya Resul Allah, Allah beni affetti, bana kanatlarımı geri verdi." diyerek gökyüzüne yükselmiş" (Türkan, 2016: 149).

Bir gün Selman, Hz. Ali ile Küfe'de oturuyormuş. O sırada yanlarına parlak tüylü, güzel renkli bir kuş gelmiş. Sen ne zamandır bu çöllerde dolaşırsın ne yer ne içersin, nerede barınırsın, demiş. Kuş Allah'ın izniyle dile gelmiş. "Ey Hz. Ali ben 700 senedir bu çöllerde dolaşırım. Benim yiyeceğim de içeceğim de burada duyduğum salavat ve tekbir sesleridir" demiş. Herkes çok şaşırması. Çünkü sadece Hz. Süleyman'ın kuşlarla konuşmasını biliyorlarmış. Hz. Ali de "Ey Selman, sana bundan daha acayip şaşıracağın, inanamayacağın bir şey göstereyim mi?" demiş. Hz. Ali başını kaldırmış ve gökyüzündeki kuşlara yere in emri vermiş. Bütün kuşlar aynı anda yere inmişler. Hz. Ali, Selman'a kuşları kesmesini ve parçalamasını söylemiş. Selman bunları yerine getirmiş. Sonra Hz. Ali'nin "canlanın ve uçun" emriyle kuşlar canlanarak uçup gitmişler (Türkan, 2016: 150).

Yaklaşık on beş kişiden oluşan bir Yahudi grubu peygamberimizi mahcup edip zor durumda bırakmak için soru sormak istemişler. Kabilelerden birisi "Ya Resul Allah, bize öyle şeyler anlat ki sana itaat etmeyenler sana inanmayanlar inansın" demiş. Bunun üzerine Hz. Muhammed, Hz. Ali'nin çağrılmasını istemiş. O sırada yolculardan birisi Hz. Ali'yi neden çağırttığını sormuş. Peygamberimiz, Hz. Ali net, açık, anlayış sahibidir. Her kim ilim istiyorsa Ali'nin yanına gitsin. Zira o ilim kapısıdır, demiş. Hz. Ali yolcuların sorduğu tüm soruları anlaşılır şekilde açıklamış. Yine de inanmayarak Hz. Ali ayıyı konuşturursa inanınız diyorlarmış. Bunun üzerine Allah'ın Resulü ayının kafesten çıkarılmasını istemiş. Yolcular ayının zarar vereceğini ya da korkup kaçabileceğini söyleyerek itiraz etmişler. Hz. Muhammed asla böyle bir şeyin olmayacağını söylemiş. Ayıyı çıkarmışlar ve ayı Peygamberimizin önünde diz çöküp gözyaşları dökerek "Şahitlik ederim ki; Allah'tan başka ilah yoktur. Allah tektir ve yücedir ve Muhammet onun kulu ve elçisidir. Yaratılanların en faziletlisidir. Peygamberlerin sonuncusu olarak gelmiştir. Ve sonuncusu olarak kalmıştır. Allah'ın dostları cennette yerleri hazırdır ve onları büyük mükâfatlar bekliyordur. Allah'ın

düşmanları ise ebediyen cehennemde kalarak yanacaktır” demiş. Bu olaya şahit olan yolculara ağlayıp diz çökmüş, bütün kabile Müslüman olmuş (Türkan, 2016: 150-151).

Bir bahar günü Seyid-i Riya Hüseyin ve cemaati, Hz. Ali’yle beraber Babil’deki asma bahçelerinin yakınından geçiyormuş. Hz. Ali onlara Allah’ı anlatıyormuş. O sırada karşısına devasa büyüklükte, omuzlarına dökülen heybetli yelesiyle bir erkek aslan belirmiş. Cemaat ne yapacağını bilememiş. Aslan kükreyerek ona yaklaşıyormuş. Hz. Ali aslanı yanına çağırmış ve o da koşarak yanına gelmiş. Aslan “Allah’ın selamı, bereketi ve rahmeti senin üzerine olsun ey Müminlerin Emiri” diyerek Hz. Ali’ye secde etmiş. Hz. Ali aslana tekrar geri dönmesini söylemiş. O güçlü aslan da geldiği yere tekrar dönmüş (Türkan, 2016: 151).

2.1.2.4. Dua ile Gökten Hayvan İndirme

Bu motif Hakan Kaplan’ın, Bolu ve Düzce Halk Kültüründe Türbeler adlı doktora çalışmasında sahada derlemiş olduğu ve başka bir menkıbede yer almayan motiflerden birisidir.

Güç durumda kalan veli dua ederek bu çaresizlikten kurtulmayı ümit etmiştir. Derlenen menkıbede bu durumla karşılaşmıştır. Veli etmiş olduğu duanın neticesinde kendisine bir hayvan gönderilmiş ve bu hayvanı kurban etmiştir. Bu anlatı Hz. İbrahim ile Hz. İsmail arasında geçen kurban hadisesini akıllara getirmektedir. Dua etme dini inançların çoğunda yer aldığı gibi Türk halk anlatılarının birçoğunda karşımıza çıkmaktadır.

Şeyh Muslahaddin’in bir oğlu varmış. Bu oğlanın adı Ali’ymiş. Geleneklere göre çocuklar kurbanda et toplayıp yermiş. Ali’de et toplamak için yola koyulmuş. Bütün çocuklar et toplamış ama Ali köylülerin ona et vermeyi unutmasından dolayı hiçbir şey toplayamamış. Elinde avucunda hiç et olmadığını gören Ali, ağlayarak evin yolunu tutmuş. Ali’yi bu durumda gören babası Şeyh Mushlahaddin oğluna nesi olduğunu sormuş. Ali de bu durumu izah edince babası duygulanıp dua etmeye başlamış. Tanrı’ya yakarışından sonra Geyik Yolu olarak bilinen yere Allah bir erkek bir dişi bir erkek geyik yollamış. Geyiklerden erkek olanını, Şeyh kurban olarak kesmiş ve fakirlere eti paylaşmış. Dişiyi ise serbest bırakmış (Kaplan, 2021: 129).

2.1.3. Biyolojik Mahiyette Keramet Motifleri

2.1.3.1. Ölüyü Diriltme

2.1.3.1.1. Hayvanı Diriltme

Diriltme ile ilgili mucizeler Kur'an-ı Kerim'de yer almaktadır. Hz. İbrahim'in ve Hz. İsa'nın bu mucizeyi gerçekleştirdiği bilinmekte ve Kur'an da şöyle yer almaktadır:

“Onu İsrâiloğulları'na elçi olarak gönderecek ve o şöyle diyecek: “Kuşkuya yer yok, işte size rabbinizden bir mûcize ile geldim; size çamurdan kuş biçiminde bir şey yapar ona üflerim, Allah'ın izni ile derhal kuş oluverir; yine Allah'ın izniyle körü ve cüzzamlıyı iyileştirir, ölüleri diriltirim; ayrıca evlerinizde ne yiyip ne biriktirdiğinizi size haber veririm. Eğer inanan kimseler iseniz elbette bunda sizin için bir ibret vardır.” (Âl-i İmrân,3/49)

“İbrâhim “Rabbim! Ölüleri nasıl diriltiyorsun, bana göster!” deyince, rabbi “Yoksa inanmıyor musun?” demişti. O “Hayır inanıyorum, fakat kalbim tam kanaat getirsin diye” cevabını verdi. Rabbi “Kuşlardan dört tane al, onları kendine alıştır, sonra (parçalayıp) her bir tepeye onlardan bir parça bırak, sonra onları çağır. Koşarak sana gelecekler ve şunu bil ki, Allah hep galiptir ve hikmet sahibidir” buyurdu.” (Bakara/260)

Peygamber kıssalarında da bu motife rastlanmaktadır.

Kabileleri iman etmek için İshak Peygamberden birçok mucize gerçekleştirmesini istemiştir ve İshak Peygamber de bu mucizeleri gerçekleştirmiştir. Tilki, ceylan ve keçi dile gelerek ona iman etmiştir. Ölmüş sığır ve öküz derilerini diriltmiştir. Duası ile koyundan doksan tane kuzu doğmuştur.⁵

Peygamberlere ait olan bu mucize motifi zamanla velilerin yapabildiği keramete dönüşmüş ve menkıbelerde yer almıştır.

Ölüyü diriltme motifinin örnekleri Menâkıbu'l Kudsiyye, Menâkıb-ı Hacı Bektaş-ı Veli, Menâkıb-ı Hacım Sultan, Menâkıbu'l-Arifin, Keramât-ı Ahi Evran, Türk destani mahsulleri olan Tezkire-i Satuk Buğra Han, Kitab-ı Dede Korkut, Ebu Müslimnâme, Battalnâme, Saltıknâme ve Tezkiretü'l-Evliya'da bulunmaktadır (Ocak, 2010: 71-82).

Menâkıbu'l-Kudsiyye'ye de Baba İlyas'ın torunu Âşık Paşa'nın halifelerinden Ebubekir ölü arıları avucuna koyarak nefesiyle diriltebilmektedir (Ocak, 2018: 265-266).

Hacım Sultan'la ilgili bir menkıbeye göre O, duasıyla katırı tekrar diriltmiştir (Ocak, 2018: 266).

Ebu'l-Hasan Nuri ölmüş eşeğinden başka bir şeyi bulunmayan adamın ağlamasına dayanamayıp eşeği diriltmiş, adamı sevindirmiştir (Ocak, 2018: 267-268).

Hatay'da Hz. Ali'nin kerametlerinin derlendiği bir anlatıda, bir gün Selman, Hz. Ali ile Küfe'de oturuyormuş. O sırada yanlarına parlak tüylü, güzel renkli bir kuş gelmiş. Sen ne zamandır bu çöllerde dolaşırsın ne yer ne içersin, nerede barınırsın, demiş. Kuş Allah'ın izniyle dile gelmiş. “Ey Hz. Ali ben 700 senedir bu çöllerde dolaşıyorum. Benim yiyeceğim de

⁵ <https://www.gunesgazetesi.net/koseyazilari/2265/2905/--peygamberlerin-mucizeleri.html> (Erişim Tarihi: 06.03.2022.)

içeceğim de burada duyduğum salavat ve tekbir sesleridir” demiş. Herkes çok şaşırılmış. Çünkü sadece Hz. Süleyman’ın kuşlarla konuşmasını biliyorlarmış. Hz. Ali de “Ey Selman, sana bundan daha acayip şaşıracağın, inanamayacağın bir şey göstereyim mi?” demiş. Hz. Ali başını kaldırmış ve gökyüzündeki kuşlara yere in emri vermiş. Bütün kuşlar aynı anda yere inmişler. Hz. Ali, Selman’a kuşları kesmesini ve parçalamasını söylemiş. Selman bunları yerine getirmiş. Sonra Hz. Ali’nin “canlanın ve uçun” emriyle kuşlar canlanarak uçup gitmişler (Türkan, 2016: 150).

Bitlis’te derlenen Kaleli Köyü Seyyidi Efsanesi’ne göre Seyyid’in bir tane keçisi varmış. Bu keçi günün birinde çalınmış. Keçiye çalan kişiler keçiye kesip bir güzel pişirmiş ve Seyyid’i de yemesi için davet etmişler. Hırsızlar akıllarınca Seyyid’in takvasını ölçmek istiyormuş fakat Seyyid’in kalp gözü açık olduğundan pişen keçinin kendi keçisi olduğunu anlamış. Seyyid adamlara, bu keçi benim keçimdir demiş. Ancak hırsızlar itiraz etmiş. Seyyid bunun üzerine eğer ben şimdi seslenirsem keçim bana karşılık verir, demiş. Seyyid kazanın içindeki keçiye seslenmiş. Keçi birden canlanıp konuşmaya başlayınca orada bulunanlar tövbe ederek Seyyid’den af dilemeye başlamış (Doğan, 2020: 343-344).

Ebü’l-Hüseyin Nûrî bir yerden geçerken kendisi yere düşmüş, eşiği de ölmüş bir adam gördü. Adam hıçkırığa hıçkırığa ağlıyordu. Ebü’l-Hüseyin Nûrî ayağıyla eşiği dürttü. “Çüş! Haydi kalk, yatıp uyunacak yer mi burası” dedi. Eşek derhal ayağa kalktı. Adam yükünü yükleyip yoluna revan oldu (Attâr, 2017: 582).

Çok methedilen Şeyh Abdurrahman Gazi’nin ermişliğini test etmek isteyen Şah Abbas, kuzu ve kuzu boyutlarında bir köpek pişirir. Kuzu ve köpeği tepsileyip Şeyh Abdurrahman Gazi’ye yollar. Şeyh Abdurrahman kuzudan bir parça alıp geri kalanı Şah’a götürmesi için elçiye verir. Elçi diğer eti de almasını söyler. Şeyh Abdurrahman köpek etine “Osstt!” der ve ardından köpek canlanır ve havlayıp kaçar (Sakaoğlu, 1989: 61).

Bolu’da Ümmi Kemal’in hikmetini dile getiren menkıbede, Ümmi Kemal müritlerinden bir kişi İstanbul ziyareti için yola çıkmış. Yolda giderken acıkıp, karşısına çıkan keçiye pişirip yemiştir. Hayvanın sahibi bu olayın farkına varınca keçinin postuyla beraber Ümmi Kemal’in yolunu tutar ve müridi olan kişiyi Ümmi Kemal’e şikayet eder. Ümmi Kemal keçi postunu alıp dokunur ve keçi canlanıp koşar (Kaplan, 2021: 147).

Diyarbakır’da Mansur Dede köyüne komşu olan köye ziyaret ettiğinde kuzularından en çok sevdiği vefat etmiş. Ailesi bu duruma çok üzüлp elleri ayaklarına dolanmış yapacaklarını bilememiş. Mansur Dede’ye üzüлmesin diye söylememişler. Mansur Dede gönül gözüyle durumun farkına varmış ve eve vardığında ölü kuzuyu görmek istemiş. Mansur

Dede'nin gelinleri kuzunun ölüsünü getirmiş. Dede dua etmiş ve kuzuyu diriltmiş (Helimoğlu Yavuz, 2007: 297)

Bingöl'de anlatılan efsaneye göre. Kur Hüseyin kerametle cansız koyunları kışın canlı olarak getirir (Bazancir, 2010: 48).

Mardin Kızıltoprak'ta bir evliya yaşarmış. Çobanın biri Allah'a ettiği duaların gerçekleşmesi için evliyaya gitmiş. Evliya başlamış dua etmeye ve ardından çobanın bir sürü öküz ve devesi olmuş. Çoban zenginleşmiş, zenginleştikçe çiftliğine çalışan almış. Gel zaman git zaman çoban geçmişini unutmuş ve özellikle fakirlere ve çalışanlarına kötü davranmaya başlamış. Evliya günlerden bir gün onu ziyaret etmeye karar vermiş ve geleceğini çobana haber etmiş. Çoban evliyanın gelmesi şerefine öküzlerinden birini kesecekmış ama evliyanın gelme zamanı yaklaşınca öküzü kesmemiş. Bunun yerine bir köpeği kesip kuzu olarak servis edecekmış. Evliya tam ikramı yiyecekken vahiy yolu ile onun kuzu değil köpek olduğunu öğrenmiş. Ardından evliya yemesi için önüne koyulan hayvanın kalkmasını istemiş ve hayvan dirilmiş. Hayvanın dirildiğini gören misafirler sadece su ve ekmek ile açlıklarını gidermiş. Çobanı ise Allah cezalandırıp hayvanlarıyla birlikte taş a çevirmiş (Sancak, 2008: 102-103).

Hatay Altınözü ilçesinde türbesi bulunan Şeyh Salih ile ilgili anlatılan efsaneye göre köyün birinde çok değerli altınları olan bir gelin varmış. Kadın altınları yıkamak için su dolu bir kovanın içine koymuş. Kadın bu sırada başka işlerine bakarken inek altın dolu kovadaki suyu içmiş. Kadın o sırada yoldan geçen köylüyü görmüş ve hırsızlıkla suçlamış. Adam ben yapmadım dese de kadın inanmamış. Kadın altınları kimin aldığını bulmak için Şeyh Salih Efendi'den yardım istemiş, dua etmiş. Bir anda ineğin karnı yarılmış ve altınlar ortaya saçılmış. Kadın bu kez ineğini geri almak için Şeyh'e dua etmiş. İnek bir anda dirilip eski haline gelmiş (Deger, 2014: 204).

Sarı Ahmet Paşa isimli zat bilgili ve keramet sahibi biriymiş. Bir gün kahvehanenin önünden geçerken bir topluluk görmüş. İnsanlar yerde yatan ölü bir köpeğin etrafında toplanmış. Kalabalığın içinde geçerek köpeğe bakarak onun vadesinin daha dolmadığını söylemiş. Oradaki kişiler dalga geçerek gülmüşler. Paşa eğilip köpeğin sırtını sıvazlamış. Köpeğin gözleri açılmış ve yerinden kalkıp bir şey olmamış gibi yoluna devam etmiş. Etraftakiler bu velinin kim olduğunu düşünmüşler. İçlerinden bir tanesi onun Sarı Ahmet Paşa olduğunu söylemiş. Daha sonra paşadan af dilemişler (Candan, 2018: 117-118).

Kedilere sevgisiyle bilinen Pir Esad Sultan'ın anlatmaya göre bir yılan, sütüne zehrini bırakır. Kedinin onu içmesini engellediği, sütü yere döktüğü ya da kedinin sütü ondan önce içerek zehirlenip öldüğü ile ilgili rivayetler vardır. Bir hikâyeye göre Pir Esad Sultan kedisi ölünce yanına defnedilmesini vasiyet ettiği söylenir. Cami cemaatinden bazılarının

söylediğine göre kedi “Allahü âlem” zehirlenmesin diye sütü içince ölür. Sultan keramet göstererek kediyi diriltir. Kendisinden sonra vefat eden kedisinin de yanı başına defnedilmesi vasiyetini eder (Kartal, 2017: 149).

Bir gün Şeyh Salih Efendi, Derviş Mehmet’le birlikte yürürken çocukların olduğu bir kalabalık görürler. Şeyh durumu anlayabilmek için kalabalığın arasına girince bakmış ki çocuklar bir kargayı aralarına alıp oynarlar. Şeyh, kuşu eline alarak kafasını koparır. Çocuklar feryat edip amca bizim kuşumuzun kafasını niye kopardın diyerek ağlıyorlar. Oradan geçerken olaya şahit olan halk da koskoca Şeyh kuşun kafasını niye kopardı diye serzeniş ederler. Salih Efendi gülümseyerek ve kuşun kafasını gövdesine yapıştırıp uçurur (Aday, 2013: 279).

Sultan Şeyh Musa (İnek Çarşısına) gitmiş. Kasabın biri Şeyh Musa’nın kerametini ölçmek amacıyla bir öküz kesip kafasını biraz uzağa bırakmış. Sultan Şeyh Musa elindeki değneğini (asa olduğu da söylenir) cansız yatan öküzü dokundurur. Cansız yatan öküz (inek) birden canlanır ve kafasız bir şekilde yürümeye başladığı rivayet edilir (Çelik Balıkçı, 2019: 1037).

Garip Musa, Rum’a gelirken, yol üzerinde Ermeni kalaycı, Garip Musa’nın tahta kılıcıyla alay etti. Garip Musa da tahta kılıcını vurup onun merkebinin boğazına vurdu. Ermeni pişman oldu. Seyyid haline acıyarak Allah’a dua etti. Merkez sırtında yüklü dirilip ayağa kalktı (Erdoğan, 2007: 1192).

Muğla efsanelerinde kaynak kişiden derlemeye göre: “Eskiden burada bir kulübede yaşarmış. Mal keser yerlermiş. Çiçek Baba dua edermiş, keçi dirilirmiş. Bunu büyüklerden duyduk” (Önal, 2003: 397).

2.1.3.2. Kemiklerden Diriltme

Kemiklerden diriltme, Şamanizm kaynaklı inanç motifidir. Aday şamanın, şamanlığa geçiş töreni ile ilgili şunlar anlatılır:

Adayın bedenini oluşturan tüm parçalar demir bir kancayla birbirinden ayrılır, bütün etler kazınarak kemikler temizlenir, tüm vücut sıvıları boşaltılıp atılır, gözler yuvalarından çıkarılmış. Bu işlemten sonra kemikler yeniden bir araya getirilip demirle birbirine bağlanırmış (Eliade, 1999: 58).

Şamanlarda fazladan bir kemik olması, o kişinin şaman olduğunun bir göstergesidir. Bir şaman sağ elinde iki adet olan başparmağını göstererek fazla kemik bulunduğu için şaman olduğunu söylemiştir. Bir başka şaman da şamanlığa adaylığı sürecini anlatırken gerçekleşen ayinde seçilen aday şamanın fazla kemiğinin arandığını aktarır. Aday şamanın vücudu parçalara ayrılıp piştikten sonra kaburgasında fazladan bir kemik bulunur. Bu kemiğin ortasında bir delik vardır. Fazladan kemiği bulunduğu için kişinin şaman olabildiğini söyler.

İnsan bu kemiğin içinden bakınca her şeyi görüp, bilebilir. O zaman kişi şamana dönüşür. Vücudun parçalara ayrılması esnasında bulunan fazla kemik oldukça önemli bir unsurdur. Şamanların elbiselerinin üzerindeki kemikler ve iskelet şaman ve topluluk arasındaki ilişkiyi temsil eder (Hoppal, 2012: 22-25)

Eski dönemlerden beri bazı toplumların inançlarına göre kemik, ölümsüz olan ruhun olduğu yerde bulunmaktadır. Kemik, vücudun ayrılmaz bir parçası olarak görülmüştür. Kemikler sayesinde yaşama tekrar dönülebilir. Bu nedenden dolayı Türkler, Moğollar, Finoğurlar ve Laponların da aralarında bulunduğu bazı milletlerde kemiğe oldukça saygı duyulmuştur. İnanışa göre kemikler sayesinde yeniden diriliş gerçekleşebilir. Bunun için avlanan hayvanlar yendikten sonra kemikleri muhafaza edilmiştir. Kemiklerle yaşama tekrar dönüşün anlatıldığı birçok efsane vardır. Bir Gagauz efsanesine göre Hz. Âdem oğullarını evlendirecek kız temin edebilmek için bazı hayvanların kemiklerini bir araya toplamış ve Allah'a dua ederek bu kemiklerden kızların yaratılmasına yol açmıştır (Ocak, 2018: 170).

Şamanist törenlerde bazı hayvanlar kurban edilir. Törenlerde kurban edilen hayvanların kemikleri kırılmaz ya da köpeklere verilmez. Yakılır veya gömülür. Gerçekleşen ayinlerden bazılarında kurban edilen hayvanların kemikleri bir kapta toplanarak kayın ağacına asılır (İnan, 2017: 93).

Şamanlar, Türk mitolojisi içinde diriltme kabiliyetine sahip olabilen seçilmiş kişilerdir. Yakutların ilk şamanı saydığı Aan Argıl Oyuun'un ölüyü diriltebilecek kudreti vardır. Yine Yakutların şaman efsanelerinde ölü insanları diriltebilen şamanlara rastlanır. Bu motif İslamiyet'in gelişiyle kaybolmamış, tasavvufi geleneklere göre evliyaların gerçekleştirdiği bir hadiseye dönüşmüştür. Fakat veliler diriltme olayını Allah'ın kudretiyle gösterebilmektedir (Kabak, 2020: 250-251,256).

Kur'an-ı Kerim'de ve bazı peygamber kıssalarında da rastlanmaktadır. Üzeyir (as.) yüz yıl uyuması ve uyandırılması, sonrasında kemikleri kalan eşeğinin kemiklerinden tekrar dirilmesi hadisesi anlatılmaktadır.

“Yahut evlerinin çatıları çöküp üzerine duvarları yıkılarak harap olmuş, ıssız bir kasabaya uğrayan kimsenin durumu gibi. Bu kişinin, “Allah, bütün bunları öldükten sonra nasıl diriltecek?” demesi üzerine Allah onu yüzyıl ölü olarak tuttu, sonra diriltti. “Ne kadar kaldın” diye sordu. “Bir gün veya günün bir kısmı kadar kaldım” dedi. Allah “Hayır, yüzyıl kaldın. Anlamak için yiyeceğine içeceğine bak, henüz değişmemiş; eşeğine bak, -seni insanlara bir işaret kılmamız için- ve kemiklere bak, onları nasıl düzeltiyor ve üzerini etle kaplıyoruz” buyurdu. Artık o adam için durum açıkça ortaya çıkınca, “Biliyorum ki Allah kesinlikle her şeye kadirdir” dedi.” (Bakara/259)

Übey b. Halef öldükten sonra dirilmeyi inkâr ederek çürümüş kemiği elinde ufalamış ve daha sonra Hz. Peygamber’e “Böyle un ufak olduktan sonra Allah bunu diriltecek öyle mi?” der. Hz. Peygamber “Evet. Nitekim O seni de öldürecek, sonra diriltip cehenneme atacak!” cevabını verir. Bunun üzerine şu ayetlerin indiği nakledilir:

“Kendi yaratılışını unutup bize örnek getirmeye kalkışıyor ve “Şu çürümüş kemiklere kim can verecekmiş?” diyor. De ki: “Onları ilk başta yaratmış olan diriltecek. O yaratmanın her türlüünü bilir.” (Yâsîn, 36/78-79)

Velilerde keramet göstererek kemiklerden diriltme hadisesini gerçekleştirebilmektedir. Bektaşî menkıbelerinde de bu motife rastlanmıştır.

Hacı Bektaş-ı Veli’ye yeni mürit olan birisi onu yemeğe davet eder. Diğer müritler de bu yemeğe katılır. Adam bu davet için tüm kuzularını keser. Yemek ikramından sonra adamı yanına çağıran Hacı Bektaş-ı Veli ona teşekkür eder. Sonra müritlerine koyunların kemiklerini karıştırmayarak kendi derilerinin içine koyup, başlarını yanlarına almalarını söyler. İki rekât namaz kılıp dua eder. Dua bitince bütün kuzular ayağa kalkar (Ocak, 2018: 171).

Sultan Şucâuddîn ile ilgili anlatılan menkıbeye göre İranlı şeyh Baba Mecnun müritleriyle Rum’a gelerek Sultan Şucâuddîn’nin müridi olmayı ister. Fakat öncesinde aklından onu tecrübe etmeyi geçirir. Bunun için bir oğlak kılığına girer. Adamlarına oğlağı kestirir. Derisini yüzdürüp, başını ayırıp, sonrasında etini kazanda pişirtir. Pişirilen et hep birlikte yenir. Yemekten kalan kemikler de toplanır. Baş ve derisi getirilerek üzerine bırakılır. Tüm bunlar olur olmaz oğlak dirilir ve arkasından hemen insan şekline döner. Baba Mecnun bu kerameti gördükten hemen sonra müritliği kabul eder (Ocak, 2018: 171).

Bir gün Hz. Ali zengin bir aileye misafir olmuş. Ekonomik durumu iyi olsa da ev sahibi cimriymiş. Cimriliğinden dolayı Hz. Ali’ye kedi eti ikram etmiş. Hz. Ali bu durumu anlamış. Kedinin kemiklerini ve derisini isteyerek onları bir araya getirmiş, kediyi canlandırmış. Hz. Ali kendisine bu hareket yapıldığı için ev sahibine çok kızmış. O, evden ayrıldıktan sonra ev sahibinin tüm koyunları ölmüş (Selçuk, 2005: 342).

Yozgat’ta anlatılan Avni Şih efsanesinde, Avni Şih köyünden uzak bir yere misafir olur. Ev sahibi misafirini en iyi şekilde ağırlamak için süt emen kuzulardan birini keserek Şih’a ikram eder. Sofra kurulup sohbete başlanınca, dışarıda kuzusu kesilen koyunun melemeleri duyulur. Avni Şih koyunun melemesinin sebebini öğrenir ve kuzunun bütün kemiklerinin toplanıp getirilmesini ister. Avni Şih kemikler gelince ev sahibini odadan çıkarır. Allah’a yalvarıp, dua eder ve kuzuyu diriltir. Ancak kuzu topallayarak yürür. Sebebi ise ayak kemiklerinden birisi bulunamamıştır (Karadavut, 1992: 254).

Bingöl’de anlatılan efsanede, eşkıyalar Aladin Paşa zamanında Cemal Abdal’ın evine giderek kendilerine koç kesmesini emreder. Cemal Abdal kabul eder. Koçu getirir ve keser. Yardımcılarına koçun derisini yüzerek etini pişirip yemelerini fakat kemiklerini atmayarak aynı yerde toplamalarını ve kemiklerin topluca durmasını ister. Daha sonra derinin içine koyduğu kemikleri eliyle vurduğu anda koç canlanır, eski şekline döner (Bazancir, 2010: 47).

Yavuz Sultan Selim Çaldıran Seferi için ordusuyla Edirne’den yola çıkar. Askerlere dinlenme verilir. Çoban Baba, Yavuz’a askerleri kendisinin misafir edip karınlarını doyuracağını söyler. Yavuz Sultan Selim bu isteğini kabul eder ve bu koyunun eti ile ordu karnını doyurur. Çoban Baba Yavuz’dan askerleri için yemekten sonra koyunun kemiklerini atmayıp bir kenara koymalarını emretmesini ister. Çoban Baba yemekten sonra koyunun kemiklerini postuna doldurur, dua eder ve koyun ayaklanıp yürür. Ancak koyun topallar. Çoban Baba durumu farkına edince ordunun içinde kötü niyetli biri olduğundan seferin başarısız geçeceğini söyler. Yavuz Sultan Selim aşık kemiğini denemek amacıyla kendisinin aldığını anlatınca Çoban dua ederek seferinin başarılı geçeceğini söyler. Yavuz’a mezarının yılan ulaşamayacak bir yere yapılmasını vasiyet eder (Ayan, 2017: 12-13).

Mardin’in bir köyünde yatırda yatan zat, sofrasını herkese açarmış. Sofrasında hep bir horoz olurmuş. Yemeğe gelen misafirlerden yemeklerini yedikten sonra kemiklerine dokunmadan bir yerde toplamalarını istermiş. Misafirler gidince kemikleri toplayarak onlara dua okumuş. Duadan sonra “Kalk ey horoz!” dermiş. Horoz da yeniden canlanırmış. Misafirlerinden bir tanesi bir gün horozun ayak kemiklerinden birini yemiş. Horoz tekrar canlanınca o ayağı aksak kalmış. Zat bu duruma çok kızmış ve adamın ayağını aksak hale getirmiş (Sancak, 2008: 70-71).

Keskin ve çevresindeki kutsal ziyaret yerleri ile ilgili çalışmada kaynak kişiden alınan bilgiye göre Hasan Dede’nin kerametleri vardır. Bir gün çobanlar çok acıktıkları için dayanamayıp ağanın bir keçisini kesip yemişler. Ancak yaptıklarından pişman olmuşlar. Daha sonra yanlarına Hasan Dede gelmiş. Çobanlar çok pişman olduklarını belirtip durumu anlatmışlar. Bunun üzerine Hasan Dede keçinin bir kemiğini alarak yere atmış. Yer atınca kemik bütün bir keçi olmuş (Erbaşı, 2016: 43-44).

Abdülkadir Geylani elini tabaktaki kemiklerin üzerine koyup yavaşça “Çürümüş kemikleri dirilten Allah’ın adıyla kalk” deyince kemikler bir anda canlanarak gıdıklayan koşan bir tavuk halini alır. Tavuğu diriltir (Demirci, 2011: 116-117).

Abdülkadir Geylâni-i Sani hayvancılıkla ilgilenip koyun yetiştirmiş. Günün birinde bir misafir gelir ve onu ağırlar. Fakat misafirin canı tavuk ister. Bu ailenin de bir horozu vardır ve bu horoz günün zamanlarını belirler. Bu olayı duyan Geylâni’nin karısı, “Eğer horoz

kesilirse vaktimizi kim tayin edecek” fikriyle endişelenir. Ancak Geylâni bu horozu kesip misafire sunar. Sabahleyin bir horoz sesi duyulur. Aile bu sesi duyunca çok şarırır. Geylâni kesilip yenen horozun kemiklerini bir araya toplayarak duasıyla horozu yeniden canlandırır (Karanfil Güldemir, 2008: 94).

Şih Delil Berhucan, Pilvenk’e yerleşmeye gelir. Fakat o dönemde bölgede Hristiyan bir keşiş vardır. Bu keşiş buraların manevi anlamda otoritesini sağlamaktadır. Keşişin Şih’in köye gelmesine gönlü razı olmaz. Buna bağlı olarak aralarında tartışmalar geçer. Bir gün oldukça farklı şekilde keşişin kilisesi ve evi yıkılarak uzak bir tepeye atılır. Bu olayın Şih’in kerametiyle gerçekleştiği anlaşılır. Bölgedeki yerini Şih’a bırakan keşiş orayı terk eder. Keşiş, Şih’la arasında yaşanan anlaşmazlığa son verme amacıyla ona bir kuzu/koç hediye eder. İyi niyet gösterisinde bulunarak hediye kendi oğluyla gönderir. Kendisine hediye edilen kuzuyu/koçu kesen Şih, bunları misafirlerine ikram eder. Yemekler yendikten sonra arda kalan kemikler derinin içinde eksiksiz şekilde biriktirilir. Şih’in keramet göstermesiyle kemiklerden tekrar kuzu/koç dirilir (Taş, 2020: 1186).

Kuzucu Sultan kesilmiş olan kuzunun kemiklerini bir araya getirip dua ederek kuzuyu diriltilmektedir. Kuzucu Sultan menkıbesinde, mürşitler (Kul Nesimi, Nasreddin Hoca ve İbnü’l-Arabi) kesip yedikleri kuzuyu canlandırmak için birlikte dua ederler. Bir anlatmaya göre duayı hatırlayamadıklarından, diğer rivayete göre ise kuyruk kemiğini yerine koymayı unuttuklarından ötürü kuzuyu diriltemezler. Nihayetinde kuzuyu diriltemezler. Sonunda Şeyhlerinin bedduasını alırlar (Kartal, 2017: 150).

SONUÇ

Hayvanların duyusal ve sezgisel gücüne, kanatları ile uçabilme gibi yeteneklere sahip olmasına büyük saygı duyan insanoğlunun var olma mücadelesinde hayvanlar daima ön planda rol almıştır. Senelerce göçebe yaşam tarzını benimseyen, doğayla iç içe yaşayan Türkler zengin bir kültür birikimine sahiptir. Türklerin tarih boyunca hayvanlarla sıkı bir ilişkisi vardır. Bunun için edebiyatımızda, ekonomik ve sosyal hayatımızda, folklorumuzda, Türk halk anlatılarında hayvanlar daima önemli bir yere sahip olmuştur. Türklerin girmiş oldukları çeşitli dini inançlar hayvanları totem olarak benimsemelerine aracı olmuştur. Tüm bunların sonucunda hayvanlar kült haline gelerek sembolleşmiştir.

Türk halk anlatılarının hemen hepsinde yer alan hayvan sembolizmi; dini efsanelerde, menkıbelerde büyük ölçüde karşımıza çıkmaktadır. Menkıbe metinleri ise sadece halk edebiyatının bir ürünü olmayıp, dine ve tarihe yönelik araştırmalarda da önemli bir kaynaktır. Aynı zamanda Türk tasavvuf anlayışının şekillenmesinde önemli rol oynayan metinlerdir. Kaleme alınmasının dışında bu metinler halk arasında anlatılarak nesilden nesile de geçmiştir. Din, tarih ve edebiyat gibi alanlarda mühim bir yer teşkil eden metinler daima incelenmeye layık bulunmuştur.

Evliya Anlatılarında Hayvan Sembolizmi isimli çalışmamızda velilerin hayatlarının ve olağanüstü güçlerinin anlatıldığı menkıbelerde, efsanelerde hayvanlar üzerinde kurdukları tesirleri tespit ederek, evliyaların şöhretinin yayılmasını sağlayan hayvanlarla ilgili kerametleri Ahmet Yaşar Ocak'ın motif başlıklarına bağlı kalınarak incelemek amaçlanmıştır.

İlk olarak tezin temelini oluşturan veli, menkıbe ve keramet kavramlarının anlaşılabilmesi için genel tanımlama ve açıklama yapılmıştır. Birinci bölüme geldiğimizde hayvanların Türk kültüründe, anlatılarında, sosyal ve ekonomik hayatındaki öneminden bahsedilmiştir. Akabinde eski Türk inanışları çevresinde hayvan sembolizminin ne şekilde geliştiğine yer verilmiştir. Bilindiği gibi İslamiyet öncesi eski Türk inanışlarının da hayvan kültürünün oluşumundaki yeri büyüktür. Bu çerçevede hayvan kültürünü daha iyi kavranabilmesi için eski Türk inançlarında ve İslamiyet'te hayvanlar başlıklarını oluşturup inceleme yaparak basit seviyede bir yargıya varmak istenmiştir. İkinci bölüme geldiğimizde araştırılan efsaneler, menkıbeler motif başlıklarında sıralanmıştır.

Evliyalar Allah dostu kimselerdir ve harikulade güçlere sahiptirler. Keramet olayının kaynağı peygamberlerin gösterdiği çeşitli mucizelerdir. Bu mucizeler halk muhayyilesinde gelişerek velilerde keramet şeklinde cereyan etmiştir. Kerametlerin kaynağının bir kısmı

peygamber mucizeleri olduğundan dolayı çalışmamızda Kur'an da geçen mucize ayetlerine ve peygamberler kıssalarına da yer verilmiştir.

Tezimiz hazırlanırken türbeler etrafında anlatılan efsanelerden de faydalanılmıştır. Buradan çıkarılacak sonuç ise pek çok yatır bulunan Anadolu coğrafyasında, halkın bu zatlara vermiş olduğu değerdir. İnsanlar türbede yatan velilerin güç ve keramet sahibi olduğuna inanarak saygı göstermişlerdir. Buna bağlı olarak da çeşitli ritüeller yapmış, pek çok anlatı oluşmuş ve bunlar efsane özelliği taşımıştır.

Menkıbeler ve dini efsaneler incelenirken Ahmet Yaşar Ocak'ın tasniflemiş olduğu hayvanları konu alan keramet motiflerinin birçok örneğine rastlanmıştır. Öncelikle evliyaların kendi vücutlarında gösterdiği birtakım güçler vardır. Buna istinaden karşımıza şekil değiştirme efsaneleri çıkmaktadır. Velilerde şekil değiştirerek farklı hayvanların kalıbına girebilmektedirler. Bunların başında kuş, geyik gibi hayvanlar gelmektedir. Kuş şekline girme Hacı Bektaşî Veli ile ilgili anlatılarda fazlaca karşımıza çıkmıştır. Bunun dışında veliler kuş şeklini alarak Mekke'de namaz kılmaya, savaşan askerlere yardım etmeye gitmişlerdir. Avlanma konusu ile ilgili anlatılarda veli olan babanın kuş olarak uçarken uyarıya rağmen oğlu tarafından vurulduğu da görülmüştür. Bu motifte en çok güvercin şekline girilmiştir. Leylek şekline girme ise Denizli'de anlatılan bir efsanede karşımıza çıkmaktadır. Türklerin oldukça önem verdiği hayvan olan geyik de evliyaların şekline girebildiği hayvanlardandır. Geyik hem İslamiyet öncesinde hem de İslamiyet sonrasında önem verilen hayvanlardan biridir. Evliyaların geyik şekline girme örneği denince akla Kaygusuz Abdal ile ilgili anlatılar gelmektedir. Bu hayvanlar dışında Anadolu'da derlenen birçok efsanede velilerin yılan, keçi, koyun şekline girmeleri görülmüştür. Hz. Ali ile ilgili anlatılarda aslan ve kurt şekline girildiği de anlatılmıştır.

Evliyalar birçok yabani hayvanı itaat altına alarak onlarla arkadaş olmuşlardır. Öyle ki yılan, akrep, aslan gibi kuvvetli ve korkulan hayvanlara söz geçirebilirler. Onları hizmetinde kullanabilirler. Özellikle geyikler cami, köprü yapımında, velilerin yardımcısıdır. Veliler tarla sürmede de geyiği yardımcı olarak kullanmışlardır. Bingöl'de derlenen bir anlatı da ise çift sürmede veliye yardımcı hayvan ayı olmuştur. Aynı zamanda veliler arslana binerek yılanı kamçı olarak kullanmışlardır. Tüm bunlar evliyaların olağanüstü güçlere sahip olduklarının birer göstergesidir.

Veliler hayvanlarla dostluk kurabildikleri gibi onlarla konuşabilmektedirler. Özellikle Somuncu Baba ile ilgili anlatılarda bu örneği görebilmekteyiz. Somuncu Baba'nın inekle konuşması benzer ve farklı yönlerle pek çok yörede anlatılmaktadır. Tehlikeli bir durum sonucunda velilerin "Taş ol" demesiyle hayvanlar hemen taş kesilebilirler. Ölüyü diriltme

mucizesine benzer olarak veliler ölü hayvanları da diriltebilmektedirler. Aynı şekilde kemiklerin bir araya getirilmesi sonucunda hayvanı eski şekline döndürebilme gücüne sahiptirler ve kemiklerden diriltme kerametini gerçekleştirirler.

Efsaneler ve menkıbeler hem sözlü hem yazılı kültürümüz açısından oldukça önemlidir. Keramet unsurları ile süslenen bu olağanüstü anlatılarla halk, evliyalara büyük saygı duymuş ve evliyanın mensup olduğu tarikatın da şöhreti artmıştır. Yine bu anlatılar kutsiyet atfettiğinden dolayı dikkatle dinlenilmiş, etkilenilmiş ve yıllarca anlatılarak günümüze ulaşmıştır. Çalışmamızda tüm bunların neticesinde görülüyor ki hayvanlar Türk kültürünün vazgeçilmez bir parçası haline gelmiş ve bu şekilde Türk halk anlatılarında yerini almıştır.

KAYNAKÇA

- Aday, E. (2013). *Kütahya İli Türbe ve Yatırları Etrafında Oluşan İnanç ve Uygulamalar*. Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Balıkesir.
- Akçay, A. (2018). *Samsun Efsaneleri*. Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Çankırı.
- Akın, N. (2008). *Hakkâri Folklorunda Yatırlar ve Yatırlara Bağlı Anlatılan Menkıbeler*. Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Van.
- Akkuş, E. (2018). *Ordu Efsaneleri*. Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ordu.
- Alptekin, A. B. (1993). *Fırat Havzası Efsaneleri*. Kültür Ofset Basımevi, Antakya.
- Alptekin, A. B. (2011). *Halk Bilimi Araştırmaları*. Akçağ Yayınları, Ankara.
- Armutak, A. (2013). “Doğu ve Batı Mitolojilerinden Hayvan Motifi II. Sürüngenler, Balıklar, Kanatlılar ve Mitolojik Hayvanlar”, *İstanbul Üniversitesi Veteriner Fakültesi Dergisi*, 30(2): 143-157.
- Aslan, N. (2004), “Şekil Değiştirme Motifinin Anlatılarımızdaki Bazı Yansımaları Üzerine”. *Millî Folklor*, 64: 37-43.
- Atalay, A. A. (2015). *Abdal Musa Sultan ve Velayetnamesi*. Can Yayınları, İstanbul.
- Attâr, F. (2017). *Tezkiretü'l Evliyâ*. (Trc. Süleyman Uludağ). Semerkand Yayıncılık, İstanbul.
- Ayan, D. (2017). *Çoban Baba Menkıbesi*. Kitabevi Yayınları, İstanbul.
- Aydoğan, T. (2018). *Aksaray Efsaneleri*. Aksaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Aksaray.
- Azimli, M. (2008). “Olağanüstü Olaylar Örgüsünde Hz. Peygamber’in Hicreti”. *Milel ve Nihal*, 5(3): 51-79.
- Balaban, T. (2013). *Amasya Efsane, Menkabe ve Memoratları (Derleme-İnceleme-Metin)*. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Erzurum.
- Bang, W. ve Arat, R. R. (1936). *Oğuz Kağan Destanı*. Burhaneddin Basımevi, İstanbul.
- Bars, M. E. (2013). *Veysel Karanî ile İlgili Menkıbeler ve Romanlar Üzerine Metinlerarası Bir İnceleme*. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Erzurum.
- Bayat, F. (2006). *Ana Hatlarıyla Türk Şamanlığı*. Ötüken Neşriyat, İstanbul.

Bazancir, R. (2010). *Bingöl Efsaneleri*. Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Van.

Bezgin, Y. K. (2019). *Erzincan İli ve Çevresinde Bulunan Ziyaret Yerleri Etrafında Oluşan Halk İnanmaları*. Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

Bice, H. (2016). *Pîr-i Türkistan Hoca Ahmed Yesevî*. Ahmet Yesevi Üniversitesi İnceleme-Araştırma Dizisi, Yayın No: 33, Ankara.

Boratav, P. N. (1978). *100 Soruda Türk Halk Edebiyatı*. Gerçek Yayınevi, İstanbul.

Borazan, B. (2005). *Şanlıurfa ve Çevresinde Ziyaret ve Ziyaret Yerleri*. Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş.

Candan, İ. (2018). *Manisa İli Akhisar İlçesinde Evliya Kültü*. Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Manisa.

Câmî, A. (2011). *Evliya Menkıbeleri (Nefahâtü'l-Üns)*. (Hzl. Süleyman Uludağ-Mustafa Kara). Pinhan Yayıncılık, İstanbul.

Çağatay, S. (1956). "Türk Halk Edebiyatında Geyiğe Dair Bazı Motifler". *Belleten*, 4: 153-177.

Çal, F. (2017). *Rize'de Evliyâ Menkıbeleri ve Türbeler Etrafında Oluşan Ritüeller*. Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Rize.

Çatalbaş, R. (2011). "Türklerde Hayvan Sembolizmi ve Din İlişkisi". *Turan Stratejik Araştırmalar Merkezi Dergisi*, 3(12): 49-60.

Çelebi, Ş. (2016). *Menâkıb-ı Ebû İshâk-ı Kâzerûnî (İnceleme-Metin-Tıpkı Basım)*. (Hzl. Fatih Bayram). Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, İstanbul.

Çelik, T. (2020). *Uşak'tan Derlenen Efsaneler Üzerine Bir İnceleme*, Uşak Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Doktora Tezi, Uşak.

Çelik Balıkcı, Ş. (2019). "Mardin'de Kutsal Mekânlara Bağlı Efsaneler ve Evliya Menkıbelerinin Mitik Temellerinden Günümüz İşlevlerine". *folklor/edebiyat*, 25(100): 1023-1040).

Çıpan, M. (hızl.). (2019). *Mevlana ve Etrafındakiler Risâle-i Sipehsâlâr*. Kapı Yayınları, İstanbul.

Çoruhlu, Y. (2002). *Türk Mitolojisinin Anahatları*. Kabalcı Yayınevi, İstanbul.

Deger, M. B. (2014). *Hatay Efsanelerinin Bağlam Merkezli Halk Bilimi Yöntemleri Açısından İncelenmesi*. Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Mersin.

- Demirci, K. (2019). “İslam’da Hayvan Hakları”. *International Social Sciences Studies Journal*, 5(43): 4793-4807.
- Demirci, M. (2011). *Tarihî-Tasavvufî Menkıbeler ve Yorumları*. Nefes Yayınları, İstanbul.
- Dervişoğlu, M. (2016). *Edirne Efsaneleri*. Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Edirne.
- Devellioğlu, F. (1993). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat (Eski ve Yeni Harflerle)*. Aydın Kitabevi, Ankara.
- Doğan, O. (2020). *Bitlis’ten Derlenen Efsanelerin Psiko-Sosyal ve Arketipsel Tahlili*. Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Elazığ.
- Doğan, L. (2002). “Türk Kültüründe Hayvanlar ve Hayvan İsimleri”. *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, 12: 615-659.
- Doğanbaş, M. (2007). “Pîrî Baba Velâyetnamesi”. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 41: 161-182.
- Durbilmez, B. (2015). “Muhyiddin Abdal Menkabeleri Üzerine Bir Değerlendirme”. *Alevilik Araştırmaları Dergisi*, 10: 1-22.
- Eflaki, A. (2001). *Âriflerin Menkıbeleri I*. (Çev. T. Yazıcı). MEB Yayınları, İstanbul.
- Ekmekçi, D. N. (2020). *Muş Efsaneleri (İnceleme-Metin)*. Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Antalya.
- Eliade, M. (1999). *Şamanizm*. (Çev. İ. Birkan). İmge Kitabevi, Ankara.
- Erbaş, Y. (2016). *Keskin ve Çevresindeki Kutsal Ziyaret Yerleri*. Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale.
- Erdoğan, K. (2007). “Seyyid Garip Musa Ocağı ve Asbuğa Kolu”. 2. *Uluslararası Türk Kültür Evreninde Alevilik ve Bektaşilik Bilgi Şöleni Bildiri Kitabı 2. Cilt*. 17-18-19 Ekim, Ankara, 1189-1200.
- Ergin, M. (2018). *Dede Korkut Kitabı 1-2*. TDK Yayınları, Ankara.
- Ergun, M. (1997). *Türk Dünyası Efsanelerinde Değişme Motifi I. Cilt*. TDK Yayınları, Ankara.
- Erol, M. (1996). *Taşeli Platosu Efsaneleri (İnceleme-Metinler)*. Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Kayseri.
- Eröz, M. (1992). *Eski Türk Dini (Gök Tanrı İnancı) ve Alevilik-Bektaşilik*. Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul.
- Ersoy, N. (2000). *Semboller ve Yorumları*. Zafer Matbaası, İstanbul.

- Esin, E. (1978). *İslâmiyetten Önceki Türk Kültür Târîhi ve İslâma Giriş (Türk Kültürü El-Kitabı, II, Cild I/b'den Ayrı Basım)*. Edebiyat Fakültesi Matbaası, İstanbul.
- Göde, H. A. (2002). *Isparta Efsaneleri Üzerine Bir Araştırma*. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Konya.
- Gökçen, A. (2019). “Hayvanlar Sosyolojisinin Neresinde?”. *Sosyoloji Divanı*, 4: 11-34.
- Gökşen, C. (1999). *Giresun Efsaneleri*. Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Trabzon.
- Gölpınarlı, A. (2019). *Manâkıb-ı Hacı Bektâş-ı Velî “Vilâyet-nâme”*. İnkılâp Kitabevi, İstanbul.
- Gölpınarlı, A. ve Boratav, P. N. (2010), *Pir Sultan Abdal*. Derin Yayınları, İstanbul
- Görkem, İ. (1987). *Elâzığ Efsaneleri Üzerinde Araştırmalar (Metinler ve İncelemeler)*. Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Elazığ.
- Gülerer, S. (2013). “Türk Kültüründe Menakıbnameler ve Menakıbname Yazıcılığı”. *Tarih Okulu Dergisi*, 16: 233-262.
- Gülle, S. (1998). “Velîlik ve Kerâmet”. *Kur'an Mesajı İlmi Araştırmalar Dergisi*, 3: 59-61.
- Güller, K. (1995). “Şamanizm ve Animizm'in Anadolu Türk Kültürüne Yaptığı Bazı Etkiler Üzerine Düşünceler”. *Öneri Dergisi*, 1(2): 159-162.
- Gültekin, E. (2006). *Âşık Edebiyatında Peygamber Kıssaları*. Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Isparta.
- Güzel, A. (1999). *Abdal Mûsâ Velâyetnâmesi*. TTK Yayınları, Ankara.
- Güzel, A. (2014). *Dinî-Tasavvufî Türk Edebiyatı El Kitabı*. Akçağ Yayınları, Ankara.
- Güzel, R. (2019). *İmâm-ı Azam Ebu Hanîfe Hayatı ve Menkıbeleri*. Çelik Yayınevi, İstanbul.
- Güzey, Z. (2020). *İzmir'deki Kutsal Ziyaret Yerleri Etrafında Oluşan İnanç ve Uygulamalar*. Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İzmir.
- Hamarat, Z. (2015). *Bayramî-Şemsî Tarikatı Menakıbnamelerinin Toplum Hayatına Etkileri Bağlamında Değerler Bakımından İncelenmesi*. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul.
- Harmancı, M. (2022). “In The Context of Turkish Culture Animal Symbolism in Heterodox Dervishes”. *folklor/edebiyat*, 28: (110), 333-346.
- Helimoğlu Yavuz, M. (2007). *Diyarbakır Efsaneleri*. Cumhuriyet Kitapları, İstanbul.
- Hoppal, M. (2012). *Avrasya'da Şamanlar*. (Çev. B. Bayram - H. Ş. Ç. Çapraz). Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.

Hoşnut Gül, G. (2018). *Çorum Yöresinde Adak ve Ziyaret Yerleri*. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Erzurum.

İnan, A. (1998). *Makaleler ve İncelemeler I. Cilt*. TTK Basımevi, Ankara.

İnan, A. (2017). *Tarihte ve Bugün Şamanizm Materyaller ve Araştırmalar*. TTK Yayınları, Ankara.

İnce, G. (2009). *Hatay'da Bulunan Ziyaret-Yatır Yerleri ile İlgili İnanışlar ve Bu Ziyaretler Etrafında Oluşan Efsaneler*. Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Sakarya.

Kabak, T. (2020). "Mitolojilerden İlahi Dinlere Diriltme Motifi Üzerine Bir İnceleme". İ. Gümüş (Ed.), *Mitoloji Araştırmaları II*. Paradigma Akademi, Çanakkale, 242-258.

Kahraman, N. (2009). *Menâkıb-ı Emir Sultan (Hüsâmeddin Bursevî) İnceleme ve Metin*. Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İzmir.

Kaplan, H. (2021). *Bolu ve Düzce Halk Kültüründe Türbeler ve Ziyaret Yerleri*. Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Konya.

Karadavut, Z. (1992). *Yozgat Efsaneleri (İnceleme-Metin)*. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Konya.

Karadoğan, A. (2003). "Türk Şahıs Adlarında Hayvan Kültü". *Millî Folklor*, 57: 109-113.

Karakaş, M. (2009). *Şanlıurfa Evliya ve Âlimleri*. Şanlıurfa Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları, Şanlıurfa.

Karakaş R. ve Akın, E. (2018). "Değerler Eğitimi Bağlamında Siirt Menkıbeleri". *folklor/edebiyat*, 24(94): 87-101.

Karakoç, A. (2010). *Şanlıurfa Adak ve Ziyaret Yerleri*. Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep.

Karanfil Güldemir, M. (2008). *Afyon-Bolvadin ve Çevresi Halk İnanışları ve Uygulamaları*. Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İzmir.

Kartal, A. (2017). *Konya Halk Kültüründe Türbeler Etrafında Oluşan İnanç ve Uygulamalar*. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Konya.

Kaya, M. (2001). "Eski Türk İnanışlarının Türkiye'deki Halk Hekimliğinde İzleri". *folklor/edebiyat*, 25: 199-218.

Kılınç İnevi, N. (2019). "Keramet Motifi Üzerine Bir Araştırma". Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi, Isparta.

Koca, S. K. (2004). *Türk Kültüründe Ogunlar ve Semboller*. Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Sakarya.

Köprülü, F. (1981). *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*. Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara.

Köprülü M. F. (1943). “Anadolu Selçukluları Tarihi’nin Yerli Kaynakları I”. *Belleten*, 7(27): 379- 522.

Köprülü, M. F. (2014). *Edebiyat Araştırmaları I*. Alfa Yayınları, İstanbul.

Kuşeyrî, A. (2017). *Kuşeyrî Risâlesi*. (Hzl. Süleyman Uludağ). Dergâh Yayınları, İstanbul.

Mercan, İ. H. (2003). “Türk Tarihinin Kaynaklarından Olan Bazı Menâkıbnâme ve Gazavatnameler Hakkında”. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6(10): 107-130.

Ocak, A.Y. (2010). *Kültür Tarihi Kaynağı Olarak Menâkıbnâmeler (Metadolojik Bir Yaklaşım)*. TTK Basımevi, Ankara.

Ocak, A.Y. (2018). *Alevî ve Bektaşî İnançlarının İslam Öncesi Temelleri*. İletişim Yayınları, İstanbul.

Olgun, Y. (1989). *Tarihi Bursa Efsaneleri*. Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Bursa.

Oral, Ş. (2018). *Safranbolu Efsane ve Memoratları Üzerine Bir Araştırma*. Bartın Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bartın.

Ögel, B. (2014a). *Türk Mitolojisi I. Cilt*. TTK Yayınları, Ankara.

Ögel, B. (2014b). *Türk Mitolojisi II. Cilt*. TTK Yayınları, Ankara.

Öger, A. ve Köse S. (2014). “Uygur Kültüründe Tufan’ın Kuşları: Kırlangıç ve Güvercin”. *Uluslararası Uygur Araştırmaları Dergisi*, 3: 163-175.

Önal, M. N. (2003). *Muğla Efsaneleri (Araştırma – İnceleme)*. Muğla Üniversitesi Basımevi, Muğla.

Örnek, S. V. (2014). *100 Soruda İlkellerde Din, Büyü, Sanat, Efsane*. Bilgesu Yayıncılık, Ankara.

Özcan, H. ve Gönenç, C. S. (2015). “Yazılı ve Sözlü Ortamlardaki Karaca Ahmet Sultan Menkabelerinin Karşılaştırılması”. *Turkish Studies*, 10(4): 717-746.

Özdemir, İ. (2015). *Anadolu Evliya ve Kerametleri*. Kripto Basım Yayın, Ankara.

Özdemir, Y. (2003). *Gazi Antep Efsaneleri (İnceleme-Metin)*. Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep.

- Öztaş, S. (2018). “Tarih Derslerinde Bir Öğretim Materyali: Edebî Ürünler”. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (11): 27-41.
- Püsküllüoğlu, A. (1999). *Türkçe Sözlük*. Doğan Kitap, İstanbul.
- Roux, J. P. (2002). *Türklerin ve Moğolların Eski Dini*. (Çev. A. Kazancıgil). İşaret Yayınları, İstanbul.
- Roux, J. P. (2005). *Orta Asya’da Kutsal Bitkiler ve Hayvanlar*. (Çev. A. Kazancıgil ve L. Arslan). Kabcacı Yayınevi, İstanbul.
- Sakaoğlu, S. (1989). *101 Anadolu Efsanesi*. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Sakaoğlu, S. (2009). *Efsane Araştırmaları*. Kömen Yayınevi, Konya.
- Sami, Ş. (2015). *Kamus-ı Türkî*. (Hzl. Paşa Yavuzarslan). TDK Yayınları, Ankara.
- Sancak, N. (2008). *Mardin Efsaneleri*. Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Sakarya.
- Schimmel, A. (2001). *İslamın Mistik Boyutları*. (Çev. E. Kocabıyık). Kabcacı Yayınevi, İstanbul.
- Selçuk, A. (2005). “Tahtacılarda Orta Asya Şamanlığının İzleri”. *Türk(İye) Kültürleri*. G. Pultar ve T. Erman (drl.). Tetragon, Ankara.
- Sertoğlu, M. (1970). *Evliyalar Tarihi*. İnkılâp ve Aka Kitabevleri, İstanbul.
- Seyidoğlu, B. (1978). *Erzurum’da Belli Yerlerle İlgili Olarak Derlenmiş Efsaneler Üzerinde Bir İnceleme*. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Erzurum.
- Sezgin, A. (1998). “Eren ve Evliya Kavramının Dini Tarihi Folklorik İzahı ve Eren İnancı Üzerine Düşünceler”. *I. Uluslararası Türk Dünyası Eren ve Evliyalari Kongresi*, Evrak Yayınları, Ankara, 457-468.
- Sinmez, Ç. Ç. ve Aslım, G. (2017). “İç Anadolu Bölgesindeki Hayvanlarla İlgili İnanış ve Uygulamalar Üzerine Bir Değerlendirme”. *Bilig*, 81: 205-232.
- Sönmez, B. (1994). *Niğde Efsaneleri (Tahlil ve Metinler)*. Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Kayseri.
- Şahin, H. İ. (2010). “Seyyid Ali Sultan Velâyetnamesindeki Olağanüstülüklerle İlgili Bazı Motifler Üzerine Bir Değerlendirme”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 53: 315-330.
- Şahin, H. (2017). *Dervişler ve Sufi Çevreler Klasik Çağ Osmanlı Toplumunda Tasavvufi Şahsiyetler*. Kitap Yayınevi, İstanbul.
- Şişman, B. (2009). *Kadın Evliyâ Menkıbeleri (Menâkıb-ı Veliyyâtü’n-Nisâ)*. Şûle Yayınları, İstanbul.

Tacemen, A. (2001). *İslâm Öncesi Edebiyat Zemininde Türk Kimliği*. Niğde Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yayınları, Niğde.

Taş, S. (2020): “Tunceli’de Anlatılan Şih Delil Berhucan Efsanesi Üzerine Bir Değerlendirme”. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(4): 1185–1189.

Tanyu, H. (1983). “Totem, Totemizm ve Tabu Üzerine Yeni Araştırmalar”. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 26(1): 155-172.

Tekin, H. (2003). *Antalya Bölgesi Efsaneleri*. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

Türkan, H. K. (2016). “Hatay’ın Merkez İl ve İlçelerinden Derlenen Hz. Ali Kerametleri”. *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi*, 31: 139-156.

Türkdoğan, S. T. (2019). *Alevi İnançlarında Hayvan Mitolojisi ve Tabusu*. Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Nevşehir.

Türkmen, F. (2012). “Türk Kültüründe Tarihi Gelişim İçinde Hayvan ve Bitkilerin “Ölçü Birimi” Olarak Kullanılması Hakkında”. *Milli Folklor*, 95: 96-102.

Türkmen, O. (2017). *Alaşehir Yöresindeki Efsane ve Memoratlar*. Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Denizli.

Türktaş, M. M. (2012). *Denizli Efsaneleri*. Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Denizli.

Türktaş, M. M. (2013). “Dede Korkut Hikâyelerinde Adı Geçen Hayvanlar ve Bu Hayvanların Diğer Türk Lehçelerindeki Adlandırılışı”. Mithat Aydın (Ed.), *Önder Göçgün’e Armağan Cilt:2*. Pamukkale Üniversitesi Yayınları, Denizli, 1093-1102.

Uçkun, R. (2014). “Saltuknâme’de Sarı Saltuk Gazi’ye Atfedilen Kerametler”. *Türk Dünyası Bilgeler Zirvesi: Gönül Sultanları Buluşması*. 26-28 Mayıs 2014, Eskişehir, 131-144.

Uludağ, S. (2002). *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*. Kabalcı Yayınevi, İstanbul.

Uludağ, S. (2017). *Tasavvuf Kültüründe Keşif ve Keramet*. Sufi Kitap, İstanbul.

Yağbasan, K. Y. (1991). *Malatya Efsaneleri (Metinler ve İnceleme)*. İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Malatya.

Yakın, S. (2017). *Kütahya Efsaneleri*. Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Çankırı.

Yalçınkaya, F. (2008). *Muş’ta Yatırlar ve Yatırlarla İlgili Anlatılan Menkıbeler*. Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Van.

Yeşildal, Ü. Y. (2015). *Anadolu Sahası Türk Folklorunda Geyik*. Kömen Yayınları, Konya.

Yiğit, N. H. (2018). *Türk Dünyası Efsanelerinde Hayvanlarla İlgili Motifler*. Bartın Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Bartın.

Yüksel, G. (2011). *Kastamonu Efsaneleri*. Bozok Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Yozgat.

İnternet Kaynakları

<https://islamansiklopedisi.org.tr/samanizm> (Erişim Tarihi: 01.02.2022).

<https://www.gunesgazetesi.net/koseyazilari/2265/2905/--peygamberlerin-mucizeleri.html> (Erişim Tarihi: 06.03.2022.)

<https://m.turkiyegazetesi.com.tr/yazarlar/mehmet-oruc/218735.aspx> (Erişim Tarihi: 06.03.2022.)

<https://www.gunesgazetesi.net/koseyazilari/2265/2905/--peygamberlerin-mucizeleri.html> (Erişim Tarihi: 06.03.2022.)

ÖZGEÇMİŞ

Adı ve SOYADI	Ayşe YÜCE
EĞİTİM DURUMU	
Mezun Olduğu Lise	Milas Kız Teknik ve Meslek Lisesi
Lisans Diploması	Akdeniz Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü
Yabancı Dil / Diller	İngilizce
İŞ DENEYİMİ	
Stajlar	75. Yıl Cumhuriyet Anadolu Lisesi/Antalya

